

ელდარ ნადირაძე

კარდანახი და მისი სახელოვანი შვილები

ნაშრომი შესრულებულია
შოთა უტიაშვილის მონაწილეობით

გამომცემლობა „მერიდიანი“
თბილისი – 2022

საქართველოს ეროვნული მუზეუმი
ისტორიისა და ეთნოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი

ნაშრომის მიზანია მკითხველს გააცნოს კარდანახის მოკლე ისტორია და მისი სახელოვანი შეილები, რომელთა შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის თავშენიწულ პიროვნებას კოტე აფხაზს. ნიგნის შექმნის იდეა ეკუთვნით ბატონებს: გურამ, მალხაზ და მამუკა მახოშვილებს, რომელთა შემწეობითვე შესაძლებელი გახდა, როგორც მასალების ერთი ნაწილის მოძიება, ასევე ნიგნის გამოცემა.

რედაქტორი **ოთარ ჯანელიძე** ისტორიის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი

ყდის დიზაინი **ელდარ ნადირაძე**

კომპიუტერული
უზრუნველყოფა **დათო გოგლიძე**

UDC (უაკ) 634.8(479.22)+663.2(479.22)
6 – 162

© ელდარ ნადირაძე, 2022

© გამომცემლობა „მერიდიანი“

ISBN 978-9941-34-235-6

„კარდანახი“, ახსენებ ამ სახელს და თვალწინ მთელი კახეთი დაგიდგება, თითქოს ეს სახელი იყოს გასაღები იმ სანუკვარი სურვილის აღსრულებისა, რომელიც ამ ედემში შესასვლელ კარს გაგიღებთ და მთელი კახეთის მშვენიერებას გაგრძნობინებთ. სწორედაც რომ აქ, კავკასიონის პირისპირ მდგომ ქედთა ფერდობებსა თუ გაშლილ ხოდაბუნებზე დანერილა მისი შრომითა და ბრძოლით გაჯერებული ისტორია, აქ მინის გოჯი არაა ჩვენი წინაპრების ოფლით რომ არ იყოს დაღტობილი, ქვა არ ავდია, ისტორიის ნიშანი ბეჭდად არ ედოს, ამიტომაც მისი პური და ლეინოც „შემრგო და გემოიანი“, ხოლო ხალხი – მშრომელი და სტუმართმოყვარე.

კავკასიონი The Caucasus

კარდანახის შემოღლებულზე, ტყისპირს მდგომ ადამიანს, შესაძლებლობა აქვს თვალი გაადევნოს კავკასიონის ნაცნობი მთების ლურჯ პანორამას. რამდენ ადამიანს უცქერია ამ მშვენიერებისათვის, რამდენი ადამიანის გულში აღძრულა იმედი სამშობლო ქვეყნის უკეთესი მომავლისა და რამდენ ადამიანს მოსძალებია სევდა შეუსრულებელი სურვილისა. „სამშობლოს მთებო! თქვენი შვილი განებებთ თავსა, მაგრამ თქვენ ხსოვნას ვერ მივსცემ მე დავიწყებასა“, – ილია ჭავჭავაძის ეს სიტყვები ეპოქებს გადასწვდება თავისი მნიშვნელობით და პასუხისმგებლობის გრძნობით: როცა ბოლშევიკების ტერორისაგან გარდაუვალობაში დარწმუნებული მეგობრები უცხოეთში გახიზნას სთავაზობდნენ, ჩვენი ნარკვევის მთავარ გმირს კოტე აფხაზს, მან კატეგორიული უარი განაცხადა, რადგან

ერეკლე II
Erekle II

ილია ჭავჭავაძე
Iliia Chavchavadze

საკუთარი ანგარიში ჰქონდა ჩასაბარებელი კავკასიონის მშობლიურ მთებთან, ანგარიში, რომელიც მას თავის სინდის-ნამუსთან პირისპირ დააყენებდა.

ისტორიულ საბუთებში კარდანახი XV საუკუნიდან იხსენიება და მის ავანსცენაზე ჩანან მაშინდელი საზოგადოების ნარმო-მადგენლები: ესაა კახეთის მეფე გიორგი VIII, რომელსაც თავისი მეღვინეთუხუცესის, კარდანახელი ასათ ვაჩნაძისათვის განუახლებია წყალობის წიგნი ვეჯინისა და ვეჯინის პირის სოფლების: „კარდანეხის, კარდანუცის, ბაკურციხის, ჩალამოტის, კოლაგის და კალაურის“ შესახებ. შემდეგ დროინდელ ქრონიკებში კარდანახს უკავშირდება სახელები დიდი თავადების: ამილახვრების, ვაჩნაძეების, ფორაქიშვილების, აფხაზიშვილებისა, ამათგან ზოგიერთი საჩუქრდება მამულითა და ქონებით, ზოგი კი ქვეყნისათვის ცუდი სამსახურის გამო ისჯება და მამული ერთმევა. 1768 წლის 13 დეკემბერს ერეკლე მეორეს, პაპა ვაჩნაძე-ბებურიშვილისთვის, მისი თავდაუზოგავი სამსახურის გამო, კარდანახში ყმა და მამული უბოძებია, საინტერესოა, რომ ამ თავადიშვილს კარდანახში სტუმრობდა იოანე ბატონიშვილის ნაწარმოების გმირი, მწარე ხუმრობით განთქმული, კალმასობით მონარენელზე გასული იონა ხელაშვილი.

გვიან შუასაუკუნეებში, სტრატეგიულ-ეკონომიკური თვალსაზრისით, კარდანახი სიღნაღთან ყოფილა დაკავშირებული. ამ სოფლის სახელს ატარებდა სიღნაღის ციხე-გალავნის ერთ-ერთი კოშკი, სადაც კარდანახელები საჭიროების შემთხვევაში თავსაც აფარებდნენ. სავარაუდოდ, კარდანახელებს, ისევე როგორც სხვა, სიღნაღის ახლო-მახლო სოფლების მცხოვრებლებს, სიღნაღის ციხე-გალავნის მშენებლობაშიც მიუღიათ მონაწილეობა.

ხელი სიღნაღიდან A view from Sighnaghi

დღევანდელი კარდანახის ერთი კუთხე One of the locations of the present-day Kardanakhi

აფხაზების ეზოს მისასვლელი კარდანახში
The drive and the yard of the Abkhazi family

ეფიქრობთ, მკითხველისათვის საინტერესო იქნება ტოპონიმ „კარდანახი“- „კარდენახის“ წარმოშობის საკითხი, რომლის შესახებ გამოთქმულია რამდენიმე მოსაზრება. ერთი ვერსიით, ამ ტოპონიმში გასაგნებულია კითხვითი წინადადება – „კარგად ნახეთ?“ კარდანახში ჩანერილი გადმოცემით, ახლომდებარე ხევში ბიჭები ჩაცვივებულან და სოფლის მამასახლისის დაკარგულთა უშუდგოდ მძებნელთათვის უკითხავს: „კარგად ნახეთო?“ ანუ „კარგად მოძებნეთო?“ და აქედან დაერქვა „კარდენახი“ (ა. ბასილაშვილი, 2021: ხელნაწერი). მეორე ვერსიით, კარდანახი უნდა ნიშნავდეს „კარგ ვენახს“, რომელიც არცთუ ცოტა იყო სოფელში და შესაძლოა ამ მოსაზრებასაც ჰქონდეს საფუძველი. ხოლო მესამე ვერსიით, რომელიც ეკუთვნის ენათმეცნიერ გურამ ბედოშვილს, კარდანახი ნიშნავს „კარს ვენახს“ ანუ ვენახს, რომელიც ახლოა საცხოვრისთან. პირადად ჩვენ ამ ვერსიას ვემხრობით და აღვნიშნავთ, რომ საქართველოში ზეარ-ვენახებისათვის სახელის შერქმევას დიდად განაპირობებდა მათი ადგილმდებარეობა.

გამოჩენილი ეთნოლოგის, ლევან ფრუიძის ცნობით, ადგილმდებარეობის მიხედვით, ვენახისათვის სახელის მინიჭება ჩვეულებრივი მოვლენა იყო საქართველოში. რაჭასა და იმერეთში მას დაუმონმებია ტერმინები: ეზოს ვენახი, კარისვენახი, ჭალისვენახი, გვერდივენახი, გორისვენახი, ხოდაბუნის ვენახი, ლელისვენახი და სხვა (ლ. ფრუიძე, 1974: 203). მოსაზრებას, რომ ტოპონიმი „კარდანახი“ „კარს ვენახიდანაა“ წარმოშობილი, კიდევ უფრო აძლიერებს „ცისკრის“ გამოცემებშილის, ივანე კერესელიძის კარდანახის აღწერილობის ერთი ფრაგმენტიც, რომლიდანაც ვცნობილობთ: „სოფელი, რომელსაც ჰქვია კარდანახი – ყოველი მკითხველი მგონია მიხედვს, თუ რათა ჰქვია კარდანახი..., აქ ამალელებული და დამდაბლებული ალაგებია, ზედან სახლები, ისე რომ მგზავრს ეგონება, შიგ ვენახებში დგანანო“ (ა. ბასილაშვილი, 2021: ხელნაწერი), ანუ კარდანახული ზერების „კარს ვენახობა“ ამ ფრაზით კიდევ უფრო მყარდება.

გარდა შინაარსისა, ყურადღებას იქცევს ამ სოფლის სახელის დაწერილობის ფორმა, მისი ორთოგრაფიულობა, რომელიც სწორია: „კარდანახი“, „კარდენახი“ თუ „კარდანახი“. ამ მხრივ ვერც ისტორიული საბუთები გვაძლევენ გადაჭრილ პასუხს, რადგან მათში ხან ერთი ტერმინია გამოყენებული, ხან მეორე და ხან მესამე. თუმცა, ამ ტერმინთა გამოყენების სიხშირის მიხედვით თუ ვიშჯელებთ, ისეთ ისტორიულ საბუთებსა და ლიტერატურულ ძეგლებში, როგორებიცაა: ვახუშტი ბაგრატიონის „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“, XVI-XVII-XIX სს-ის ისტორიული საბუთები, „ქართული სამართლის ძეგლები“, „საქართველოს სიძველენი“, „დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიისათვის“, იოანე ბაგრატიონის „ქართლ-კახეთის აღწერა“, ასევე, ისეთ ცნობილ ბიოგრაფიული ჟანრის ნაშრომებში როგორიცაა – „იესე ოსეს ძის თავგადასავალი“ და იოჰან გიულდენშტედტის „მოგზაურობა საქართველოში“, – სახეებით ცხადად ჩანს, რომ წარმოდგენილი სამი ვარიანტიდან ყველაზე ხშირად გამოყენებულია ტერმინი „კარდანახი“. გასათვალისწინებელია კიდევ რამდენიმე მნიშვნელოვანი გარემოებაც, კერძოდ: საქართველოში ღვინის მრეწველობის განვითარების პერიოდში, რომელიც ძირითადად XIX ს. მეორე ნახევრიდან იკრებს ძალას, აქ

დაყენებული ღვინის დასახელება ყველა ეტიკეტზე „კარდანახის“ დანერილობითაა მოცემული. ასევე ეს ილიას ნაწერებში, გრაფი დე ბაის მოგზაურობის ჩანაწერებში, გრაფი შერემეტევის მოურავის ნიკოლოზ ავერკინის ენოლოგიურ შრომებში და თქვენ წარმოიდგინეთ, ნიკო ფიროსმანის ნახატებშიაც კი. რუსეთის იმპერატორის კარდანახში სტუმრობასთან დაკავშირებით (რომელსაც ქვემოთ შევხებით). 1904 წელს, პეტერბურგში გამოქვეყნდა საკმაოდ ვრცელი

ალაზნის ველი

ინფორმაცია (5 გვერდი), სათაურით: „Император Александр III в Карданахе“. ამ ტექსტში სოფელი მოხსენებულია თორმეტჯერ და ყველა წინადადებაში „კარდანახის“ ფორმით, რაც იმის მაუწყებელია, რომ იმდროინდელი ოფიციალური თუ საზოგადოებრივი ცნობიერება სოფლის ამ სახელწოდებას მიიჩნევდა მართებულად. ტერმინ „კარდანახის“ აქტიური გამოყენება დაიწყო XX საუკუნის

60-70 წლებში და მის დამკვიდრებას განსაკუთრებულ პოპულარიზებას უწევდა პოეტი იოსებ ნონეშვილი. სრულიად შესაძლებელია პოეტს თავისი შემოქმედებითი რემინისცენებისათვის სიტყვა „კარდანახი“ უფრო ესაჭიროებოდა და ამიტომაც უწყობდა ხელს მის დამკვიდრებას. ყოველივე ზემოთქმული, ვფიქრობთ, არ ტოვებს არავითარ ეჭვს დასკვნის გამოტანისათვის, რომ ტერმინი „კარდანახი“ მიეიწინოთ ამ სოფლის სახელწოდების ნამდვილ, ისტორიულ ფორმად. გასათვალ-

Alazani Plane

ისწინებელია ის გარემოებაც, რომ თანამედროვე ადმინისტრაციული ნომენკლატურის მიხედვით, სოფლის ოფიციალური სახელია „კარდანახი“.

ძველი თუ ახალი საბუთების მიხედვით, კარდანახის მცხოვრებნი არიან: ვაჩნაძეები, აფხაზები, ფორაქიშვილები, ხიმშიაშვილები, ბასილაშვილები, ტურიაშვილები, ილაშვილები, ჩახვაშვილები, არდაზიშვილები, აფრიაშვილები, ხე-

ილიას და ნინო ჭავჭავაძე აფხაზის
შვილთან

At the son daughter! of Ilia and Nino Abkhazi

მისაგებელი. ეს კაცი კარდანახელი გლეხი ვინმე ივანე ჩალათაშვილი ყოფილა, რომელსაც პირადი შეურაცხყოფის ნიადაგზე მეტატონე ვაჩნაძე მოუკლავს და ტყისათვის მიუცია თავი. ყაჩაღს მოხსონებია ილიას სიტყვა-პასუხი და თავის თავშესაფარიში მიუწვევია. უსაუბრიათ, ღვინოც დაუგემოვნებიათ და სოფლის ავ-კარგსაც შეხებიან. ამ შეხედრამო, ამბობენ მოამბენი, ილიას მისცა მასა-ლა, მოგვიანებით დაენერა თავისი შესანიშნავი პოემა „რამდენიმე სურათი ანუ ეპიზოდი ყაჩაღის ცხოვრებიდან“. უეჭველია, რომ კაკო ყაჩაღის მხატვრულად ახსნული სიუჟეტი, რაც დღესაც არ ტოვებს გულგრილს მკითხველს, ამ რე-ალობიდანაა ამოზრდილი. ცნობილია ისიც, რომ ემოციებით საესეს ილიას, კარ-დანახიდან მზირალს, დაუწერია თავისი შესანიშნავი ლექსი „ყვარლის მთებს“. მისი სიყრმის მეგობრის კობხა აფხაზის გადმოცემით, ილიასათვის ეს იყო მის შემოქმედებაში პირველი ჯადოსნური მარცვლი, რომლის მარადიულ ნაყოფს მუდამ მოიმკის ქართველობა. ალ. მღვდლიაშვილის ცნობით, ილია ჭავჭავაძეს, შექსპირის „მეფე ლირის“ პირველი თარგმანი კარდანახში წაუკითხავს. მისივე თქმით, მის დროს ჯერ კიდევ ცხოვრობდნენ კარდანახში გლეხები, რომელთ-აც ილიას სტუმრობა სიძისა და დის ოჯახში ახსოვდათ. ვანო ჩალათაშვილი იხსენებდა: „ჩვენ ხშირად ვმუშაობდით ქირით ნიკოლოზ აფხაზთან. ძალიან კარგი ადამიანი იყო მისი მეუღლე ნინუცა. ერთხელ სამუშაოდან დაღლილები მოვედით, აფხაზთან ჩამოსული იყო ნინუცას ძმა ილია. მან შეგვაჩინა, რომ დაღლილები ვიყავით, მიუბრუნდა თავის დას და უთხრა: ნინუცი, ღვთის გუ-ლისათვის, დროზე მიხედეთ ამ ხალხს, ეტყობათ ძალიან დაღლილები არიანო“. (ა. ბასილაშვილი, 2021: ხელნაწერი).

კარდანახის წმ. საბას მონასტერი
St. Saba Monastery in Kardanakhi

კარდანახის ძველი ეკლესია
The old church of Kardanakhi

ბოდბეს მონასტერი Bodbe Monastery

კარდანახის ბაზილიკა The basilica of Kardanakhi

კარდანახი. ეკლესია აფხაზების მამულში. ამჟერად დანგრეულია
Kardanakhi, the church in the Abkhazi estate

ერეკლე მეორეს დროს კარდანახში ყოფილა თავადაზნაურთა პატარა სას-
ნავლებელი. XIX-XX სს. ქართული კორესპონდენციებიდან ვგებულობთ, რომ 1886
წლისათვის კარდანახში ფუნქციონირებდა დანყებითი სკოლა, რომელშიც სწავ-
ლობდა 73 ვაჟი და 7 გოგონა (!!), ასევე, არსებულია ხელსაქმის საქალებო სკოლა,

მარანი აფხაზების მამულში
The Abkhazi estate wine cellar

სადაც ქალები სხვადასხვა
ხელსაქმეს (ხალიჩების და
ფარდაგების ქსოვა, ლეჩაქ-
ის არშიების მოგვირისტება,
კერვა და სხვ.) სწავლობდნენ.
სოფელს ჰყოლია სცენის-
მოყვარეთა დასი, რომელსაც
დაუდგამს იმდროისათვის ძა-
ლზე გახმაურებული ვოდევ-
ილები: ვასო აბაშიძის „ცოლი
თუ გინდა ეს არის“ და აკაკი
წერეთლის „ბუტიანობა“. მაყ-
ურებელი სპექტაკლის ნახვით
ძალზე კმაყოფილი დარჩენი-

კარდანახში აღმოჩენილი ბრინჯაოს სატყეარი ძვ. წ. XIII-XII

The bronze sword found
in Kardanakhi.
XII-XIII B.C.

ლა, დადგმის ორგანიზატორებს კი შემოსული ფულით სკოლისათვის წიგნები შეუძენიათ. (ა. ბასილაშვილი, 2021: ხელნაწერი).

თანამედროვე კარდანახში დღემდეა შემორჩენილი მისი ისტორიული სიძველეები: ათანაანთ ციხე, ფერისცვალების, ნათლისმცემლის, ლეთისმშობლის, წმინდა გიორგის, ელიას ეკლესიები, ონანაანთ საყდარი, წმ. ბარბარეს სამლოცველო და რამდენიმე კოშკი. ამადგან ყველაზე ადრინდელს წარმოადგენს საბანშიდის გუმბათიანი ეკლესია, რომელიც თარიღდება XIII, ხოლო მისი სამრეკლო XVI ს-ით. (კ. კახიძე, 2013: 43). ჩვენამდე მოაღწია გვიანფეოდალურ ხანაში დიმიტრი აფხაზის აშენებულმა ორსართულიანმა სახლმა, რომელიც ამჟამად ძალზე დაზიანებულია და მიუხედავად იმისა, რომ ეს ნაგებობა საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლთა სიაშია შეტანილი, მისი რესტავრაცია ჯერჯერობით არ ხერხდება. არადა ძველი საქართველოს არისტოკრატიის საცხოვრებლის ტიპური ნიმუშის წარმოდგენისათვის ამ ნაგებობის რეკონსტრუქციას დიდი მნიშვნელობა აქვს. დიმიტრი აფხაზი სიღნაღის მაზრის ხაზინადარი ყოფილა და ერთხელ როცა მაზრის ხაზინა გადაჰქონდა, იორში ეტლი გადაბრუნებია და მოდიდებულ მდინარეს ფულიანი ფუთა უგზოუკვლოდ გაუტაცებია. დანაკარგის ასანაზღაურებლად დიმიტრის სახელი და ადგილ-მამული გრაფ შერემეტიევისათვის მიუყიდა, რომლის პიროვნებას ქვემოთ შევეხებით.

კარდანახის სიძველეზე მეთყველეს აქ აღმოჩენილი არქეოლოგიური ნივთები. 1924 წ. სოფელში მშენებლობის დროს, გამოვლინდა ვერცხლის მონეტების განძი: შვიდი ყაენური და ერთი ქართულ-ჰულაგუიდური დირჰემი, რომელიც მოჭრილია აბალა ყაენის სახელზე XIII ს-ის 80-იან წლებში. მონეტები დაცულია საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში. აქვე ინახება 1932 წ. აღმოჩენილი გვიანი ბრინჯაოს ხანის ე. წ. „კახური ტიპის“ სატყეარი, რომელიც გამოირჩევა თავის ინდუვიდუალური ფორმით და წარმოადგენს ქართული საბრძოლო იარაღის ძალზედ თვალსაჩინო ნიმუშს.

კარდანახელ აფხაზთა სახლის დეტალები Details of Kardanakhian Abkhazi house

კარდანახელ აფხაზთა სახლის დეტალები
Details of Kardanakhian Abkhazi house

კარდანახის ისტორიისათვის დიდი მნიშვნელობისაა მისი მკვიდრი აფხაზების საგვარეულოს აქ მოსვლის ისტორია. ცნობილია, რომ კარდანახელ აფხაზთა უძველეს საცხოვრისსა და სამფლობელოს საქართველოს ერთ-ერთი უძველესი კუთხე აფხაზეთი წარმოადგენდა. საუკუნეთა განმავლობაში იცავდნენ ისინი თავიანთ მამა-პაპის დანატოვარ ქვეყანას და არაერთი სახელოვანი ფურცელი ჩასწერეს საქართველოს ისტორიაში.

კახელ აფხაზთა წარმომავლობის შესახებ ქართულ ისტორიოგრაფიაში გავრცელებულია ორი შეხედულება: ერთის თანახმად, ისინი შერვაშიძეთა გვარიდან მომდინარეობენ, ხოლო მეორე მათ წამომავლობას ანჩაბაძეთა გვარიდან უდებს სათავეს.

აფხაზი თავადიშვილები Abkhazi noblemen

ერთი ვერსიის მიხედვით, აფხაზთა გვარის სახელოვანი ისტორია და მათი უპირობო ქართული მენტალობა დიდ საფუძველს აძლევდა თეიმურაზ მეორეს, ცალკე თურქებისაგან და ცალკე დადიანებისაგან ლტოლვილი შერვაშიძეებისათვის მფარველობა გაენია და ებოძებოდა მათთვის კარდანახში ვაჩნაძეების ერთი ამოწვევითი ოჯახის მამული. ეს ამბავი უნდა მომხდარყო დაახლოებით 1738 წლის ახლოს. თითქმის აქედან იწყება შერვაშიძეების კახეთში სახლობის ისტორია და იმის გამო, რომ ისინი მოსულები იყვნენ აფხაზეთიდან, ხალხმა მათი გვარით მოხსენიებას სადაურობა ამჯობინა და შეერქვათ აფხაზები, რაც შემდგომში მათ გვარად გადაიქცა.

მეორე ვერსია, რომელიც სათანადო ისტორიული საბუთების საფუძველზე განამტკიცა პროფესორმა ნიკო ჯავახიშვილმა, ასე წარმოგვიდგება: იოანე ბაგრატიონის თავის ნაშრომში აღნიშნული აქვს, რომ „ესენი არიან აფხაზეთითგან მოსრულნი, ოდეს იწყეს მაჰმადიანობა აფხაზთა.“ კარდანახელ აფხაზთა

შერვაშიძედან წარმოშობის ვერსიას საფუძველი ჩაუყარა კაცკასიის ეთნოკულტურის მკვლევრის ევგენი ვეიდენბაუმის ზეპირმა ცნობამ, თითქოს, მას ეს ცნობა მიეღო დიმიტრი ივანეს ძე აფხაზისაგან. ეს ვერსია შემდგომ გაიმეორა და გაიზიარა გაზეთმა „ივერიაში“. სამი წლის შემდეგ ამავე გაზეთმა თავისი პირვანდელი ცნობა შეასწორა და სტატიამ „თავადნი აფხაზნი“, – მიუთითა, რომ ამ საგვარეულოს თავდაპირველი გვარი ანჩაბაძეა. თავად აფხაზთა ანჩაბაძეობა დოკუმენტურად დასტურდება სხვა წყაროებიდანაც. კერძოდ, ქართლის მეფე როსტომის (დ.1565-გ.1658) მიერ 1653 წლით გაცემულ საბუთში ნათქვამია, რომ ეს სიგელი ებოძა „ჩუენს ერთგულსა და გაზრდილს ანჩაბაძე აფხაზს გიორგის“ და რომ მეფემ გიორგიმ იოანეს ძე ანჩაბაძე აფხაზს ცოლად შერთო თავად დავით გომფარიშვილის (ანუ დავით გომფარის ძე ვაჩნაძის) ობოლი ასული და უბოძა მისი გარდაცვლილი სიმამრის კარდანახში მდებარე კუთვნილი მამული. თავის მხრივ, გიორგის მამა – იოანე ანჩაბაძე უნდა იყოს კახელი აფხაზების წინაპარი, რომელიც სამეგრელოს მფლობელს ლევან II დადიანს მზითევში გაუყოლებია როსტომზე დაქორწინებულ თავისი დის ელენესათვის (ნ. ჯავახიშვილი, 2009).

ჩვენი აზრით, ორთავე ამ გამოკვლევას აქვს, როგორც ძლიერი ისე სუსტი მხარე და მისი საბოლოოდ გადაწყვეტა მოითხოვს უფრო მტიკიცე არგუმენტირებას. თუმცა, ვფიქრობ, რომ ნ. ჯავახიშვილის მოსაზრება კახელ აფხაზთა ანჩაბაძის გვარიდან წარმოშობის შესახებ უფრო მეტ ნდობას იმსახურებს.

ძველი კოლხეთის დიადი წარსული საუკუნეთა განმავლობაში ანართობდა აფხაზთა გვარეულობის ვაჟკაცურ სულს, ისტორიაში განფენილი იდეა საქართველოს ერთიანობის შესახებ არასდროს დაბინდულა მათში, ეს გრძნობა მოდიოდა ტრადიციულად, გადადიოდა თაობიდან თაობაში და იმკვიდრებდა თავის ადგილს. აკი გვიბეჯითებს ისტორია, რომ VIII საუკუნის ბოლო მეოთხედში აფხაზთა მთავარმა ლეონ მეორემ ქუთაისი გაათავისუფლა ბიზანტიის ვასალობისგან, თავად აფხაზთა სამეფოს მეფედ ეკურთხა და დედაქალაქი ანაკოფიიდან ქუთაისში გადაიტანა.

ისტორიულ საბუთებში დადასტურებულია სახელი ნიკოლოზ აფხაზისა, რომელიც ყოფილა განათლების დანერგვის ცნობილი მოღვაწე და ამასთან ერთად, საკმაოდ ცნობილი მხატვარი, რომელსაც მოუხატავს ანანურის ეკლესია. ნიკოლოზს ცოლად ჰყოლია მეფე გიორგი XII-ის ნათლული, სოფიო გურამიშვილი, რომელთანაც შესძენია შვილები 1. ანტონი – პოდპორუჩიკი, ეროვნულ ნიადაგზე მყოფი კაცი, დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი პიროვნება. 2. ივანე ნიკოლოზის ძე აფხაზი (დ.1784 – გ.1832?) – რუსეთის არმიის გენერალი, რომელსაც მეუღლედ ჰყოლია ქაიხოსრო წერეთლის ასული სალომე. ივანე გამორჩეული ყოფილა თავისი მამაცობითა და შეუპოვრობით. 1812 წლის ოქტომბერში მონაწილეობდა მდინარე არაქსთან რუსეთ-ირანელთა ბრძოლისას გამართულ შეტაკებაში და ციხე-სიმაგრე ასლანდუზის აღებისას გამოჩენილი მამაცობისათვის დაჯილდოებულ იქნა წმ. გიორგის მეოთხე ხარისხის ორდენით. 1821 წელს ლენქორანთან რუსებსა და ირანელებს შორის წარმოებული ბრძოლი-

საინტერესო ისტორიის მქონეა კიდევ ერთი კარდანახელის – გიორგი გიორგის ძე აფხაზის ბიოგრაფია. ეს პიროვნება არის კოტე აფხაზის ძმისშვილი. დაიბადა 1892 წელს. მისი დედა იყო ალი-

გიორგი დიმიტრის ძე აფხაზი
Giorgi Abkhazi, son of Dimitri Abkhazi

გიორგი გიორგის ძე აფხაზი
Giorgi Abkhazi, son of Giorgi Abkhazi

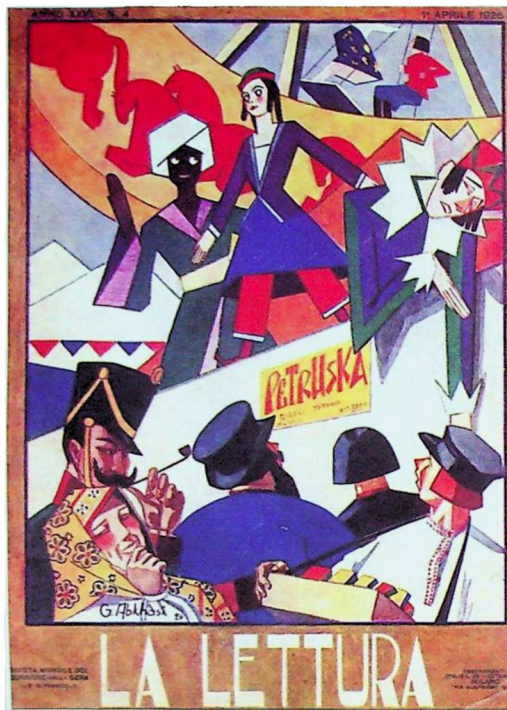
ქსანდრა მურომცევა, ბენკენდორფების არისტოკრატიული ოჯახის შთამომავალი. გიორგიმ დაამთავრა ტფილისის რეალური სასწავლებელი. 1913 წლის ბოლოს ლიეჟში გაემგზავრა, ხოლო მომდევნო წელს, რამოდენიმე თვის განმავლობაში სწავლობდა პარიზის სახვითი ხელოვნების ინსტიტუტში. პირველი მსოფლიო ომის დაწყებამ გეგმები შეუცვალა, სამშობლოში დაბრუნდა და მოხალისედ ჩაენერა ქართულ „დრუჟინაში“. მონაწილეობდა ართვინის აღებაში. ომის შემდეგ დაასრულა საარტილერიო სასწავლებელი, მიენიჭა პრაპორშჩიკის წოდება და აქტიურად ჩაება დემოკრატიული საქართველოს ცხოვრებაში.

გიორგი აფხაზის ამ პერიოდის მოღვაწეობიდან უალრესად საინტერესოა პოლკოვნიკ დათა ვაჩნაძის მოგონება. ცნობილია, რომ დათა ვაჩნაძემ 1912 წელს რევაზ გაბაშვილთან ერთად დააარსა ეროვნული მიმართულების ჟურნალი „კლდე“. კოტე აფხაზის თხოვნით, მონაწილეობა მიიღო ქართული „დრუჟინის“ შედგენაში, აქტიურად თანამშრომლობდა „საქართველოს დამკომთან“. არის ერთ-ერთი დამაარსებელი ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიისა, იყო საქართველოს ეროვნული საბჭოს წევრი. 1918 წელს დათა ვაჩნაძე დაინიშნა საქართველოს რწმუნებულად გერმანიის საიმპერატორო სამხედრო-დიპლომატიურ მისიასთან, რომელსაც მეთაურობდა გენერალი კრეს ფონ კრესენშტაინი. სწორედ ამ პერიოდს უკავშირდება შემთხვევა, როდესაც გერმანული მისია ტოვებდა საქართველოს და მათ გამგზავრებას საფრთხე შეუქმნეს ინგლისელებმა. როგორც დათა ვაჩნაძე იგონებს, მას პირადად სწვევია გერმანელი გენერალი და უთხოვია მისთვის დახმარება. ქართული სამხედრო ძალების მობილიზე-

გიორგი აფხაზის
დამზადებული
აფიშები

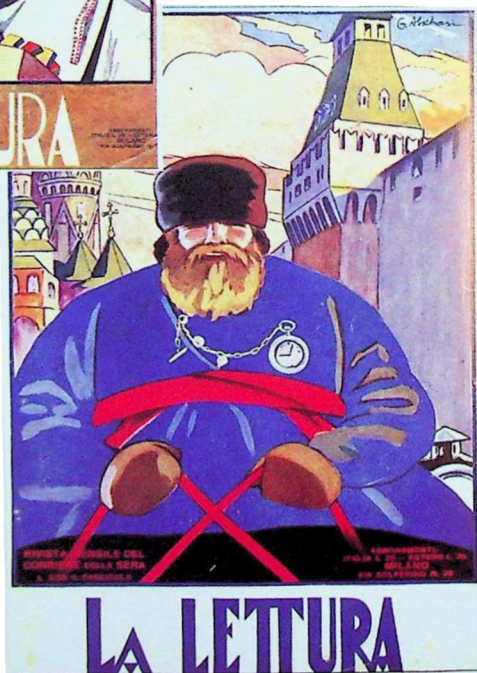
Posters made by Giorgi
Abkhazi

გიორგი აფხაზის დამზადებული აფიშები

Posters made by Giorgi Abkhazi

ბით, ვაჩნაძეს სრულიად გაუნიჭრალე-
ბია შოტლანდიელი ჯარისკაცების უტი-
ფარი ძალადობა, გერმანელებისათვის
განკუთვნილი ვაგონები პირველ ბაქანზე
შემოუყვანიათ და მადლიერ ქართველ
ოფიცრობას დიდი ოვაციით გაუცილებია
საქართველოს დამოუკიდებლობაზე დიდი
ამაგის დამდეგი გერმანელები. იმისათ-
ვის, რომ მათი უსაფრთხოება დაცული
ყოფილიყო, გერმანელთათვის მცველად
გაუყვალეებითა 30 ჯარისკაცი ახალგაზ-
რდა კაპიტნის გიორგი აფხაზის მეთაუ-
რობით. როგორც დათა ვაჩნაძე იგონებს,
გიორგი აფხაზს დიდი გულისყური და
გამბედაობა გამოუჩენია, ყველა წარმოქმ-
ნილი ინცინდენტი აღმოუფხვრია და გერ-
მანული მისია მშვიდობით გაუმგზავრებია
სამშობლოში.

ილია ჭავჭავაძის ბავშვობის მეგობარი
კობხა აფხაზი Kokhia Abkhazi, Iliia
Chavchavadze's childhood friend

1919 წლის ივნისიდან გიორგი რომში,
საქართველოს დემოკრატიული რესპუბ-
ლიკის დიპლომატიურ მისიაში, სამხედრო
ატაშედ მიაღწენს. 1920 წელს უკვე კონ-
სულის თანამდებობა დაიკავა. საქართ-
ველოს გასაბჭოებამ გიორგი სხვა გამო-
სავალი აღარ დაუტოვა, გარდა უცხოეთ-
ში დარჩენისა. 1923 წელს დაქორწინდა და
იტალიის მოქალაქეობა მიიღო. გიორგი
აფხაზი 1930 წლიდან აქტიურად თანამშ-
რომლობდა რომისა და მილანის არაერთ
შემოქმედებით ჯგუფთან. იყო მრავალი
სპექტაკლის სამხატვრო ხელმძღვანე-
ლი და მთავარი მხატვარი. მას იტალ-
იის თეატრებში და მათ შორის ლა სკა-
ლას სცენაზე დადგმული აქვს არაერთი
სპექტაკლი. დიდი ავტორიტეტი ჰქონდა
კინოს სამყაროში. იყო მხატვარი, წიგნის
ილუსტრატორი. აღსანიშნავია რომ 1956
წელს გიორგი აფხაზის გაფორმებით იტ-
ალიაში გამოვიდა ძალზე მნიშვნელოვანი
ნაშრომი „თეატრალური ენციკლოპე-

დავით ვაჩნაძე David Vachnadze

მარცხნიდან: დავით აფხაზი, გიორგი აფხაზი, კოტე აფხაზი
From left to right: General David Abkhazi, Colonel Giorgi Abkhazi, General Kote Abkhazi

დია“. გიორგი აფხაზი გარდაიცვალა 1964 წელს. მემკვიდრე არ დარჩენია (გ. კალანდია, 2020). ამ ბოლო დროს რომში მიკვლეულ იქნა მისი განსასვენებელი. იტალიაში საქართველოს ელჩის კონსტანტინე სურგულაძის მხარდაჭერით, განახლდა გიორგი აფხაზის საფლავის ქვა.

კარდანახის ისტორიაში მრავალი ფაქტია ღირსშესანიშნავი. გარდა აფხაზე-ბისა, მის შვილებს არაერთი სახელოვანი ფურცელი ჩაუწერიათ საქართველოს ისტორიაში. თუ ძველიდან მოვყვებით, პირველ რიგში, პატივი უნდა მივაგოთ და მოვიგონოთ კარდანახელ ვაჩნაძეთა მოღვაწეობა, რომლებიც უკვე XII საუკუნიდან ჩანან საქართველოს ისტორიაში. ეს გვარი უნდა მომდინარეობდეს ხორნაბუჯის ერისთავ ვაჩეს სახელიდან, რომელიც XI საუკუნის წყაროშია დადასტურებული. ვაჩნაძეების ფეოდალური გვარს ვახუშტი ბატონიშვილი, თავის თხზულებაში ჩამოთვლილ კახეთის 13 სათავადო გვარს შორის მეექვსე ადგილზე ასახელებს. მისივე განმარტებით, ვაჩნაძეთა გვარი არის „უნარჩინებულებსი და შემძლებელი“. დავით რექტორის მტკიცებით, გამოჩენილი მოღვაწე და ფილოსოფოსი არსენ იყალთოელი ვაჩნაძეთა საგვარეულოდან იყო. ვაჩნაძეების სამფლობელოები მდებარეობდა მდ. ალაზნის მარჯვენა მხარეს, კარდანახსა და თელავს შორის და ამიტომ ამ რეგიონს „სავაჩნაძოც“ ეწოდებოდა.

XIX-XX სს. კარდანახელ ვაჩნაძეთა ერთ-ერთი გამოჩენილი წარმომადგენელია აბრაამ (ბალო) ვაჩნაძე (დ. 1853-გ.1941), რომელიც დიდი ავტორიტეტით

სარგებლობდა რუსეთის იმპერატორის კარზე. იგი დაიბადა კარდანახში და პირველდარსებითი განათლება მშობლიურ სოფელში მიიღო. ვორონეჟის კადეტთა სასწავლებლის დასრულების შემდეგ დაამთავრა პავლოვსკის სამხედრო აკადემია და გააძნესეს რუსეთის მოქმედ არმიაში. მონაწილეობდა 1877-1878 წწ. რუსეთ-ოსმალეთის ომში. გამოირჩეოდა დიდი მამაცობით და ერთ-ერთი ბრძოლისას სიკვდილს გადაარჩინა ახალგაზრდა ოფიცერი, რომელიც აღმოჩნდა იმპერატორის ოჯახის ნათესავი. ალექსანდრე III დაინტერესდა ბალო ვაჩნაძის პიროვნებით და დაიახლოვა იგი. ამის შემდეგ აბრამ ვაჩნაძეს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა მის შვილთან ნიკოლოზ მეორესთანაც, რაზედაც მეტყველებს ის ფაქტი, რომ მეფემ მას მოუწიათ ორი ქალიშვილი.

აბრამ ვაჩნაძე იყო რუსეთის საიმპერატორო-სამხედრო მონადირეთა საზოგადოების წამდგელი წევრი. როგორც ფეხოსანთა პოლკის მეთაური, მონაწილეობდა რუსეთ-იაპონიის ომში. მინიჭებული ჰქონდა გენერალ-ლეიტენანტის წოდება. 1913 წელს იგი დაინიშნა პეტერგოვის სამხედრო კომენდანტად.

როგორც ცნობილია, პეტერგოფი ესაა სასახლეებისა და ბაღების კომპლექსი, რომელიც პეტრე დიდის ბრძანებით გაშენდა სანქტ-პეტერბურგიდან დასავლეთით ექვსიოდე კილომეტრში ფინეთის ყურის ნაპირას, ბალტიის ზღვასთან და მას ხშირად „რუსულ ვერსალსაც“ უწოდებენ. პეტერგოფი იყო რუსეთის საიმპერატორო სახლის სიამაყე და ბალო ვაჩნაძის მზრუნველობის ქვეშ მისი გადაცემა თავად მეტყველებს ამ პიროვნების ავტორიტეტზე. რევოლუციის დროს პეტერგოფის სასახლის სიმდიდრეებს დიდი საშიშროება შეექმნა და ბალო ვაჩნაძე გამოდგა

ბალო ვაჩნაძე
Balo Vachnadze

ძმები სესიაშვილები
The Brothers Sesia Shvili

ის პიროვნება, რომლის პრინციპულობამ და თავგამოდებობამ იხსნა ძვირფასი სასახლე და მისი საგანძური დატაცებისაგან. დროებითი მთავრობის წარმომადგენლებმა, იცოდნენ რა ამ პიროვნების პატიოსნებისა და სიმტკიცის შესახებ, შესთავაზეს დარჩენილიყო პეტერგოფის კომენდანტის პოსტზე, მაგრამ ბალომ სამშობლოში ისურვა დაბრუნება. იგი 1918 წელს ჩამოვიდა საქართველოში და მშობლიური კარდანახის ბაზაზე ხელი მიჰყო ღვინის წარმოებას. მანამდე მას რუსეთის იმპერიის სხვადასხვა ადგილას ჰქონდა საკუთარი ღვინის მაღაზიები. სათავეში ედგა მეღვინეთა საზოგადოება „ივერიას“. აბრამ (ბალო) ვაჩნაძე გარდაიცვალა 1941 წელს.

ქართული სპირტიანი სასმელების წარმოებაში, სარაჯიშვილის შემდეგ, ყველაზე დიდ წარმატებას მიიღწიეს კარდანახელმა ძმებმა სესიაშვილებმა, რომლებიც ფირმა „ძმები სესიაშვილების“ („СЕСИЕВЫ“) სახელით ალკოჰოლური სასმელების ბაზარზე გამოჩნდნენ 1890 წლიდან. დიმიტრი და მიხეილ სესიაშვილებს კარდანახში ჰქონდათ საკუთარი სახლი და კახური ღვინის მარანი, საიდანაც დაიწყეს წარმოება და რამოდენიმე წელში გახსნეს სათაო კანტორა თბილისში და ფილიალები: ბათუმში, ბაქოს გუბერნიასა და სტამბულში. ძირითადად ყიდდნენ წითელსა და თეთრ კახურ ღვინოებს, ხდიდნენ საკონიაკე სპირტს, ხორბლულისა და ჭაჭის არაყს. ამზადებდნენ: ლიქიორებს, რომს, ბალზამს, აბსენტს. პროდუქციის გაუმჯობესების მიზნით, ინვესტირებდნენ უცხოელ სპეციალისტებს, ჩამოჰქონდათ ფრანგული სისტემის აპარატები და ხარისხიანი და პატიოსანი ვაჭრობით დიდი ავტორიტეტი მოიხვეჭეს. მაშინდელი ერთი ყველაზე ავტორიტეტული გაზეთის „დროების“ კორესპონდენტის სიტყვით, – „სესიაშვილების მიერ კარდანახში ჩამოსხმული არაყი არაფრით ჩამოუვარდება სამ და ოთხწლიან კონიაკებს“. სესიაშვილების პროდუქციას სხვადასხვა საერთაშორისო კონკურსებზე მიღებული ჰქონდა არაერთი მნიშვნელოვანი ჯილდო, რომელთაგან აქ დავასახელებთ 1909 წელს პარიზის საერთაშორისო გამოფენაზე წარდგენილ „კავკასიის ნატურალური კონიაკის“ წარმატებას, რაც გამოიხატა გრანდ-პრისა და ოქროს მედლის მინიჭებით. ძმები სესიაშვილები იყვნენ თავისი ქვეყნის პატრონობები, არაერთ საქველმოქმედო საქმის საფუძვლის ჩამყრელი და განმავითარებელი: აფინანსებდნენ უცხოეთში მოსწავლეს ქართველ სტუდენტობას, თეატრებს, თბილისის უნივერსიტეტის მშენებლობას და სხვა. ორივე ძმას მინიჭებული ჰქონდა პირველი გილდიის ვაჭრის საპატიო ტიტული და მხარს უსწორებდნენ მაშინდელი საქართველოს ბურჟუაზიის ისეთ წარმომადგენლებს როგორებიც იყვნენ: დავით სარაჯიშვილი, ივანე კეზეზელი-კოპაძე, აკაკი ხოშტარია, ფრიდრიხ ვეტცელი, ევგენი ზემელი, ალექსანდრე მანთაშოვი და სხვანი (ბ. კალანდაძე, 2015: 303-307).

წარმოშობით კარდანახელები იყვნენ ძმები ხელაშვილები, რომლებსაც XIX საუკუნის თბილისის საზოგადოება იცნობდა „ქოსების“ სახელწოდებით. ძმებს დუქანი ჰქონიათ გამართული ძველ ვარანცოვზე (ახლანდელი საარბრუკენის მოედანი). ქოსები განთქმული ყოფილან თავიანთი სტუმართმოყვარეობით და

XIX საუკუნის ვორონცოვის მოედანი
The Vorontsov Square of the 19th century

მედუდუკეთა ანსამბლი Pipe players

ვაჟა-ფშაველა Vazha Pshavela

თიანეთიდან მოვდივარ,
 ნახუარი გზა გავლიე.
 მახოშვილების მარანში
 ნატყნით ღვინო დავლიე.
 მგზავრობა მე არ მაშინებს,
 თუ გზა სავალი კარგია.
 დღეს თუ არსილოს ვერ ჩავუღო,
 მშენი „ქოსების“ ბრალთა.

საუკეთესო კარდანახული ღვინით. ცნობილია რომ თბილისში ჩამოსული ვაჟა-ფშაველა უცილობლად შეივლიდა ქოსები დუქანში და საგულისხმოა, რომ სახელი „ქოსები“ უწვევრობის გამო მათთვის ვაჟას შეურქმევია. აქვე მკითხველს ვთავაზობთ ძველი პრესის ფურცლებიდან ვაჟა-ფშაველას ლექსის ამონარიდს სადაც პოეტი თავის გულითად მასპინძლებს კარდანახელ ხელაშვილებსა და მახოშვილებს მოიხსენიებს.

კარდანახიდან იღებს სათავეს ფორაქიშვილთა სახელოვანი გვარის ერთი შტო. ეს იყო ქართველ თავადიშვილთა ძლიერი ოჯახი, ჩართული ყველა ეკონომიკურ თუ კულტურულ მოვლენაში, რომელიც მათ თანამემამულეთა სასიკეთოდ იყო მიმართული. სამწუხაროდ, საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ, კარდანახელ ფორაქიშვილთა ყველა წევრი დაატყვევეს ბოლშევიკებმა და სრულიად უდანაშაულო ადამიანები საკუთარი სახლის სარდაფში დახვრიტეს. მეოცე საუკუნის ბოლოსათვის კარდანახში ჯერ კიდევ იყო შემონახული მათი ნაქონი სამი დიდი სახლი, რომლებშიაც სოფლის კლუბი, ამბულატორია და საავადმყოფო იყო განთავსებული.

უაღრესად საინტერესო პიროვნებად მოსჩანს ასევე კარდანახელი ვაჩნაძეების შთამომავალი ირაკლი (ბებურო) ვასილისძე ვაჩნაძე. იგი დაბადებულია კარდანახში და პირველდაწყებითი განათლება მიუღია სიღნაღში. შემდეგ, კარიერისათვის, მასაც სამხედრო სამსახური აუჩრევია. უმსახურია ნიჟეგოროდის დრაგუნთა პოლკში. თუმცა აქ თავისი მოწოდებისათვის შესაფერისი გარემო ვერ უნახავს და სამხედრო სამსახურისათვის თავი დაუწევია. საქმე ისაა, რომ ირაკლის ჰქონია ნიჭი და მისწრაფება ტექნოლოგიის მიმართ და

გიორგი ფორაქიშვილი მეგობრებთან
Giorgi Porakishvili and his friends

ირაკლი (ბებურო) ვაჩნაძე
Irakli (Beburo) Vachnadze

ქართველი იუნკერები
Georgian Cadets

გარკვეული წინასწარ-
ჩატარებული კვლე-
ვის შემდეგ მოსკოვში
არსებულ ინგლისური
ტექნიკური საზოგა-
დობისათვის წარუდ-
გენია მის მიერ დამზა-
დებული, შეზღუდული
შესაძლებლობის მქონე
პირთათვის განკუთვნი-
ლი თვითმავალი ეტლი,
რომელიც მუშაობდა
სანავაზე და საათში
გადიოდა 20 ვერსს
(დაახლ. 22 კმ). ეტლი
იმდენად მობილური
და რეალური სახის ყო-
ფილა, რომ „საზოგა-
დობას“ იგი მიუღია
და დაუმტკიცებია მისი
სერიული გამოშვება.
თუმცა, რევოლუციის
ბუნდოვანი ბუნების
გათვალისწინებით, ინ-
გლისელებს რუსეთში
მოღვაწეობა აღარ გაუ-
რისკავთ, დაუტოვეთ
ათ მოსკოვი და ირაკლი
ვარნაძის გამოგონებაც

თან ნაუღიათ. საგარაუდოდ, ინვალიდთა თანამედროვე ეტლის კონსტრუქციას
ირაკლი ვარნაძის გამოგონება უდევს საფუძვლად. აღსანიშნავია, რომ ირაკ-
ლი ვარნაძეს, რეპრესიებისაგან თავდასაცავად, ვარნაძის გვარი კეთილშეშობად
გადაუკეთებია. სწორედ ამ გვარით მას 30-იანი წლებში, თბილისის საზოგადოე-
ბისათვის, წარუდგინა კიდევ ერთი გამოგონება. ეს იყო წყალგაუმტარი ტანსაც-
მლის მოდელი, რომელმაც ექსპერტების თვალწინ დიდი წარმატებით გაუძლო
გამოცდას. ირაკლი ვარნაძეს – „ამ განსაცვიფრებელი იდეების მქონე კაცს“, –
როგორც გაზეთი „კავკაზის“ კორესპონდენტი ახასიათებს, ტექნიკის დარგში
ჰქონდა კიდევ არაერთი მნიშვნელოვანი იდეა, რომლის განხორციელებისათვის
მაშინდელ საქართველოში არც დრო იყო და არც საშუალება.

კარდანახელ ვარნაძეთა შთამომავალია პოლკოვნიკი ივანე ვარნაძე (დ.1899-
გ.1976). ყოფილი იუნკერი. დამთავრებული ჰქონდა ვორონეჟის კადეტთა კორ-

პუსი და ერთხანს მსახურობდა კავალერი-
აში. 1918 წელს შევიდა ახლადშექმნილ ქა-
რთულ ჯარში. იმავე წელს საქართველოს
წინააღმდეგ სომხების მიერ გამოცხადე-
ბულ ომში გამოჩენილი მამაცობისათვის
დაჯილდოვდა წმინდა გიორგის მედლით.
1921 წელს, რუსეთ-საქართველოს ომში,
იბრძოდა კოჯორსა და ტაბახმელაში
იუნკერთა სკოლის შემადგენლობაში.

რუსეთის მიერ საქართველოს ანექ-
სიის შემდეგ, ივანე ვაჩნაძე წავიდა ემი-
გრაციაში – ჯერ კონსტანტინოპოლში და
შემდეგ პარიზში, სადაც დაამთავრა სენ
მიქსენისა და სომიურის სამხედრო სას-
წავლებლები. მეორე მსოფლიო ომის დაწ-
ყებისთანავე ჩაება გერმანელთა წინააღმ-
დეგ ომში. იბრძოდა სომის ფრონტზე, აქ
მისმა შენაერთმა გაარღვია მტრის ალყა
და მოახერხა პარიზში ჩასვლა. საომარი
მოქმედების ერთი ეპიზოდის აფრიკაში გა-
დატანის შემდეგ, გამწვანებულ იქნა ტუნი-
ში, სადაც შეუერთდა გენერალ დე გოლის
მეთაურობით დაწყებულ წინააღმდეგობას
და სათავეში ჩაუდგა უცხოური ლეგიონის
სადაზვერუო ასეულს. 1944 წელს ივანე
ვაჩნაძე დაბრუნდა საფრანგეთში და ელ-
ზასის ფრონტზე აქტიურად იბრძოდა გერ-
მანელთა წინააღმდეგ. მიღებული ჰქონდა
არაერთი სამხედრო ჯილდო, მათ შორის
საბრძოლო ჯვარი და საპატიო ლეგიო-
ნის ორი ორდენი. სამხედრო სამსახურის
დასრულების შემდეგ ივანე ვაჩნაძემ სამ-
სახური დაიწყო სომიურის კავალერისტთა
სკოლაში, სადაც სარგებლობდა დიდი ავ-
ტორიტეტით, მისი აღზრდილია არაერთი
ცნობილი ფრანგი სამხედრო მოღვაწე,
რომელნიც დიდ პატივს მიაგებენ თავიანთ
მასწავლებელს. ივანე ვაჩნაძე გარდაიცვა-
ლა 1976 წელს და თავისი ანდერძისამებრ,
დაკრძალულია ლევილის ქართველთა სა-
საფლაოზე. სახელოვანი მხედრის, ივანე

ელო ანდრონიკაშვილი და
შალვა დადიანი
Elo Andronikashvili and Shalva Dadiani

ელისაბედ ტურიაშვილი
Elisabed Turiasvili

ელო ანდრონიკაშვილი ბარონესა ვიკის როლში
Elo Andronikashvili playing Countess Viki

ვაჩნაძის სახელი მინიჭებული აქვს სომიურის სასწავლებლის საზეიმო დარბაზს.

კარდანახშია დაბადებული საქართველოს დამსახურებული არტისტი ელენე (ელო) იოსების ასული ანდრონიკაშვილი (დ. 1883-გ.1956), ცნობილი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის შალვა დადიანის მეუღლე. განათლება მიღებული ჰქონდა პარიზში, სორბონის უნივერსიტეტში. მან თავის მშობლიურ სოფელში დააარსა ლიტერატურულ-დრამატული წრე და დგამდა მინი სპექტაკლებსა და ვოდევილებს. ცნობილია, რომ კარდანახის თეატრის წარმოდგენას დასწრებია ილია ჭავჭავაძე და დასისათვის ფრაკი და სხვა სახის რეკვიზიტები შეუწირავს. 1906 წლიდან ელო ანდრონიკაშვილი თბილისში გადმოვიდა და სხვადასხვა თეატრში მოღვაწეობის შემ-

დეგ ადგილი დაიმკვიდრა ე. წ. სახაზინო (დღევანდელი ოპერისა და ბალეტის თეატრი) თეატრის სცენაზე. შესრულებილი აქვს როლები ბათუმის, ქუთაისის და ბაქოს თეატრალურ წარმოდგენებში, იყო საბავშვო თეატრების ერთ-ერთი საფუძველმდებრელი, ცეკვავდა შესანიშნავად და ხელს უწყობდა ქორეოგრაფიული კონტინგენტის პროფესიონალურ დონეზე მომზადებას. 1935 წლიდან ჩამოშორდა თეატრალურ მოღვაწეობას და ხელი მიჰყო მთარგმნელობით საქმიანობას.

კარდანახის სახელოვან შვილთა გალერეას აწმვენებს სახელი ცნობილი მფრინავი ქალის ელისაბედ (ლიზა) სიმონის ასული ტურიაშვილისა (დ. 1916-გ.1985). ლიზამ სკოლის დამთავრების შემდეგ მუშაობა დაიწყო თბილისში „სახეინმრენვის“ ხმის ჩამწერ საამქროში. მისი გატაცება აერონავტიკით შეუმჩნეველი არ დარჩენია მაშინდელი ახალგაზრდული ორგანიზაციის „კომკავშირის“ ხელმძღვანელობას, გაუწიეს რეკომენდაცია თბილისის აეროკლუბში ჩასარიცხად და მიიღეს საფრენოსნო სასწავლებელში. დაასრულა თუ არა კურსი, მეორე მსოფლიო ომიც დაიწყო. ლიზა მაშინვე მოხალისედ წავიდა ფრონტზე და ჩარიცხულ იქნა 141-ე სანიტარულ ლეგიონში. 1942 წლის ურთულეს საპაერო სიტუაციაში, მათ

ძმები სესიაშვილების ალკოჰოლური სასმელების ეტიკეტები
The brothers Sesiashvili's wine bottle labels

ძმები სესიაშვილების ალკოჰოლური სასმელების ეტიკეტები
The brothers Sesiasvili's wine bottle labels

შორის, ვინც სევასტოპოლის დამცველებს მედიკამენტებს და სურსათს აწვდიდა, ერთ-ერთი იყო გაბეღული და მოხერხებული მფრინავი ლიზა ტურიაშვილი. ასევე იყო ყირიმის დაცვის დროსაც, სადაც ის და შტურმანი მიშინი დაიჭრნენ კიდეცაც, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, თვითმფრინავის დაშვება მოახერხეს და შემდეგ ორი თვით საავადმყოფოში მოუხდათ მკურნალობა. ლიზა ტურიაშვილი შტურმან ბერმანთან ერთად ასეთივე დავალებით დაფრინავდა კავკასიის ფრონტზე, სადაც მებრძოლებს ამარაგებდა მედიკამენტებითა და საბრძოლო იარაღით. ჩრდილო კავკასიის გათავისუფლების შემდეგ, ელისაბედ ტურიაშვილი ჩაირიცხა ბელორუსიის მეორე ფრონტის მე-4 საჰაერო არმიის სანიტარული ავიაციის ლეგიონში (ო. ნაცარაშვილი, 2001, 15). ლიზას მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა ცნობილ მფრინავ ქალთან ლილია ლიტვაკთან, რომლის ერთ წერილში ვკითხულობთ: „ლილია, დღეს საჰაერო ბრძოლაში ჩამოვადე ცნობილი გერმანელი ასსი, სამი ჯვრის ორდენის კავალერი, დეე დარწმუნდნენ, რომ ჩვენ ქალებიც ისევე კარგად ვიბრძვით როგორც მამაკაცები“. ბელორუსიის გათავისუფლების შემდეგ სამხედრო მფრინავი ლიზა ტურიაშვილი იბრძოდა პოლონეთში და ბოლოს ფაშინზე გამარჯვების სიხარული ბერლინში, რაიხსტაგის კედელზე დატოვებული ავტოგრაფით გამოხატა. კარდანახელი სამხედრო მფრინავის ელისაბედ ტურიაშვილი საბრძოლო შემართება აღინიშნა მნიშვნელოვანი სამხედრო ჯილდოებით, რომლებიც მან თავისი გმირული შემართებით დაიმსახურა.

კარდანახის მიწამ შვა მეორე მსოფლიო ომის გმირი ვლადიმერ ბეროშვილი (დ.1907-გ.1944). დაამთავრა უმცროს მეთაურთა სკოლა. ომის პერიოდში მეთაურობდა მეტ-

იოსებ ნონეშვილი და ნიკოლოზ აფხაზი
Ioseb Noneshvili and Nikoloz Abkhazi

ვლადიმერ ბეროშვილი
Vladimer Beriashvili

ყვამფრქვევითა ოცეულს, შემდეგ ასეულს. დნეპრის გადაღახვისა და მარჯვენა ნაპირზე პლაცდარმის დაკავებისას გამოჩენილი მამაცობისათვის, მიენიჭა საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება, დაჯილდოებულია სხვადასხვა ორდენებითა და მედლებით. იგი გმირულად დაცა 1944 წელს კიევის ოლქის, ჩერნობილის რაიონის სოფელ ოპოჩინის განთავისუფლების დროს (ო, ნაცარაშვილი, 2001: 470). აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ჯარდანახიდან მეორე მსოფლიო ომში განვეულ იქნა 700-ზე მეტი ადამიანი, რომელთაგან დაიღუპა ერთი სოფლისათვის უპრეცედენტოდ ბევრი – 403 მებრძოლი. პოეტის იოსებ ნონეშვილის ინიციატივით კარდანახში, ამ მოვლენის უკვდავსაყოფად, 1966 წელს გაშენდა შინამოსვლელთა პარკი, სადაც თითოეული მებრძოლის სახელზე დაირგო 403 ხე და აქვე აღიმართა ჯარისკაცის დედის ექვსმეტრიანი ობელისკი. დღეს ეს ადგილი წარმოადგენს უზარმაზარი ხეების კორომს, რომელიც დიდი საკრალური შინაარსითაა დატვირთული.

კარდანახელთ სახელს განადიდებს საქართველოს სახალხო პოეტი იოსებ ნონეშვილი (დ. 1918-გ. 1980). პატარა იოსებს, მამა – ელიოზ ნონეშვილი ერთი წლისას გარდაეცვალა, ხოლო დედა – მანანა ხელაშვილი 16 წლისას. მას ცხოვრების გზა გაუკვალა ცნობილმა პედაგოგმა ვარო ვარდიშვილმა. იოსებმა დაამთავრა კარდანახის საშუალო სკოლა, შემდეგ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტი. პირველი ლექსი გამოაქვეყნა 1938 წელს ჟურნალ „ჩვენს თაობაში“. 1940 წელს გამოსცა პირველი პოეტური კრებული. 1941-1945 წლებში მსახურობდა საბჭოთა არმიაში. წლების განმავლობაში რედაქტორობდა ჟურნალ „დილას“, გაზეთ „ლიტერატურულ საქართველოს“, არჩეული იყო მშვიდობის დაცვის რესპუბლიკური კომიტეტის თავმჯდომარედ. 1966 წლიდან სიცოცხლის უკანასკნელ დღემდე მუშაობდა მწერალთა კავშირის მდივნად. წლის საუკეთესო ნაწარმოებისათვის მიღებული აქვს გალაცკინის ტაბიძის სახელობის პრემია. გარდაცვალების შემდეგ, 1981 წელს, მიენიჭა შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო პრემია. დაკრძალულია მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა დიდუბის პანთეონში. (ზ. ბაბუნაშვილი, თ. ნოზაძე, 1994: 293).

იოსებ ნონეშვილი იყო ჭეშმარიტად სახალხო პოეტი, ფიზიკურად და სულიერად დახვეწილი ინტელიგენტი, საქმიანი დისკუსიების თუ სახალხო ზეიმებისა მონაწილე და დამამშვენებელი, ადამიანთა გვერდში მდგომი, მათი ჭირისა და ღვინის გამზიარებელი, მუდამ მომღიმარი, სიცოცხლის აპოლოგეტი და იმედის დამწერგავი. მისი, არტისტიზმით წაკითხული ლექსები მთელ საქართველოს ხიბლავდა და უჭკნობი ლირიული სტროფები სიმღერად ისმოდა ყველგან: „ზოგან ირმების ჯოგია, ზოგან არწივნი ჰქრიან, არის ასეთი ქვეყანა-მას საქართველო ჰქვია!“, – ეს ერთ-ერთი მისი უკვდავი სტრიქონებიდან, რომელიც დღესაც იმედის დროშად ფრიალებს მთელ საქართველოში. როგორც ელგუჯა მდარაძე ბრძანებდა, „იოსებ ნონეშვილი იყო გარემოების საყვირი, მისი „ბუკი და ნალარა“, ქართული ტრადიციული პოეზიის ერთგული შემოქმედი, მისი შემოქმედება ჩვენი ცხოვრების ჰიმნია, რომელიც სავსეა გრძნობითა და ვნებით,

შერემეტევის სახლი კარდანახში The Sheremetiev house in Kardanakhi

ალექსანდრე III მოგზაურობა კახეთში
Alexander III visiting Kakheti

გრაფი სერგეი დიმიტრიის ძე შერემეტეივი
Count Sergey Dimitrievich Sheremetiev

მზითა და ხალისით“. (ე. მალრაძე, 1979: 127). იოსებ ნონეშვილმა თავის სათაყვანებებელ სავანეს – კარდანახს ასეთი გულშიჩამწვდომი სტრიქონით მიმართა: „და ჩემი გული, ჩემი ფიქრი, სისხლი ფიცხელი, ბალახად, წყაროდ ან ყვავილად შენთან დარჩება“. ჭეშმარიტად, იოსებ ნონეშვილის ლირიკულ ხმას და მის პიროვნულ მომხიბვლელობას დაეინყება არ უნერია.

კარდანახის იტორიის ერთ მნიშვნელოვან ფურცელს წარმოადგენს 1888 წელს რუსეთის იმპერატორის ალექსანდრე III სტუმრობა. კარდანახში ჩამოსვლამდე იმპერატორმა, რომელიც სამხრეთ კავკასიაში თავის ოჯახთან ერთად მოგზაურობდა, მოინახულა ახალი ათონი და მისი ზღვისპირეთი, შემდეგ ბათუმს ეწვია და იქიდან გამოემგზავრა თბილისში. თბილისის ქართულმა არისტოკრატიამ იმპერატორს მოუწყო შესანიშნავი შეხვედრა, ხელმწიფემ დაათვალიერა ქალაქის ღირსშესანიშნაობანი, რომელთაგან მისი განსაკუთრებული ყურადღება მიიპყრო ახლადგახსნილი რუსული იარაღის დიდების მუზეუმმა, შემდეგ იმპერატორი მიიწვიეს ბაგრატიონ-მუხრანელის სასახლეში, სადაც მას ელოდნენ საქართველოს საზოგადოების პოლიტიკური და კულტურული ელიტის წარმომადგენლები, საზეიმო შეხვედრამ შესანიშნავად ჩაიარა.

3 ოქტომბერს იმპერატორი თავის მეუღლე მარია ფიოდოროვნას და დიდ მთავრებთან – ნიკოლოზთან და გიორგისთან ერთად, ეწვია კარდანახში ცნობილ მემამულეს და იმპერატორის კართან დაახლოებულ სერგეი დიმიტრიის ძე შერემეტეივს (დ.1844 – გ.1918). გრაფი სერგეი შერემეტეივი და მისი წინაპრები განთქმულნი იყვნენ რუსეთის იმპერიაში,

როგორც თავისი მოღვაწეობით, ასევე დიდი ინტელექტუალური შესაძლებლობებით. თავად სერგეის ყავდა ყავდა ცხრა შვილი. მას იცნობდნენ, როგორც საზოგადო მოღვაწეს, ასევე ისტორიკოსსა და კოლექციონერს, იყო რუსეთის არქეოლოგიური საზოგადოებისა და საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიის წევრი, სხვადასხვა სამეცნიერო და კულტურულ საზოგადოებრივი ინსტიტუციის დამაარსებელი და მეცენატი, უამრავი სამეცნიერო ნაშრომის ავტორი,

ალექსანდრე III
Aleksander III

საიდუმლო სახელმწიფო მრჩეველი, დახვეწილი არისტოკრატი და უმდიდრესი ადამიანი, მარტო რუსეთის 11 გუბერნიაში იგი ფლობდა 240 ათას დესეტინა მიწას, სამ სახლს პეტერბურგში და ორს მოსკოვში. გააჩნდა 3 ლეინის ქარხანა...და სხვა. 1917 წლის 1 მარტის მდგომარეობით, მისი ქონება 37.9 მლნ. მანეთად იყო შეფასებული. სერგეი შერემეტიევი დაახლოებული იყო იმპერატორის ოჯახთან და სწორედ ის უნდა ყოფილიყო ინტერესის გამღვივებელი იმპერატორისათვის, რათა ენება და მოენახულებინა მისი ქვეშევრდომებით დასახლებული საქართველოს ეს ეგზოტიკური მხარე – კარდანახი.

მაღალი სტუმრის მოლოდინში მთელი კახეთი ფეხზე იდგა და განსაკუთრებით

ალექსანდრე III სიღნაღში Aleksander III visiting Signaghi

კარდანახელები, სრულ მზადყოფნაში იყო თავად არჩილ ჭავჭავაძის დაღესტნის ცხენოსანი პოლკი. საზეიმო შეხვედრას დაედარა თბილი ამინდი, სასიამოვნო განწყობა, რაც უცხოთმოყვარე ქართველებისათვის დიდ შვებას წარმოადგენს, უკრავდა ცნობილი დასტა თბილისელი აშულებისა.

პირველი საათისათვის წინანდლის მხრიდან გზაზე გამოჩნდა იმპერატორის და მის მხლებელთა 15-მდე ეკიპაჟი. შერემეტიევის მამულის კარიბჭესთან იმპერატორს მიართვეს სარიტუალო პური და ხილუვითი აესებული ხონჩა. მეფემ მიიღო მისალოცი, პატივი მიაგო საზოგადოებას და შემდეგ მიაშურა ეკლესიას. მას ბავშვებისაგან შემდგარი გუნდი ქართული საგალობლის ფონზე მიაცილებდა. ეკლესიის შემდეგ სტუმრებმა დაათვალიერეს სასახლის ბაღი, იმპერატორმა დაწვრილებით გამოიკითხა მამულების შემოსავლების სპეციფიკა და დაინტერესდა ქართული ღვინის საექსპორტო პერსპექტივით, რაზედაც მან სრული ინფორმაცია მიიღო მასპინძლის სერგეი შერემეტიევისაგან. ცერემონიალის მსვლელობისას დაღესტნის ცხენოსანთა პოლკის მეთაურმა თავადმა არჩილ ჭავჭავაძემ წითელი ყაბალახი მოიხსნა და იმპერატორსაც გადასცა, ნიშნად იმპერიისადმი ერთგულებისა... მთელი ცერემონიის განმავლობაში, რომელიც საღამომდე გაგრძელდა, რუსეთის პირველ ლედის ყაბალახი მხრებიდან არ მოუცილებია. აღსანიშნავია, რომ არჩილ ჭავჭავაძე (დ. 1841 გ. 1902) იყო საქართველოს ცნობილი თამაღის გულბათ ჭავჭავაძის შვილი. გამოირჩეოდა

კარდანახის ღვინოების ეტიკეტები
Kardanakhian wine labels

კარდანახის ღვინოების ეტიკეტები
Kardanakhian wine labels

იმპერატორმა დაათვალიერა შერემ-ეტიევის მიერ მოწყობილი სასახლე, ბაღი, გამოიკითხა ზერებისა და ღვინის წარმოების სპეციფიკა და დააგეგმვნა კარდანახუ-ლი ღვინის საუკეთესო ნიმუშები, რომელ-მაც მასზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა. მეფემ აღფრთოვანება ვერ დამალა როცა მარანში შევიდა და იქ განყოფილი სახ-ელდახელო სუფრას თვალი მოავლო, წყ-აროს მიხედვით „Император был наилучшем расположении духа“, მეფეს მიართვეს კახ-ური ღვინით ავსებული ზარფეშა, გულმხ-რულად შეძლო დაილოცა და როგორც ამ ამბის შემსწრე იგონებს „очень одобрил качество белого вина и с видимым удовольствием утолил жажду“ (Император Александр III в Карданахе в 1888, ст. 2).

43

ამ ტიპის სასმისის უნიკალურ ეგზემპლარს. ვერცხლის აზარფეშა გამოირჩევა თავისი სიდიდითა და წარწერების სიუხვით, რომელშიც მოხსენებული არიან დრაგუნთა პოლკის მაღალი რანგის სამხედრო ოფიცრობა. ადვილი შესაძლებელია სტუმრად ჩამოსულ იმპერატორ ალექსანდრე III სწორედ ამ აზარფეშიდან დაელია კარდანახული ღვინო.

მეორე დღეს სტუმრებმა მოინახულეს ძველი ქალაქი სიღნაღი და პატივი მიაგეს საქართველოს დიდი წმინდანის ნინოს საფლავს. შემდეგ ძვირფასი სტუმრები დაბრუნდნენ კარდანახში და იმპერატორს პატივი ხედა, დაერგო კაკლის ნერგები აფხაზთა ყოფილ, ამჟამად კი შერემეტიევის კუთვნილ მამულში. შემდეგ გაიმართა საერთო სახალხო დღესასწაული, რომელიც დასრულდა საზეიმო ნადიმით. იმპერატორმა იწება დაელია იმპერიისა და მასში შემავალი ხალხების სადღეგრძელო ქართული ტრადიციული სასმისით – აზარფეშით.

როგორც ხდება ხოლმე, ღვინომ გარკვეულწილად გააარღვია ოფიციალურო-

დრაგუნთა პოლკის საიუბილეო აზარფეშა
Jubilee drinking cup of a dragoon regiment

ბის საზღვრები, როგორც ამ დღესასწაულის თანადამსწრე აღნიშნავს, ხალხი, ისე რომ მათვის არ დაუშლიათ, დაუბრკოლებლად შეუერთდა საერთო ჰშიარულებას, ყველანი ალტაცებულნი იყვნენ მისი იმპერატორობითი უდიდესობულების უბრალოებითა და თავაზიანი მოპყრობით. 4 ოქტომბერს, ორი საათისათვის, მეფის ამაღამ, ხალხის გამოსამშვიდობებელი ბუბუნისა და ყაზახთა პოლკის მიერ მოწყვეტილად გასროლილი „ურა“-ს შეძახილის ფონზე დატოვა კარდანახი.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ სერგეი შერემეტიევისავე ზრუნვით საქართველოში ჩამოვიდა ფრანგი არქეოლოგი ბარონი დე ბაი. ბარონი დე ბაი იყო უაღრესად განთქმული პიროვნება ფრანგულ სამეცნიერო საზოგადოებაში. იგი იკვლევდა პრივსტორიულ არქეოლოგიას, როგორც საფრანგეთში, ასევე მის ფარგლებს გარეთ, კერძოდ – რუსეთში. სწორედ რუსეთში მივლინების შემდეგ დაუახლოვდა იგი სერგეი შერემეტიევის და მიიღო მინევეა საქართველოს მოსანახულებლად. დე ბაის აღნიშნავს, რომ შერემეტიევი კავკასიის დიდი თავყანისმცემელია და კარგად იცნობს ამ მხარეს. აქვს ადგილ-მამულები კარდანახში., არის უაღრესად განათლებული, დახვეწილი, დაკვირვებული და საღად მოაზროვნე გონებისა, მას ყოველთვის აფიქრებს ადამიანის ზნეობრივი მხარე და საზოგადოების სულიერი განწყობილება.

ბარონი დე ბაი
Count de Bai

პირველად 1897 წელს, ოქტომბრის თვეში, ბარონ დე ბაის საშუალება მიეცა დასწრებოდა რთველს კარდანახში. უნდა ითქვას, რომ მის მიერ აღწერილი კახური რთველი ეთნოგრაფიული სიზუსტითაა გადმოცემული და აშკარად გამოირჩევა პროფესიონალური ნიშნით. დე ბაიმ შეიყვარა საქართველო და შემდეგ კიდევ ბევრჯერ იმოგზაურა ჩვენში, მოიარა აფხაზეთი, გურია, იმერეთი, გადაიღო ძალზე საინტერესო ფოტომატალა, რომელთა დიდი ნაწილი ამჟამად დაცულია საფრანგეთის სხვადასხვა კულტურულ ცენტრში.

გრაფი სერგეი შერემეტიევის კარდანახულ მამულებთან დაკავშირებით საჭიროდ ვთვლით გაეცეთო მცირე განმარტება საუფლისწულო მამულების შესახებ. ცნობილია, რომ რუსეთის სამეფო კართან არსებობდა ე.წ. საუფლისწულო მამულების სამინისტრო, ეს უწყება მინებს იქნდა მთელ რუსეთის იმპერი-

აში და ბუენკარივია, საქართველოშიც. საუფლისწულო მამულს ყავდა მმართველი, რომელიც განაგებდა მამულებთან დაკავშირებულ ყველა საქმეს, იქნებოდა ეს შემოსავალ-გასავალი თუ ზრუნვა სამეურნეო საქმის გაუმჯობესებისათვის. ყველა საუფლისწულო მამულის მმართველი ექვემდებარებოდა საუფლისწულო მამულების მართვის მთავარ სამმართველოს, რომელსაც იმპერატორისაგან და საუფლისწულო მამულების სამინისტროსაგან მინიჭებული ჰქონდა მამულების დამოუკიდებლად მართვის ნება.

ზოგადად, მამულების გაყიდვას XIX საუკუნის დამლევს საქართველოში დიდი ავლა მიეცა: ქართველ ფეოდალთა ნაწილი, რომელიც ალღოს ვერ უღებდა კაპიტალისტური მეურნეობის სიახლეების დანერგვას, არჩევდა მიწა გაეყიდა და ფული აეღო, ვიდრე მის დამუშავებაზე ეზრუნა. ამ პროცესმა განსაკუთრებული მასშტაბი მიიღო 1891-92 წლებში. მაგალითისათვის აღვნიშნავთ, რომ ბორჩალოს მაზრაში მარტო ჯამბაკურ-ორბელიანებმა საუფლისწულო უწყებას

თბილისის გუბერნიის თავად-აზნაურობა
Tbilisi province nobility

ამ პერიოდში მიყიდეს 24.164 დესეტინა მიწა, ხოლო ირაკლი ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონმა 6367 დესეტინა (თ. ჩხეიძე, 1978: 38-39).

ამრიგად, მიწები, რომელსაც ყიდდნენ ქართველი ფეოდალები, ძირითადად ხელში უვარდებოდათ უცხოელებს, რომლებიც ახალი სამეურნეო სისტემის დანერგვით გარკვეულ წარმატებებსაც კი აღწევდნენ, ასეთებიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია სამეურნეო პროდუქციის მწარმოებლები: კუჩენახი, ამეტერი, ზიგენტალერი, გოტლიბი, მურადოვი, შადინოვი და სხვანი, ამათ რიცხვშია გრაფი შერემეტიევიც, რომელმაც კარდანახში შეიძინა თავად აფხაზის მამულები, მარნები და ღვინის სარდაფი, დააარსა ფირმა რომელსაც „კარდანახი“ უწოდა. საქმის გაძლოა თავის სანდო პირს პაველ ავერკინს ჩააბარა. კარდანახში, გორაზე, ტყეპარკით განყოფილი სასახლე ააშენა, საუცხოოდ მოაწყო აფხაზებისდროინდელი კლდეში გამოკვეთილი მარანი, სადაც 40-50 ტონა ყურძნის გადამუშავება იყო შესაძლებელი. საერთო ჯამში, გრაფი შერემეტიევის ვენახები კარდანახში ოცდახუთ ჰექტარს იკავებდად, ხოლო ვეჯინში ექვს ჰექტარს. ვენახები წარაფებში, ახოებში და ციე-გომბორის მთის ძირას, მცირე დაქანების ფერდობებზე იყო გაშენებული. გრაფის ღვინოები დიდი წარმატებით იყიდებოდა, როგორც რუსეთში ასევე მის ფარგლებს გარეთ. შერემეტიევის ხელქვეითებს, თბილისში, ე. წ. „მალაკნების ბაზართან“ გახსნილი ჰქონდათ ღვინის სარდაფი და ეწეოდნენ ვაჭრობას. ცნობილია, რომ შერემეტიევი 1888 წელს, მეფის სტუმრობის აღსანიშნავად, ფრანგული წარმოების ბოთლებში ჩა-

კოტე აფხაზი და ილია ოდიშელიძე
Kote Abkhazi and Ilia Odishelidze

კოტე აფხაზი Kote Abkhazi

მოასხმევინა კარდანახული ღვინო, რომლის ერთი ეგ ზემბლარი ამჟამად ინახება მოსკოვის ცნობილ „კუხსკოვოს“ მუზეუმში.

* * *

გარდა იმისა, რომ შრომა უმთავრესი წყაროა სიცოცხლის შენარჩუნებისათვის, ის ადამიანს უფითარებს ღირსების გრძნობას, აძლევს დამოუკიდებლობის გარანტიას და აჯილდოებს სიამაყით. ეს განსაკუთრებით ითქმის მევენახეობის კულტურასთან მიმართებით, რომელსაც საფუძველი საქართველოში მეექვსე ათასწლეულში უკვე გამაგრებული ჰქონდა და საუკუნეების განმავლობაში მისდამი ზრუნვამ ქართველ კაცის ხასიათის ჩამოყალიბებაში უდიდესი როლი შეასრულა. ეს მომენტი, მისთვის დამახასიათებელი შინაგანი გონიერულობით აქვს გამოხატული ილია ჭავჭავაძეს: „ჩვენებურ გლეხკაცს, – ნერდა ის, ვენახი წმინდა ემბაზად მიაჩნია სადაც მის მამა-პაპას ოფლი მოუდენია, ვენახი ნაყოფია დიდი ხნის ჯაფისა და შრომისა, იგი უტყვი ისტორიაა მთელი ოჯახის ნაშრომ-ნაღვანისა, ვენახში ერთად შეერთებულა გონებრივი და ზნეობრივი ღირსება ქართველი მეურნისა“. თუ ვინმეს ეკუთვნის ეს სიტყვები ეკუთვნის კარდანახელებსაც, კარგი ვენახის პატრონებს, რომლებიც მუდამ გამოირჩეოდნენ შრომის მაღალი კულტურით და არასდროს შემოლევით ვაზის ნაჟური, რაც ასე ძალუ-მად ახარებს კაცის გულს.

* * *

ქვეყანასაც და გვარსაც ადამიანის საქმენი აძლევენ დიდებას, მხოლოდ სამშობლოსათვის განუღო სამსახურს შეუძლია დააჯილდოს ადამიანი საყოველთაო სიყვარულით და აქციოს მისი საქმენი სამაგალითოდ მომავალი თაობისათვის. ამ აზრის დადასტურებას წარმოადგენს კარდანახული კონსტანტინე (კოტე) აფხაზის მოღვაწეობა, რომელიც ნიმუშა სამშობლოსადმი თავდადებას, მისი ფიზიკური და სულიერი არსებობის შენარჩუნებისათვის თავგანწირვისა. რა თქმა უნდა კოტე აფხაზის პიროვნების ჩამოყალიბებაზე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა წრეს, რომელშიც ის აღიზარდა. ეს იყო წრე დიდი ილია ჭავჭავაძისა, წრე საზოგადოებისა, სადაც კოტე აფხაზი დაიბადა 1867 წლის 25 სექტემბერს. კოტე აფხაზის ქართულ არისტოკრატიულ წარმოშობას ამშვენებს სისხლით ნათესაობა ბაგრატიონთა გვართან, ცნობილია რომ, მისი ბებია ერეკლე მეორის შვილიშვილი იყო.

როგორც უკვე ითქვა კოტეს მამა ნიკოლოზ შერმაზანის ძე აფხაზი დაქორწინებული იყო ილია ჭავჭავაძის დაზე ნინოზე. კოტეს გარდა, მათ ჰყავდათ კიდევ სამი შვილი: გიგო, სიმონი და მაკო. ბუნებრივია ამ ოჯახის შვილებზე დიდი იყო ილიას გავლენა, რაც კარგად გამოჩნდა კოტე აფხაზის პიროვნებაში. ილიას დისწულმა სათანადოდ შეითვისა ილიას დისშვილობა და დაიგდო ისეთი სახელი, როგორიც ეკადრებოდა მის სახელოვან ბიძას.

კოტე აფხაზი დაიბადა ქართული არისტოკრატიის აზროვნებისა და მოღვაწეობის გაორების ეპოქაში. ესაა დრო საქართველოში რუსული მმართველობისა. დრო, როცა სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსულ ქართველ არისტოკრატს წარმატების მისაღწევად სჭირდება გაიაროს რუსული სამხედრო სკოლა და უნდა თუ არა, მონაწილეობა უნდა მიიღოს იმპერიული მანქანის მიერ წარმოებულ ნებისმიერ ოპერაციაში. ეს გზა გამოცდილია, მამებისაგან განვლილია და შვილებსაც უნდათ თუ არა, ამ გზას უნდა გაჰყვნენ. ოჯახში პირველდამწყებითი განათლების მიღების შემდეგ, 1886 წელს, კოტე აფხაზი თბილისის კადეტთა კორპუსის იუნკერი გახდა. თავისი შრომით, სიბეჯითითა და ნიჭით მან უნტერ-

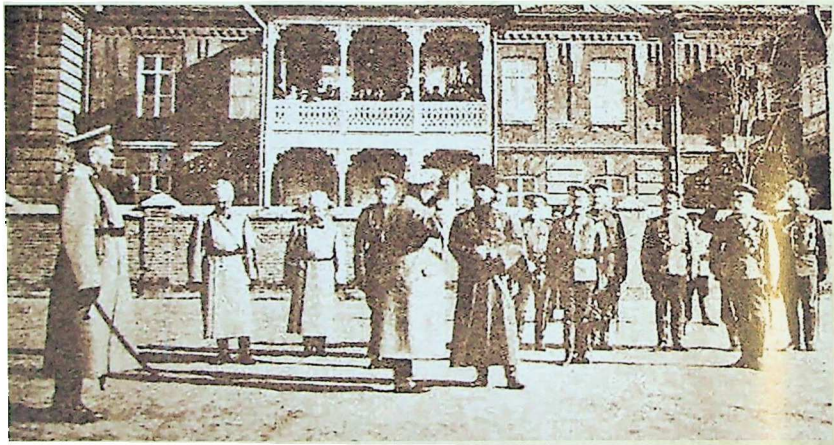
თბილისის სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკის თანამშრომლები
Tbilisi Nobility Bank employees

ოფიცრის ჩინიდან ბატარეის უფროსობამდე და საბოლოოდ გენერლობამდე მიაღწია.

კოტე აფხაზის საზოგადოებრივი მოღვაწეობა იწყება მისი თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა წინამძღოლის ანუ მარშალად არჩევის პერიოდიდან. ეს თანამდებობა ქართლ-კახეთში შემოღებულ იქნა 1802 წელს, მას შემდეგ, რაც გაუქმდა ბაგრატიონთა მეფობა საქართველოში და დამყარდა რუსული მმართველობის სისტემა. ქართლ-კახეთის ერთ-ერთი პირველი მმართველი გახდა გარუსებული და გადაგვარებული კაცი პავლე ციციანოვი (ციციშვილი),

რომელიც არათუ უარყოფდა თავის ქართულ წარმოშობას, არამედ უაღრესად უხეშად განეწყობოდა ყველას მიმართ, ვინც ამ თემაზე საუბარს ჩამოუგდებდა. საქართველოში მარშლის ინსტიტუტი სწორედ ამ პიროვნების მმართველობის დროს შემოიღეს. ეს იყო იმპერიის თავისებური რევერანსი სამეფოაუქმებელი თავადაზნაურობისათვის, ქართველ თავადიშვილთა ძველი უფლებების ილუზორულ ტყვეობაში ყოფნისათვის საჭირო პროგრამა, რომელმაც შესანიშნავად იმუშავა ქართული სამეფოს სახელოვანი ისტორიის მიწაველების პროცესში. (ილ.:პავლე ციციანოვის ფოტო)

დებულების მიხედვით, ქართველ თავადაზნაურობას უფლება ჰქონდა თავისი წრიდან აერჩია სამაზრო და საგუბერნიო წინამძღოლები და ყველა პრობლემა, რომელიც თავადაზნაურთა წინაშე დადგებოდა, უნდა გადაწყვეტილიყო ამ ინსტიტუტის მიერ. „მარშლებს როგორც თავისი წოდების წინამძღოლებს, თვალყური უნდა ედევნებინა გუბერნიის თავადაზნაურთა მოქმედებისათვის და დაუყონებლივ აღეკვეთათ მათ შორის წარმოშობილი უთანხმოებები“ (გ.

რუსეთის იმპერატორი ნიკოლოზ II თბილისში Nicholas II of Russia in Tbilisi

საითიძე, 1997: 90). საგულისხმოა, რომ ამ უწყებამ, როგორც აღმოსავლეთ ისე დასავლეთ საქართველოში, იარსება თითქმის საუკუნეზე მეტ ხანს. ქართლ-კახეთის მარშლის პოსტზე სხვადასხვა ვადით არჩეული იქნა სულ 14 მარშალი. მათ შორის პირველი იყო გარსევან ჭავჭავაძე, ხოლო უკანასკნელი კონსტანტინე (კოტე) აფხაზი.

საქართველოს ისტორიაში ორმაგი მსახურების უამრავი მაგალითია დადასტურებული. ჯერ კიდევ წარმართული ხანის აქემენიდური ირანის კულტურულ-სა და პოლიტიკურ მოძრაობებში მოსჩანს ქართველ ხელისუფალთა ლავირების უმკვეთრესი მაგალითები, შემდეგ ეს პოლიტიკური თამაშები გრძელდება რო-

მაელების, ბიზანტიელების, არაბების, სპარსელების, მონღოლების, თურქ-მანებისა თუ რუსების კარზე. ქართველი ეთნიკური ტიპი შეარყია და შეცვალა ამ თამაშებში მონაწილეობამ. ზოგი იქცა გამოუსწორებელ კონდოტიერად და გამყიდველად, ზოგი პირობებმა აიძულა უარესი ცხოვრება უკეთესით შეეცვალა, ზოგიერთმა მოახერხა „დათმობის“ ხელოვნებით ქვეყნისათვის მეტი სარგებლის მოტანა. ნათქვამია: „კომპრომისი ისტორიის ბეგარაა“, – ჩვენი ისტორია ამ გამონათქვამის ბევრ ჭეშმარიტ მაგალითს გვაჩვენებს, ერთი ამისთანა თუნდაც გიორგი ბრწყინვალეს პოლიტიკაა, რომლის წყალობითაც, საქართველო, ამ დიდმა მეფემ, ხელიდან გამოაცალა მონღოლებს.

ოდნავ გადავუხვევთ თემას და ორიოდ სიტყვით გამოვხატავთ ჩვენს დამოკიდებულებას საქართველოს რუსეთთან შეერთების საკითხზე. როგორც ცნობილია, ეს საკითხი, მისი გადაწყვეტის დღიდან დღემდე, გახვეულია კრიტიკული დამოკიდებულების ორმაგი ვნებების ცეცხლში. ერთი თვლიან, რომ ეს იყო მეფე ერეკლე მეორის მიერ ჩადენილი დიდი შეცდომა, მეორენი კი რუსეთთან შეერთებას გამართლებას აძლევენ. ჩვენ არც ერთ ვერსიიდან და არც მეორეს და მიგვაჩნია, რომ ეს იყო გარდაუვალი მოვლენა, რადგან საქართველო ვერანაირად გაუმკლავდებოდა რუსეთის იმპერიის ძლიერებას, რომელსაც უკვე განზრახული ჰქონდა არათუ სამხრეთ, არამედ ჩრდილო კავკასიის დამორჩილება, მის გეგმაში ასევე შედიოდა ირანისა და ოსმალეთისათვის პოლიტიკური ინტერესების შეზღუდვა, როგორც კავკასიაში ასევე ბალკანეთის ქვეყნებსა და

ანდრიაპოლისის საზავო ხელშეკრულება
Andriapolis truce agreement

ყირიმში. უნდა ითქვას, რომ რუსეთმა ეს პრობლემა დიდი ძლევამოსილებით გადაწყვიტა, რაზედაც მონაწილე რუსეთის სასარგებლოდ დადებული საზავო ხელშეკრულებანი, ოსმალეთთან: ქუჩუკ-კაინარჯის (1774 წ.); ანდრიანოპოლის (1829 წ.) და ირანთან: გულისტანისა (1813 წ.) და თურქმანჩაის (1828 წ.). როდესაც ამ ომების ეპოპეას გაცეცნობი და გაისიგრძეგანებ რუსული არმიის სიძლიერეს, შეუძლებელია არ დაგებადოს კითხვა: რა ძალა უნდა ჰქონოდა გარეშე თუ შინაური მტრებისაგან დასუსტებულ საქართველოს, რომ ამ მსოფლიო მნიშ-

ლეინის გადატანა რუმბით Transporting wine in wineskins

ენელობის ცოტალური ომებიდან თავისუფალი გამოსულიყო და რაღაც ეფემერული დამოუკიდებლობა შეენარჩუნებია. ერეკლეს იმ ოპონენტების პრეტენზიებს, რომლებსაც მიაჩნდათ რომ ირანის ორიენტაცია სჯობდა რუსეთისას, სრულიად ანადგურებს თუნდაც თურქმანჩაის საზავო ხელშეკრულება, რომლის ძალითაც ირანი დიდი ხარკითა (20 მილიონი ოქროს მანეთი) და განადგურებული ავტორიტეტით მუხლებზე დაუვარდა რუსეთს. ტრაქტატის გაფორმებიდან გულისტანის ზავამდე (რომლის ძალითაც სპარსეთმა ფაქტობრივად ხელი აიღო ქართულ მიწებზე) სულ 12 წელი იყო გასული და ერეკლე მეორეს ვარაუდი იმის შესახებ, რომ ირანი ვერ დაიცავდა საქართველოს რუსეთის აგრესიისაგან, სავსებით გონივრულია და გამოწვეული იყო მაშინდელი პოლიტიკური სიტუა-

XIX საუკუნის კარდანახელები
19th century Kardanakhians

ა Kardanakh

დავით სარაჯიშვილი მეუღლე ეკატერინე ფორაქიშვილთან ერთად
David Sarajishvili and his wife Ekaterine Polakishvili

კოტე აფხაზი მეუღლე ელენე იოსელიანთან ერთად
Kote Abkhazi and his wife Elene Ioseliani

ციის რეალური შეფასებით.

მოკლედ, მოსახდენი მოხდა და საქართველოს დამორჩილების შემდეგ მისი არისტოკრატია იძულებული გახდა ჩამდგარიყო რუსული მმართველობის სამსახურში. ამ პროცესს უარყოფითი ბეერი მომენტი ახლავს, მაგრამ ახლავს აგრეთვე გმირობისა და მამულიშვილობის დაფარულად თუ დაუფარავად გაწეული სამსახური, რომელსაც შესაძლოა ედოს კომპრომისის ნიშანი, მაგრამ თავისი საბოლოო შედეგითაა მნიშვნელოვანი და გამართლებული. ასეთ მამულიშვილთა რიცხვშია კოტე აფხაზი, -ადამიანი, რომელსაც ასულდგმულებდა უმაღლესი ზნეობრივი პრინციპი სამშობლოს მსახურებისა და მისი აღსრულებითა თვისი საჭირო იყო რუსულ მმართველობის ბიუროკრატიასთან თუ მის არისტოკრატულ წრეებთან თავისი ავტორიტეტი ჰქონოდა.

1914 წლის 27 ნოემბერს, პირველი მსოფლიო ომის მიმდინარეობისას, საქართველოში ჩამოვიდა იმპერატორი ნიკოლოზ II. თბილისის რკინიგზის ვაგზალში, ქართულმა საზოგადოებამ, მეფეს დიდი შეხვედრა მოუწყო. საგულისხმოა, რომ ქართველი თავადაზნაურობის სახელით მალალ სტუმარს მისასალმებელი სიტყვით მიმართა კოტე აფხაზმა. მომდევნო დღეს, 27 ნოემბერს, დავით სარაჯიშვილის სახლში, იმპერატორს პატივი ჰქონდა მიეღო თბილისის არისტოკრატია, რომლის სახელითაც ისევ კოტე აფხაზისაგან მიიღო მილოცვა და გადაეცა ვერცხლუფლით უბადლოდ შესრულებული ჯიხვის ყანნი. საპასუხოდ, იმპერატორმა კახური ღვინით შეესვებული სასმისით დაილოცა და სთქვა: „მზურვალედ გამადლობთ გულითადი დახვედრისათვის და გულით ვსვამ ტფილისის თავადაზნაურობის სადღეგრძელოს“. კოტე აფხაზს კარგი დამოკიდებულება ჰქონდა კავკასიის მეფისნაცვალთან, დიდ მთავართან, ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე რომანოვთან. როგორც ისტორიკოსი გელა საითიძე კოტე აფხაზის პოლიტიკური ლაიერების უნარზე მიუთითებს, აღნიშნავს, რომ „ვორონცოვ-დაშკოვის მეფისნაცვლობის პერიოდში, მასთან ყოველი ქართველის რაიმე კონტაქტი უკიდურესად გაძნელებული იყო. გამომდინარე აქედან, ქართველთა საჭიროებანი მისთვის ყოველთვის შეუმჩნეველი რჩებოდა. კოტე აფხაზი თავის პირად ნაცნობობას მალალი ეშალონის წარმომადგენლებთან მაქსიმალურად იყენებდა თავისი ქვეყნისა და ხალხის საკეთილდღეოდ“. (გ. საითიძე, 1997: 41). სხვათაშორის, კოტე აფხაზი იყო აკაკი წერეთლის დაკრძალვის კომისიის თავმჯდომარე. მგოსნის მთანამინდაზე

დაკრძალვისას მან წარმოთქვა სიტყვა და აკაკის „გენიოსის სწორი მგოსანი“ უწოდა. საგულისხმოა რომ აკაკისადმი მიმართულ ამ სიტყვაში თავად სჩანს ორატორის პოზიცია და დამოკიდებულება სამშობლოსა და მისი ინტერესების მიმართ. კოტე აფხაზის ამ სიტყვას სრულად მიესადაგება ერთი ბრძნული გამოცხადება: „ილაპარაკე სხვაზე, რათა გავიგო ვინ ხარ!“ ეს მცირე პასაჟებიც კი საუკეთესოდ ცხადყოფს, როგორი ავტორიტეტი გააჩნდა კოტე აფხაზს თბილისის მაშინდელ საზოგადოებაში.

* * *

კოტე აფხაზის პიროვნების და მისი ბუნების გაგებისათვის ფრიად მნიშვნელოვანია თანამედროვეთა პოზიცია, რომელიც გამოკვეთილია მისი მარშლის თანამდებობაზე არჩევასთან დაკავშირებით. ჯერ ერთი, ამ პოსტზე არჩევის

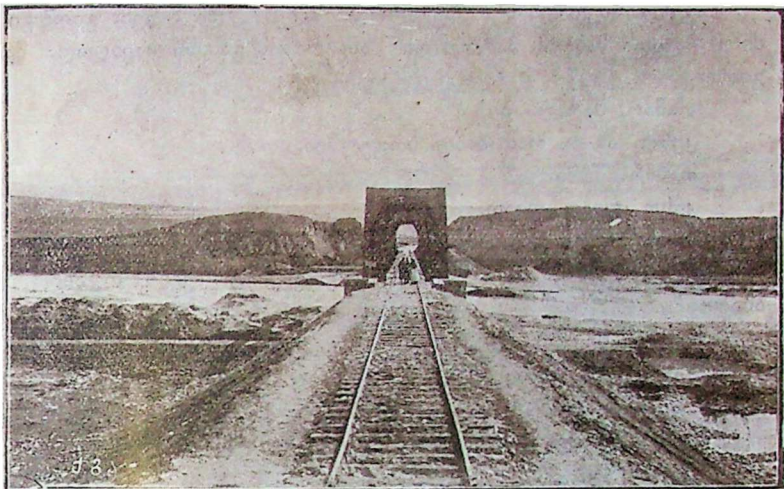
ნიკო ნიკოლაძე
Niko Nikoladze

დროისათვის კოტე აფხაზს, 46 წლის კაცს, კიდევ შეუძლია სამხედრო სამსახურში წარმატებული კარიერის გაგრძელება, მეორეც – სამარშლოს თავდაზნაურობა ამ დროს ორ ბანაკადაა გაყოფილი, მათ შორის მიმდინარეობს მწვავე დაპირისპირება და ამ არეულობის განეიტრალება და წესრიგის დამყარება, მეტი რომ არ ითქვას, ხიფათში აშკარად თავის გაყოფაა. მიუხედავად ამისა, მამულის მიმართ მოვალეობის გრძნობამ კოტე აფხაზს გადააწყვეტინა კენჭი ეყარა ამ თანამდებობაზე და გაიმარჯვა კიდეც (235 მომხრე 47-ის წინააღმდეგ). იმდროინდელი პრესის ფურცლებზე მარშლის პოსტზე არჩეული კოტე აფხაზი დახასიათებულია როგორც „ტაქტიანი და პარტიულობის გარეშე მდგომი პიროვნება“, გამორჩეული „საქმისადმი კორექტული დამოკიდებულებით“, „გონიერებითა და დიდი შრომისმოყვარეობით“; „კარგადაა ჩაზედული ქართულ საქმეებში“, „სულით და გულით ქართველი“.

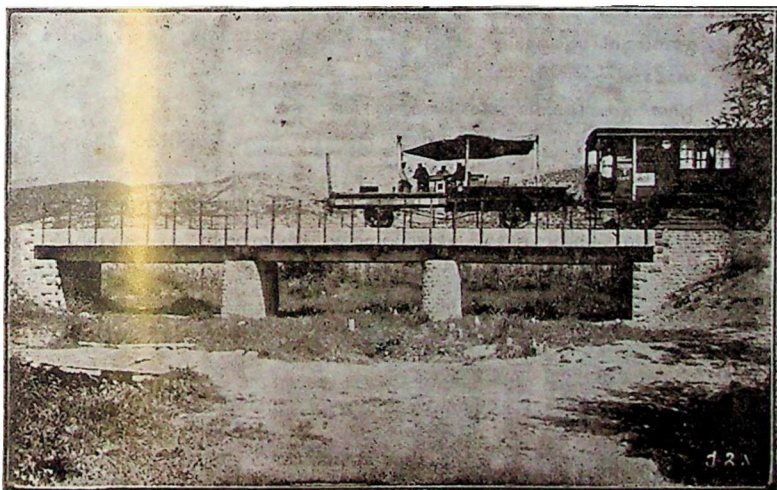
რომ იგი თანამდებობის მოხვეჭის სურვილით კი არ იბრძოდა მის დასაკავებლად, არამედ ეს იყო ტვირთი, რომელიც მან დიდი თხოვნით აიღო და თავი მიიტანა „მისთვის საძნელო სამსხვერპლოზე“. საგულისხმოა, რომ მარშლის არჩევამდე კოტე აფხაზს ეჭირა თბილისის საადგილმამულო ბანკის საზედამხედველო წევრის თანამდებობა.

* * *

ვისაც ილია ჭავჭავაძის „სარჩობელაზედ“ წაუკითხავს, თვალწინ დაუდგება

ხიდი ლაკებზე A bridge on the Lakhe River

ივრის ხიდი A bridge on the Iori River

კახეთის რკინიგზა Kakheti railway

თუ რა გზით ახერხებდნენ კახელი მეურმეები თბილისში თავიანთი სავაჭრო პროდუქციის ჩამოტანას. ურმების ქარავანი, ოღოროზოლო გზაზე, მოათრევდა სხვადასხვა სახის ტვირთსა და სურსათ-სანოვავებს, რომელიც ბუნებრივია ამ დამქანცველი მგზავრობისას საგრძნობლად კარგავდა ხარისხსაც და ფასსაც. ეს განსაკუთრებით ითქმის რუმბებსა და კოლოტებში ჩასხმული ღვინის შესახებ.

მოკუპრული ტყავის ჭურჭელში ნანჯღრევი ღვინო კარგავდა ხარისხს და იმის ნახევარ თვისებასაც ვერ ინარჩუნებდა რაც მას ბუნებით გააჩნდა. ღვინო კი და განსაკუთრებით კახური, მაშინდელი თბილისის საზოგადოების ერთ-ერთ უმთავრეს პროდუქტს წარმოადგენდა. განა ცოტას ლაპარაკობს მის სიცოცხლის გამლამაზებელ თვისებაზე ჩვენი დიდი პოეტი და ეპიკურელი გრიგოლ ორბელიანი.

ნათქვამია: „გზები სახელმწიფოს ძარღვებიაო“ და შეუძლებელია ეს საჭიროება კახეთი გზებისა არ ეგრძნო თავადაზნაურთა ასაბიას, განსაკუთრებით კი კახეთისას, რომელთა მამულებში ასეულობით ტონა ღვინო მოინეოდა და თბილისი წარმოადგენდა ყველაზე ხელსაყრელ ბაზარს ღვინით ვაჭრობისათვის. ილია ჭავჭავაძე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა კახეთში რკინიგზის გაყვანის საკითხს და აღნიშნავდა: საგანი იმოღენა სიგრძე-სიგანისაა, იმდენად რთულია, რომ გამოსაკვლევად ხანგრძლივი დაკვირვება უნდა; უნდა ბეჯითი მცოდნე და თავიდან ბოლომდე მართ-გამჭერეტავი თვალი.

1892 წელს ტფილისის გუბერნიის თავადაზნაურობამ შუამდგომლობით მიმართა მთავრობას რკინიგზის გაყვანასთან დაკავშირებით, შეიქმნა კახეთის რკინიგზის სამმართველო, რომლის შემადგენლობაში შევიდნენ: ზურაბ ავალიშვილი, ნიკო ნიკოლაძე, ილია ზურაბიშვილი, დავით ჩოლოყაშვილი და ფილიპე გოგიჩაიშვილი. მაგრამ საქმე დროებით, სათანადო სუბსიდიების არქონის გამო შეფერხდა და მხოლოდ 1909 წელს მიიღო კახეთის თავადაზნაურობამ რკინიგზის კონსტრუქცია. 1910 წელს დამტკიცდა კახეთის რკინიგზის აქციონერული საზოგადოება და 1911 წელს ინჟინერი ა. რაციბორსკი დაინიშნა მშენებლობის მთავარ ინჟინრად, ხოლო მის მოადგილედ გამწესებულ იქნა გ. თუმანიშვილი.

ამის შემდეგ, კახეთის რკინიგზის ორგანიზაციულ საქმეს სათავეში ჩაუდგა ახლადარჩეული მარშალი კოტე აფხაზი. 1913 წლის 12 მაისის კრების მსვლელობისას იგი მიუთითებდა, რომ შეძენილი უნდა ყოფილიყო 550.000 მანეთის აქციები ამ საქმის დაწყებისათვის, როგორც გაზეთი „Закавказская почта“ აღნიშნავდა, „გუბერნიის თავადაზნაურთა ახალი წინამძღოლი, უნარიანი ხელმძღვანელი აღმოჩნდა... მისი წაყვანილი სხდომა ნამდვილად საქმიან ხასიათს ატარებდა და საკითხები, რომლებიც თავადაზნაურთა წინაშე იდგა განსახილველად, განსაკუთრებული სიფრთხილით წყდებოდა“. საგულისხმოა, რომ ამ კრებაზე კოტე აფხაზმა ასევე წამოაყენა წინადადებები მინის კომისიის რეორგანიზაციის, თავადაზნაურთა გიმნაზიისა და ქართული თეატრის წინაშე არსებული პრობლემების მოსაგვარებლად.

აღსანიშნავია, რომ „კახეთის რკინიგზის“ მშენებლობის საკითხს წინ გადაეღობა ერთი პრობლემა, რომელიც მისი ავტონომიურობის შენარჩუნებას

61

ნიკო ფიროსმანი, კახეთის რკინიგზა Kakheti Railway by Niko Pirosmiani

კონსტანტინე (კოტე) აფხაზი
სამხედრო სამსახურში
Konstantine (Kote) Abkhazi at military service

ემუქრებოდა, საქმე ის იყო რომ მაშინ მიმდინარეობდა სიღნაღი-ბაქოს მიმართულებით რკინიგზის მშენებლობა და რკინიგზის ხარჯებთან დაკავშირებული 1.200.000 მანეთის აქციებიდან თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურობას მხოლოდ 400.000 მანეთისა ჰქონდა შეძენილი და აკლდა კიდევ 150.000. დარჩენილი აქციების მთლიანად შეძენას ცდილობდა მილიონერი, ვინმე პუტლილო, რომელსაც აქციების ხელში ჩაგდება შეეძლო გაუუქმებინა „კახეთის რკინიგზის საზოგადოება“, იგი თავის უწყებისათვის მიიერთებინა და ამით მოესპო საფუძველი მისი დამოუკიდებლად არსებობისათვის. არსებითად, კახეთის რკინიგზის საკითხი იქცა ეროვნულ პრობლემად, რადგან თუ რკინიგზა უცხოტომელს ხელში ჩაუეარდებოდა, ეს გაგებული იქნებოდა, როგორც საკუთარი ქონების დაკარგვა და სხვის ხელში გადასვლით მასზე უფლების აყრა. როგორც იმდროინ-

დელი პრესა წერს – ეს ამბავი ძალზე აღელვებდა საზოგადოებას და თუ წინამძღოლს ანუ კოტე აფხაზს სურდა თავისი მოღვაწეობა თვალსაჩინო მიღწევით აღენიშნა, აქეთკენ უნდა მიემართა მთელი თავისი ძალისხმევა.

სამწუხაროდ, მაშინდელი პრესის ფურცლებზე გამოიკვეთა აზრი საზოგადოებისა, რომელიც სკეპტიკურად წარმოადგენდა კახეთი რკინიგზის მშენებლობის საკითხს და ამაში თავადაზნაურობის გამდიდრების ინტერესს ხედავდა. გაზეთი „Новое издание“ პირდაპირ მიუთითებდა, რომ ესაა „გროშების ამოღება კახეთის მკვიდრთა ჯიბიდან თავადიშვილთა სასარგებლოდ“, ხოლო თუ მაინცდამაინც რკინიგზა საჭირო იყო, ეს უნდა გაეკეთებინა ვინმე უცხოელს, დღევანდელი გაგებით ინვესტორს, და არ ქართველ თავადიშვილებს. ილია ჭავჭავაძემ ამ საკითხს რამოდენიმე კრიტიკული წერილი მიუძღვნა, რომლებშიც მთლიანად გააშიშვლა „Новое издание“-ს კოსმოპოლიტური იდეები და მისთვის ჩვეული კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა (ი. ჭავჭავაძე, 2007: 131,148,168).

მაგრამ კოტე აფხაზი არ შემდრკალა. მისი უშუალო ძალისხმევითა და მეთაურობით რკინიგზის აქციებისათვის საჭირო თანხა გამონახულ იქნა. მან მოახერხა ისიც, რომ რუსეთის კანცელარიული სისტემის ბიუროკრატიული სისტემი-

პირველი მსოფლიო ომის სანგარი
Front-line trench, World War I

დან მიიღო კახეთის რკინიგზის მშენებლობასთან დაკავშირებული საჭირო დოკუმენტაცია, ამ საქმეში მას განსაკუთრებულ დახმარებას უწევდნენ ზურაბ ავალიშვილი, ფილიპე გოგიჩაიშვილი, დავით ჯორჯაძე, გიორგი ჟურული და, რა თქმა უნდა, ნიკო ნიკოლაძე, რომელიც ნაყოფიერად მუშაობდა რკინიგზის მშენებლობასთან დაკავშირებულ მთელი რიგი ადმინისტრაციული საქმეების მოგვარებაზე. ნიკო ნიკოლაძის მიერ გაწეული სამსახურის სანაცვლოდ, თავდაზნაურთა საკრებულო ერთხმად მიიჩნევდა, რომ იგი დანიშნული ყოფილიყო კახეთის რკინიგზის გამგეობის თავმჯდომარის თანამდებობაზე, რაზეც არ დათანხმდა სხვადასხვა მიზეზისაგან შეჭირვებული ჩვენი დიდი საზოგადო მოღვაწე.

მიუხედავად იმისა, რომ ეს პროცესი დაემთხვა პირველ მსოფლიო ომს, რკინიგზის მშენებლობა დაიწყო 1912 წლის აპრილში და დასრულდა 1914 წლის ბოლოს. ფაქტობრივად, პრიმიტიული სამეურნეო იარაღებით აღჭურვილმა სამშენებლო კოლონამ შესძლო შეუძლებელი, ორ წელიწადში დასრულა ეს მნიშვნელოვანი პროექტი და ერთ დრესაც პირველმა ორთქლმავალმა სართიქალიდან გაბმულად შეაკივლა კახეთის ბარაქიან ველებს, ეს მოხდა 1914 წლის 24 სექტემბერს. საგულისხმოა, რომ რკინიგზის ამოქმედებიდან პირველსავე წელს კახეთიდან თბილისში გადატანილი იქნა 2 მილიონი ვედრო ღვინო, რაც უპ-

საქართველოს ეროვნული საბჭოს წევრები, თბილისი, 26 მაისი, 1918 წ.

ქართული ეროვნული საბჭოს წევრები

საქართველოს ეროვნული საბჭოს წევრები
Members of the National Council of Georgia

რეცედენტო მოვლანას წარმოდგენდა ქართული მეღვინეობის ისტორიაში.

მიუხედავად იმისა, რომ კახეთის რკინიგზის გაყვანის საქმეში დიდი ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა დამსახურება, მისი სულისჩამდგმელი და საქმის ბოლომდე მიმყვანი არის კონსტანტინე აფხაზი. ძირითადად მან შეძლო ამ ურთულესი და უაღრესად საჭირო პრობლემის მოგვარება და ეს პირველი ტექნიკურად გამართული საგზაო მაგისტრალი საჩუქრად მიართვეა კახეთის მოსახლეობას. სრულიად ვიზიარებ კოტე აფხაზის ბიოგრაფიის, შესანიშნავი ისტორიკოსის, ბატონი გელა საითიძის აზრს იმის შესახებ, რომ კახეთის რკინიგზას მიენიჭოს მისი ამაგდარი მოღვაწის კოტე აფხაზის სახელი.

* * *

როგორც ცნობილია, პირველმა მსოფლიო ომმა, რომელშიც არაერთი

კირიონ II
Kirion II

კარდანახელი იღებდა მონაწილეობას, და მოახლოებულმა რევოლუციამ ავადმყოფურად შეაშფოთა რუსეთის იმპერიის მოდუნებული სხეული. რუსეთის ომში ჩაბმამ საქართველოს მრავალი ვალდებულება დაატეხა თავს. მათგან სამხედრო ვალდებულება უმთავრესი იყო და კოტე აფხაზი, როგორც სახელოვანი ოფიცერი, გამოძახებულ იქნა არმიაში და დაინიშნა კავკასიის საველე საარტილერიო ბრიგადის მეთაურად, რომელიც ჯერ კიდევ ჩამოსაყალიბებული იყო და ვიდრე ეს მოხდებოდა, იგი კვლავ ინარჩუნებდა თავადობურთა მარშლის პოზიციას და განაგრძობდა აქტიურ საზოგადოებრივ მოღვაწეობას.

1914 წელს ოსმალეთის არმია, ენვერ ფაშას სარდლობით, კავკასიის ფრონტზე შემოიჭრა. ქართველთმოდულე ვორონცოვ-დაშკოვის მოადგილემ, კავკასიის ჯარების სარდალმა, ინფანტერიის გენერალმა, მიშლავესკიმ წინადადება მისცა ქართველობას, გადაეწვიათ საკუთარი სახლ-კარი, სარჩო-საბადებელი, ბალ-ვენახები, რომ შემოსულ მტერს აქ უდაბნო დახვედროდა ჯარს გაბოსაკეები ვერ ეშოვა, რაც მისი აზრით, უთუოდ გამოიწვევდა თურქთა დამარცხებას. რაც შეეხება თბილისს და სხვა ქალაქებს, მიშლავესკი მათ აფეთქებას და განადგურებას თავისთავზე იღებდა. ამ „გენიალურ“ სამხედრო გეგმას მხარი დაუჭირა ვინმე დავით გურამიშვილმა და რომ არა კოტე აფხაზის გატყუება და მისი ავტორიტეტი, ვინ იცის, რა ზოლო ექნებოდა გამყიდველი ქართველის კვერდარულ ამ უგუნურ გადანყვეტილებას.

ნიკიტა თალაკვაძე
Nikita Talakvadze

1915 წელს კოტე აფხაზი დასავლეთის ფრონტზე, კერძოდ ბრესტში, იქნა გაგზავნილი სადაც ჩვეული შემართებით ჩაება საომარ ოპერაციებში და გამოჩენილი მამაცობისათვის დაჯილდოვდა წმინდა ვლადიმირის III და IV ხარისხის ორდენებით, ამავდროულად, თავდადებული და გულმოდგინე სამსახურისათვის, მიენიჭა პოლკოვნიკის წოდება. დასავლეთის ფრონტზე რვა თვის სამსახურის შემდეგ, 1916 წელს კოტე აფხაზი გამოწვეულ იქნა და დაინიშნა კავკასიის ფრონტის საინჟინრო-სამშენებლო კომიტეტის თავმჯდომარედ, რომელიც მდებარეობდა თბილისში. ამ ვითარებამ მას

საშუალება მისცა აღმოსავლეთ საქართველოს თავადაზნაურთა მარშლის რანგში კვლავ შესდგომოდა საზოგადოებრივი საქმიანობის რთულ პროცესს.

საგულისხმოა რომ ყველა არსებითი საზოგადოებრივი თუ პოლიტიკური საკითხი, რომელიც აქტიურად იდგა იმდროინდელი საქართველოს წინაშე, კოტე აფხაზის უშუალო მონაწილეობით მიმდინარეობდა. მისი ავტორიტეტი დიდ როლს თამაშობდა რუსული მმართველობასა და საქართველოს რეგიონებთან ურთიერთობის მონესრიგების საქმეში. 1916 წელს თბილისში ჩამოვიდა აფხაზეთის დელეგაცია (თავადები: ა. შერვაშიძე, მ. შერვაშიძე, მ. ემუხვარი, ა. ინალიფა, პ. ანჩაბაძე და გლეხები: ბ. ეზუბგაია, ა. ჩუბარი). რომელმაც კოტე აფხაზის რეკომენდაციით, შეხვედრა გამართა კავკასიის მეფისნაცვალთან – დიდ მთავარ ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე რომანოვთან. ამავე პერიოდში მოეწყო შეხვედრა აჭარის ნარმომადგენლობასთანაც. ორივე დელეგაციის მოთხოვნები ძირითადად მათი რეგიონების პრობლემათა მონესრიგების საკითხებს შეეხებოდა.

საგულისხმოა რომ კოტე აფხაზს კარგი დამოკიდებულება ჰქონდა ცარიზმის მოხელეებთან და თვით კავკასიის მეფისნაცვლებთან, რაც მას საშუალებას აძლევდა საქართველოსთან დაკავშირებული პრობლემები, თავისი მოხერხებული პოლიტიკის წყალობით, ქვეყნის სასარგებლოდ მოეგვარებინა. ასეთი ავტორიტეტის გამოძახილი იყო 1916 წელს კოტე აფხაზის რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს წევრად არჩევა, სადაც თავის დროზე მოღვაწეობდა მისი განსვენებული ბიძა თავადი ილია ჭავჭავაძე, (სხვათა შორის რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს წევრები სხვადასხვა დროს იყვნენ:

აკაკი ჩხენკელი
Akaki Chkhenkeli

ნოე ჯორდანია
Noe Zhordania

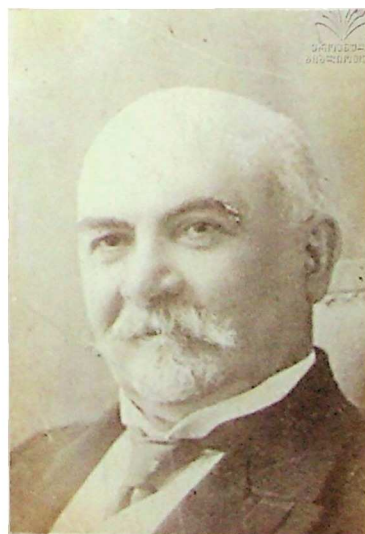
კოტე მაყაშვილი
Kote Maisashvili

ვასილ რცხილაძე
Vasil Rkhladze or Vasil Rtskhiladze?

ვარლამ ჩერქეზიშვილი
Varlam Cherkezishvili

მიხეილ მაჩაბელი
Mikheil Machabeli

მიხეილ გედევანიშვილი
Mikheil Gedevanishvili

დimitრი ჩოლოკაშვილი
Dimitri Cholokashvili

გრიგოლ ორბელიანი, ლევან მელიქიშვილი, ალექსანდრე ბაგრატიონ-იმერეთისკი, ილია ჭავჭავაძე და ანდრია ერისთავი). კოტე აფხაზის გეგმაში შედიოდა შეეტანა კანონპროექტები საქართველოს ავტონომიისა და ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ, მაგრამ ჯერ თებერვლის რევოლუციამ და შემდეგ ოქტომბრის სახელმწიფო გადატრიალებამ გლობალური გარდატეხა შეიტანა რუსეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, დაემხო რომანოვთა სამასწლოვანი ბატონობა და რუსეთის იმპერიის არსებობასც ისტორიის ბურუსში ჩაინთქა.

* * *

რევოლუციის შემდეგ კოტე აფხაზი სამშობლოში დაბრუნდა და დახვდა სრულიად ახალი საქართველო, ახალი გზებით, ახალი იდეებით, ახალი პოლიტიკური ცხოვრების ფერხულში ჩასაბმელად. რუსეთის იმპერიის ნებით ნამსახური ბევრი ქართველის გული და სული გადაჰყვა გარდასულ დროებას, მისი ხელფასების, პენსიების შეწყვეტისა თუ სამხედრო ჯილდოების უქმად გდების ჯავრს. სამაგალითო ქართველმა, კოტე აფხაზმა კი ეს „ჯავრი“ სახადივით მოიხადა და მთელი სულითა და გულით მიეცა ახალი საქართველოს შენების პროცესს. მაშინდელი პოლიტიკური რეალების გათვალისწინებით, ვიდრე ჯერ კიდევ არ დამდგარიყო დრო საქართველოს დამოუკიდებლობაზე ფიქრისა, საჭირო იყო რევოლუციით მოტანილ პროცესებში გარკვევა და საქართველოსათვის დროისა და ადგილის განსაზღვრა ნანატრი მიზნის მისაღწევად, რომელიც მაშინ ყველა ქართველი პატრიოტის გულში ნატარებ ოცნებას წარმოადგენდა. პერსპექტივა, რომელიც მომავლის ბურუსში ისახებოდა, საჭიროებდა დიდ სიფრთხილეს. და ქართლ-კახეთის თავადაზნაურთა კრებამ, კოტე აფხაზის წინადადებით, წერილი აახლა რუსეთის დროებითი მთავრობას, რომელშიაც გამოთქმული იყო რწმენა, რომ რუსეთის ახალი ხელისუფლება ხელს შეუწყობდა საქართველოს ავტონომიური და ნაციონალური ღირებულებების ცნობას და მათ განხორციელებას.

როგორც ცნობილია, არეული დრო, რომელშიაც 1917 წლის საქართველო იმყოფებოდა, მრავალ პერსპექტივას სთავაზობდა, როგორც პოლიტიკოსებს, ასევე ათასი ჯურის ავანტიურისტს საკუთარი მიზნების განხორციელებისათვის. საჭირო იყო ფხიზელი თვალი და მტკიცე ხელი, რათა ეს პროცესი არ შეხებოდა ეროვნულ სიმდიდრესა და ფასეულობებს. ამიტომ, კოტე აფხაზმა, შექმნილ მდგომარეობიდან გამომდინარე, მიზნად დაისახა თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურობისა და საადგილმამულო ბანკის მიერ, 50 წლის განმავლობაში დაგროვილი ქონების დაცვისა და შენარჩუნების საქმის მოგვარება.

საქმე ის იყო რომ, წოდებრიობის გაუქმებას, რომელიც მოიტანა 1917 წლის თებერვლის რევოლუციამ, უთუოდ მოჰყვებოდა ამ ქონების ჩამორთმევა და თუ ვინ გახდებოდა შემდეგ მისი პატრონი და სამართალმემკვიდრე, ეს ღმერთა უწყის. მით უმეტეს, რომ თბილისის გუბერნიის კომისრისაგან უკვე მიღებული იყო ოფიციალური წერილი, რომ უნდა მომხდარიყო სათავადაზნაურო დანესებ-

ულელების ლიკვიდაცია, რაც ნიშნავდა მათი ქონების ექსპროპრიაციასაც.

მაშინ კოტე აფხაზმა წამოაყენა წინადადება, რომ ამ ქონებას მისცემოდა ქართველი ერის კუთვნილების სტატუსი და როცა საქართველო ავტონომიური მართვის უფლებას მოიპოებდა, ამ სიმდიდრეს ქვეყნის განვითარებას მოახმარდა. ამ წინადადების განხორციელებისათვის საჭირო იყო ოფიციალური პოლიტიკური ორგანიზაციის გადაწყვეტილება და ასეთად მაშინ მიჩნეული იყო ე. წ. „ინტერპარტიული საბჭო“, რომლის შემადგენლობაში შედიოდნენ სოციალ-დემოკრატები, სოციალისტ-ფედერალისტები და ეროვნულ დემოკრატები. კოტე აფხაზი პირადად ანარმოებდა მოლაპარაკებებს ხსენებული საბჭოს წევრებთან და არწმუნებდა მათ, რომ ეს ქონება ეკუთვნის ქართველ ხალხს და საჭიროა მისი შენახვა, რათა არ განიადეს და არ გადავიდეს სხვის ხელში, რაც არაერთხელ მომხდარა. საბჭომ განიხილა ეს წინადადება, ფაქტობრივად მიიღო და დაადგინა, რომ ვიდრე საქართველოს ეროვნულ-პოლიტიკური თვითმართველობა დანესდებოდა, რომელიც საბოლოოდ ჩაიბარებს ამ ქონებას, მანამდე ქართველმა ხალხმა უნდა გადაწყვიტოს თუ ვის ანდობს მის შენახვას და მოვლას.

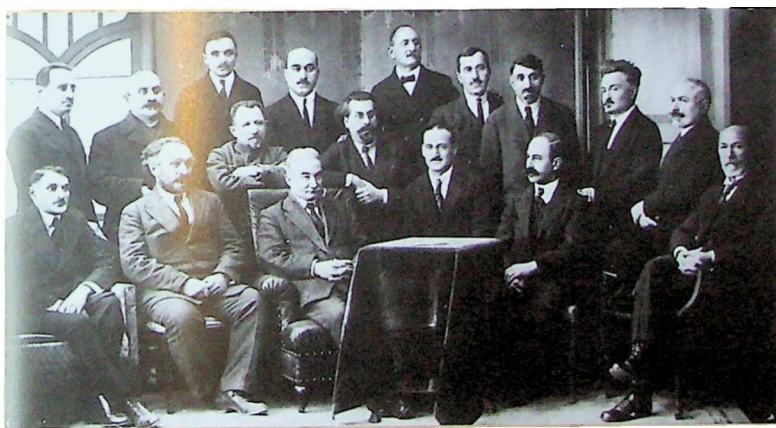
1917 წლის 29 ოქტომბერს თბილისში მოწვეულ იქნა ქართლ-კახეთის თავადაზნაურობის საგუბერნიო საგანგებო კრება, რომელზედაც სიტყვა წარმოთქვა კოტე აფხაზმა. წარმოიდგინეთ, საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბებული, ფეოდალური მენტალობით შესისლხორცებული საზოგადოება, რომელსაც მიაჩნია, რომ ერისა და მამულისათვის ბრძოლამ მოუპოვა მას ეს სიმდიდრე და ახლა ასე უსამართლოდ სტაცებენ ხელიდან. ესაა დამუხტული, ყალყზე შემდგარი საზოგადოება, რომლის დაცხრომა, დარწმუნება და გონივრულ გზაზე დაყენება მთლად იოლი არაა. მაგრამ კოტე აფხაზმა ეს მოახერხა თავისი სიტყვით, რომელსაც ახლდა მოვლენების რეალური სურათის წარმოჩენა, დროის განზომილების მასშტაბის ჩვენება და მოსალოდნელი შედეგების წარმოსახვა, პოლუს დიდი ავტორიტეტი მისი პიროვნებისა.

საბოლოოდ, კრებამ მიიღო გადაწყვეტილება, რომ ყველა უძრავ-მოძრავი ქონება, რომელიც ეკუთვნოდა თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურობას, აღიარებული იქნეს როგორც ქართველი ერის საკუთრება და გადაეცეს საქართველოს თვითმართვლობის საჯარო-უფლებლო ორგანოს, როდესაც იგი შეიქმნება. მაგრამ ვიდრე ეს მოხდებოდა, ქონების დაცვაზე პასუხისმგებლობა ელაცას ხომ უნდა აეღო. მკითხელისათვის უცნობი არ უნდა იყოს იმდროინდელი საქართველოს არეულ-დარეული პოლიტიკური სურათი: – იქეთ ინტერპარტიული საბჭო, აქეთ „ოზაკომი“, ცალკე ათასგვარი საბჭო და კიდევ რამდენი მოძალადე პრეტენზიების მქონე პარტია თუ კერძო პირი... კოტე აფხაზი გახლართულია ამ პოლიტიკურ ლაბირინთებში.

საბოლოოდ ინერპარტიულმა საბჭომ კოტე აფხაზს აცნობა, რომ გადაწყვეტილი აქვს ამ პრობლემის მოსაგვარებლად მოინვიოს ეროვნული ყრილობა და სთხოვს მას გაუგზავნოს სია იმ 12 წარმომადგენლისა, რომლებიც კრების მუშაობაში მიიღებენ მონაწილეობას. 1917 წლის 19 ნოემბერს თბილისში შედგა საქართველოს პირველი ეროვნული ყრილობა, რომელშიც მონაწილეობდნენ

ივანე ჯავახიშვილი
Ivane Javakhishvili

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორთა საბჭო
Tbilisi State University Professor Council

A black and white photograph of an elderly man with a white beard, wearing a dark suit, sitting at a desk. He is resting his head on his right hand, looking directly at the camera. On the desk in front of him are several open books and a small lamp.

74

თბილისის გუბერნიის სადეპუტატო საკრებულოს წარმომადგენლები: კოტე აფხაზი, დიმიტრი ჩოლოყაშვილი, მიხეილ სუმბათაშვილი, მიხეილ მაჩაბელი, ივანე აფხაზი, კონსტანტინე მაყაშვილი, დავით გურამიშვილი, ვასილ რცხილაძე, ვარლამ ჩერქეზიშვილი, მიხეილ გედევანიშვილი და გიორგი ჯამბაკურ-ორბელიანი. ყრილობა გახსნა ინტერპარტიული საბჭოს თავმჯდომარემ აკაკი ჩხენკელმა. პრეზიდენტმა ხელმძღვანელობდა ნოე ჟორდანიძე. ყრილობას ესწრებოდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან მოწვეული 320-ზე მეტი დელეგატი (გ. სათიძე, 1997: 70). ყრილობაზე სიტყვებით გამოვიდნენ ჩხენკელი, ჟორდანიძე, გეგეჭკორი და სხვები. დეკანოზმა ნიკიტა თალაქვაძემ წაიკითხა მისი უწმინდესობის, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, კირიონ II-ის პატრიოტული გრძნობით გამსჭვალული მისასალმებელი სიტყვა – გუჯარი.

მთელი ამ ღონისძიების სულისჩამდგელს კოტე აფხაზს სიტყვა მიეცა მხოლოდ ყრილობის მესამე დღეს, საიდანაც უკვე იკვეთება ჟორდანიძის ჯგუფის დამოკიდებულება მისი პიროვნების მიმართ. სოციალ-დემოკრატთა ამრეზილობა სრულად გადაფარა ტაშის გრილმა, რომელმაც კოტე აფხაზი ტრიბუნასთან მიაცილა. აფხაზმა თავის მოხსენებაში ხაზი გაუსვა ქართველი თავადაზნაურობის დამსახურებას და აღნიშნა, რომ „ეს ქონება თავადაზნაურობის მიერაა შეძენილი უკანასკნელი 50 წლის განმავლობაში და იგი დღეს ამ ქონებას ქართველ ერს სწირავს“. კოტე აფხაზი თავის სიტყვაში მოკლედ შეეხო სათავადაზნაურო ბანკის ქონებას, რომელიც წლიურად 300.000 მანეთს წმინდა მოგებას იძლეოდა, ხოლო მისი კაპიტალი 22 მილიონ ოქროს მანეთს შეადგებდა. აქვე აღნიშნა სხვა კულტურული და სოციალური პროგრამების შესახებ, რომელიც თავადაზნაურთა სახსრებით იყო გასრულებული და ბოლოს სიტყვა დაასრულა იმის კონსტატირებით, რომ ამ ქონებას ქართველი თავადაზნაურობა გადასცემს საქართველოს და ეს ნაბიჯი ვინმეს წინაშე მუხლმოდრეკა კი არაა, არამედ მისაღმება ქართველი ერისადმი.

შეუძლებელია აფხაზის ამ სიტყვებს ირონია არ აღეძრა ნოე ჟორდანიძის თავადიშვილთა მიმართ უნდობლობით სავსე არცთუ ისე კეთილგანწყობილ გულში.

ეროვნულმა ყრილობამ აირჩია 67 წევრიანი საბჭო, რომლის შემადგენლობაში იყვნენ უპარტიოები: კოტე აფხაზი და კოტე მაყაშვილიც. საბჭოს გადამწყვეტილებით, რომელსაც საფუძვლად ედო საქართველოს ორივე გუბერნიის თავადაზნაურთა საერთო თანხმობა, – მთელი მათი კოლექტიური ქონება გამოცხადდა ერის საკუთრებად და ვიდრე დაარსდებოდა საქართველოს თვითმართვებლობითი ორგანო, მანამდე მასზე პასუხისმგებლობას კისრულობდა ეროვნული საბჭო.

პოლიტიკური პარტიების ერთმანეთში ბრძოლით და უნდობლობით დაღლილ საქართველოს ომითადაც თუ უნახავს ერთსულოვნების ასეთი ზეიმურობა, ამ გადამწყვეტილებამ და საერთო მიზანმა გააერთიანა ყველა და როგორც ასეთ შემთხვევაში ხდება ხოლმე, შური, მტრობა და დაპირისპირება საერთო ქართული ინტერესებისათვის განუელმა საქმემ სადღესასწაულო განწყობით შეცვალა. ეჭვგარეშეა, რომ მთელი ამ ეროვნული საქმისათვის განუელ ეპოპეაში მთავარი

ზურაბ ავალიშვილი
Zurab Avalishvili

როლის შემსრულებელი კოტე აფხაზი იყო. მან, როგორც ქართლ-კახეთის თავადაზნაურობის მარშალმა, წამოიწყო ეს საქმე. მან შესანიშნავად განჭვრიტა მომავლის პერსპექტივა, რომელიც ცხოვრების ახალი ნესის დამკვიდრებას ითვალისწინებდა. მხოლოდ პოლიტიკური მოვლენების სწორ ანალიზს შეეძლო მასში ჩამოეყალიბებინა მოსალოდნელი შედეგების სიმძიმის მნიშვნელობა, რაც აუცილებლად მოჰყვებოდა თავადაზნაურთა სიმდიდრისათვის დასაკუთრების ბრძოლას.

როგორც მაშინდელი პრესა აღნიშნავდა: „თავადაზნაურთა მთელი საზოგადო ქონება მოხმარდებოდა ახლადდაარსებულ საქართველოს სახელმ-

წიფოს მისი მატერიალური დასაყრდენის გასამაგრებლად, ხოლო კოტე აფხაზის როლი ამ მამულიშვილურ საქმეში იყო განუზომელი, ისტორიაში იშვიათი მოვლენა, რომელმაც დიდად შეუწყო ხელი ქართველთა ერთიანობას, მისი ეროვნული ორგანიზმის გამაგრებას“. აქვე ვიტყვი, რომ კრებაზე მონაწილემა დასავლეთ საქართველოს თავადაზნაურობის წინამძღოლმა თავადმა დავით ნიჭარაძემ, რომელთანაც ამ საკითხზე მიმონერა და გავლენა კოტე აფხაზს ჰქონდა, საზოგადოებას აუწყა ქუთაისში გამართული ამ საზოგადოების წევრთა ერთობლივი გადაწყვეტილება მათი ქონების საქართველოსათვის გადაცემის შეახება, რაც ხანგრძლივი ტამით იქნა დაჯილდოებული.

ასე რომ, კოტე აფხაზის უშუალო ძალისხმევით, მისი გონიერად მოფიქრებული გეგმის წყალობით, საქართველოსათვის საჭირო ეს სიმდიდრე დაცული იქნა სათანადოდ, ასეცა გაფლანგვა-განადგურების ნაცად გზას და ფაქტობრივად იგი გახდა პირველი საფუძველი დამოუკიდებელი საქართველოს პოლიტიკური და ეკონომიკური არსებობისა.

მიუხედავად იმისა, რომ მაშინდელი ქართული საზოგადოება აშკარად ხედავდა და აღიარებდა კოტე აფხაზის როლს ეროვნული სიმდიდრის დაცვის საქმეში, სწორედ ეს აღიზიანებდათ სოციალ-დემოკრატებს, მათ არ სურდათ ფეოდალური კლასის წარმომადგენელს, ანუ მათ იდეოლოგიურ მტერს, შექმნოდა ქვეყნის ინტერესებისათვის მეზრძოლი გმირის ავტორიტეტი და თავად ამ პროცესის პასიურ შემსრულებლად გამოჩენილიყვნენ.

კოტე აფხაზის ერთი დიდი დამახასიათებელი თვისებაა რეალობის აღქმა, პროგრესული აზროვნების უნარი და დროულად გამოსვლა მყოფადობის გლოვისფერი ფარდებიდან. მას თითქოს პროგრამად უდევს წინ თავის სახელოვანი ბიძის დაწერილი სიტყვები:

საქართველოს დამოუკიდებელი კრება, - არსებული
ზორციონალური საარსებო სისტემით ორივე
1919 წ. მარტის 12-ს, ქვეყნისა და ისტორიის
საქართველოს ეროვნულ საბჭოს მიერ 1918 წ.
მოცხადებულს საქართველოს დამოუკიდებლობის

პირდაპირ თანახმობრი, სეკიუელთა, ფარული და პრესესის მოქალაქეთა ბერ-თაგის პირუდსავე სხდომაზე წამათ აღბრუნეს, რომ ის საყმებით იღებს და ჯდსერუებს მაისის 26-ს, ნამუდღევის 5 ზ. და 10 წ. თბილისში გამუდმე პრესის

„მზავლ სიყვარულს ეწოდებათ სიხარული ანუ სიხარული, როცა გიყვარება და თავისუფალი ხარ“.

„შეიქმნა“ ზეგნის დასაბრუნებლად შრი პრინციპი ბუფერული
საქართველო იქნა ნების ბუფერი რუსეთს იმ პირობით, რომ რუსეთი უფრ-
ული იყო საქართველო ვარსკ ჰერმანს დაეცა.

„რესივის დღე, წყლისთვის შეკლავის რუხება იყო; ბანაკს წა-
ბოლებს ბექენა, რომ მთელი საიმისი ფრინველი სწულად გაიზდა და რუხას
გარშემო დასტოვა მორცხვასა.

გადავიხსენებ და თქვენს პიროვნებას, საქართველო და მისი ყოფილი მფარველი იყო იგივე ანდრეი სტეფანოვიჩი სეფიანოვი და სერგეი სტეფანოვიჩი სეფიანოვი, რომლებიც მუდამ ერთმანეთს უყვარდნენ და ერთმანეთს უმხმობდნენ. სერგეი სტეფანოვიჩი სეფიანოვი და სერგეი სტეფანოვიჩი სეფიანოვი, რომლებიც მუდამ ერთმანეთს უყვარდნენ და ერთმანეთს უმხმობდნენ.

ქართული ერის გულგრილი მკურნალობა აუცილებლად შეიძლება, რომ
სწრაფად შეუდარი საფრთხეებისათვის ირანისადმი შექმნას, მისი შემე-
ღებით ეარება ძალის შედეგ მდებარეობასთან თავი ეკიდონანონ და დიპლომატი-
კური პოლიტიკის შედეგად საფრთხე ავიდეს.

„ამაზე თანხმე საქართველოს ეროვნული ხალხი, 1917 წლის ნოემბრის 22-ს.
ამჟღად საქართველოს ეროვნული ყრილობის ბერ, დღეს აქვს“:

11. ანოზის სქესობის ზღვი ზეყნულ ზღვიან ბეყნულა და
სქესობა სქესობისა და სქესობა სქესობა.

[illegible]

3) Երկրաբանական պայմանները շատ բարդ են:

საქართველოს უმეტესი ნაწილია ზღაპრით სავსე და ყველა წესიან კაცს უნდა იცნოს, რომელიც
ბოლომდე სწავლობს და იცნოს

[illegible]

6) საქართველოს ფეხბურთელი რუსეთშია კრძალული. ავტორი მის
მსჯელობას დასაბუთებს.

7) დამუშავებულია ბუნებრივი მკვლევარების მეთოდოლოგიის
ქმედების პრინციპები. ნაბიჯი მკვლევარი იწესი კონკრეტული
მეთოდის ჩამოყალიბებით, და დროებითი მეთოდის სხვადასხვა
მეთოდის

[illegible][illegible][illegible]

1875/76
 1876/77
 1877/78
 1878/79
 1879/80
 1880/81
 1881/82
 1882/83
 1883/84
 1884/85
 1885/86
 1886/87
 1887/88
 1888/89
 1889/90
 1890/91
 1891/92
 1892/93
 1893/94
 1894/95
 1895/96
 1896/97
 1897/98
 1898/99
 1899/00
 1900/01
 1901/02
 1902/03
 1903/04
 1904/05
 1905/06
 1906/07
 1907/08
 1908/09
 1909/10
 1910/11
 1911/12
 1912/13
 1913/14
 1914/15
 1915/16
 1916/17
 1917/18
 1918/19
 1919/20
 1920/21
 1921/22
 1922/23
 1923/24
 1924/25
 1925/26
 1926/27
 1927/28
 1928/29
 1929/30
 1930/31
 1931/32
 1932/33
 1933/34
 1934/35
 1935/36
 1936/37
 1937/38
 1938/39
 1939/40
 1940/41
 1941/42
 1942/43
 1943/44
 1944/45
 1945/46
 1946/47
 1947/48
 1948/49
 1949/50
 1950/51
 1951/52
 1952/53
 1953/54
 1954/55
 1955/56
 1956/57
 1957/58
 1958/59
 1959/60
 1960/61
 1961/62
 1962/63
 1963/64
 1964/65
 1965/66
 1966/67
 1967/68
 1968/69
 1969/70
 1970/71
 1971/72
 1972/73
 1973/74
 1974/75
 1975/76
 1976/77
 1977/78
 1978/79
 1979/80
 1980/81
 1981/82
 1982/83
 1983/84
 1984/85
 1985/86
 1986/87
 1987/88
 1988/89
 1989/90
 1990/91
 1991/92
 1992/93
 1993/94
 1994/95
 1995/96
 1996/97
 1997/98
 1998/99
 1999/00
 2000/01
 2001/02
 2002/03
 2003/04
 2004/05
 2005/06
 2006/07
 2007/08
 2008/09
 2009/10
 2010/11
 2011/12
 2012/13
 2013/14
 2014/15
 2015/16
 2016/17
 2017/18
 2018/19
 2019/20
 2020/21
 2021/22
 2022/23
 2023/24
 2024/25
 2025/26
 2026/27
 2027/28
 2028/29
 2029/30
 2030/31
 2031/32
 2032/33
 2033/34
 2034/35
 2035/36
 2036/37
 2037/38
 2038/39
 2039/40
 2040/41
 2041/42
 2042/43
 2043/44
 2044/45
 2045/46
 2046/47
 2047/48
 2048/49
 2049/50
 2050/51
 2051/52
 2052/53
 2053/54
 2054/55
 2055/56
 2056/57
 2057/58
 2058/59
 2059/60
 2060/61
 2061/62
 2062/63
 2063/64
 2064/65
 2065/66
 2066/67
 2067/68
 2068/69
 2069/70
 2070/71
 2071/72
 2072/73
 2073/74
 2074/75
 2075/76
 2076/77
 2077/78
 2078/79
 2079/80
 2080/81
 2081/82
 2082/83
 2083/84
 2084/85
 2085/86
 2086/87
 2087/88
 2088/89
 2089/90
 2090/91
 2091/92
 2092/93
 2093/94
 2094/95
 2095/96
 2096/97
 2097/98
 2098/99
 2099/00
 2100/01
 2101/02
 2102/03
 2103/04
 2104/05
 2105/06
 2106/07
 2107/08
 2108/09
 2109/10
 2110/11
 2111/12
 2112/13
 2113/14
 2114/15
 2115/16
 2116/17
 2117/18
 2118/19
 2119/20
 2120/21
 2121/22
 2122/23
 2123/24
 2124/25
 2125/26
 2126/27
 2127/28
 2128/29
 2129/30
 2130/31
 2131/32
 2132/33
 2133/34
 2134/35
 2135/36
 2136/37
 2137/38
 2138/39
 2139/40
 2140/41
 2141/42
 2142/43
 2143/44
 2144/45
 2145/46
 2146/47
 2147/48
 2148/49
 2149/50
 2150/51
 2151/52
 2152/53
 2153/54
 2154/55
 2155/56
 2156/57
 2157/58
 2158/59
 2159/60
 2160/61
 2161/62
 2162/63
 2163/64
 2164/65
 2165/66
 2166/67
 2167/68
 2168/69
 2169/70
 2170/71
 2171/72
 2172/73
 2173/74
 2174/75
 2175/76
 2176/77
 2177/78
 2178/79
 2179/80
 2180/81
 2181/82
 2182/83
 2183/84
 2184/85
 2185/86
 2186/87
 2187/88
 2188/89
 2189/90
 2190/91
 2191/92
 2192/93
 2193/94
 2194/95
 2195/96
 2196/97
 2197/98
 2198/99
 2199/00
 2200/01
 2201/02
 2202/03
 2203/04
 2204/05
 2205/06
 2206/07
 2207/08
 2208/09
 2209/10
 2210/11
 2211/12
 2212/13
 2213/14
 2214/15
 2215/16

დამოუკიდებელი საქართველოს მთავრობის წევრები რუსთაველზე
The members of independent Georgia on Rustaveli Avenue

„ნულარა ვსტირით, რაც დამარხულა,
რაც უწყალის დროთ ხელით დანთქმულა;
მოვიკლათ წარსულ დროებზე დარდი...
ჩვენ უნდა ვსდით ეხლა სხვა ვარსკვლავს,
ჩვენ უნდა ჩვენი ვშვათ მყოობადი,
ჩვენ უნდა მივსცეთ მომავალი ხალხს“...

მისი სურვილია ახალი საქართველოს ხილვა, იქნებ უფრო კარგი, ვიდრე იყო, ანდა სულაც ისეთი, რომელსაც დიდი ხანია „ჩუმის ნატვრით ნატრობდა ქართველი“. მაშ, თუ ასე, მისი მოვალეობაა და საამისო ძალაც გააჩნია, იბრძოლოს ამ სანუკვარი მიზნის მისაღწევად და კოტე აფხაზიც ინყებს ახალი საქართველოსათვის აქტიურ მოქმედებას.

* * *

ეს იყო დრო საქართველოს კულტურის რეანიმაციის, რომლის უპირველეს ნიშანს ეკუთვნის მის საუკეთესო შვილებს ქართული უნივერსიტეტის დაარსება ეს-ახეობად მიზნად. ქართული უნივერსიტეტის დაარსებას, რომლის იდეა ჯერ კიდევ ცარისტული რუსეთის დროს ჩაისახა, უამრავი მონინააღმდეგე ჰყავდა და მათ რიცხვში იყო დიდი ავტორიტეტის მქონე ენათმეცნიერი და ფილოლოგი ნიკო მარი. მაგრამ ივანე ჯავახიშვილის შეურყეველმა რწმენამ, თავის ბრწყინვალე თანამოაზრეებთან ერთად, ეს საქმე გამარჯვებამდე მიიყვანა. საგულისხმოა რომ ამ გუნდში თავიდანვე დაიმკიდრა ადგილი კოტე აფხაზმა და პირველმა წამოაყენა თავისი გეგმა უნივერსიტეტის დაარსებისათვის საჭირო თანხების შეგროვების ზეგება და საშუალებებზე. უნდა ითქვას, რომ უნივერსიტეტის დაარსებისათვის ბრძოლაში ნილილისტური განწყობის მდინარება საკმაოდ შესამჩნევი იყო, ადამიანთა გარკვეულ ნაწილს შეუძლებლად მიაჩნდა ქართული უნივერსიტეტის დაარსება, ნაწილი კი გაუბოდა პასუხისმგებლობას, რომელიც ამ ეროვნული საქმისა აღსრულებისათვის შეუპოვარ ბრძოლას მოითხოვდა. 1917 წლის 24 მაისს დანიშნულ საორგანიზაციო კომიტეტის სხდომაზე მხოლოდ ოთხი კაცი: ივანე ჯავახიშვილი, ისონ ლორთქიფანიძე, ფილიპე გოგიჩაიშვილი და კოტე აფხაზი გამოცხადებულან, ამის შემდეგ ფაქტობრივად არ ჩატარებულა სხდომა, რომელსაც კოტე აფხაზი არ დასწრებოდა და საჭირო იდეა არ გაეხმოვანებინა. ამავე წლის 8 ოქტომბერს კოტე აფხაზი არჩეულ იქნა ქართული უნივერსიტეტის საზოგადოების გამგეობის თავმჯდომარის მოადგილედ და, როგორც ცნობილია, ქართული უნივერსიტეტის დაარსების საქმე საბოლოოდ წარმატებით დაგვირგვინდა. ამ ინფორმაციიდანაც კარგად ჩანს, რა მდგრადობის კაცი იყო კოტე აფხაზი, როცა საქმე ეროვნულ ინტერესებს შეეხებოდა.

* * *

1918 წლის 26 მარტს, საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე ორი თვით ადრე, საქართველოს ეროვნული საბჭოს სხდომაზე, დღის წესრიგში დგას საკითხი ამიერკავკასიის ფედერაციული მოწყობის შესახებ. კოტე აფხაზი

შეფიცულთა რაზმი The squad of sworn men

1924 წლის აჯანყების მონაწილენი A participant of the 1924 uprising

წითელარმიელები თბილისში
Red army men in Tbilisi

გამხდარიყო. ამ საჩუქრით სათანადოდ ვერაღმქმელი ჟორდანას მთავრობა შეუდგა სახელმწიფო სტრუქტურის ჩამოყალიბებას, სოციალ-დემოკრატიული იდეით გამაჩვალული მენშევიკების მსოფლიო სული როგორც ვერ ეტეოდა პატარა ქვეყნის დამოუკიდებლობის ჩარჩოებში, მაგრამ სხვა გზა აღარ იყო და ქართული ინტელიგენციის პატრიოტულ ნაწილთან შეთანხმებით, დაიწყო საქართველოს თვითგამორკვევისათვის საჭირო პოლიტიკური საფუძვლების მომზადება.

ერთ-ერთ პირველი ნაბიჯი რომელიც ამ მიმართულებით გადაიდგა იყო „საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტის“ შემუშავება; რომლის მომზადების პროცესში აქტიურად ჩაება ეროვნული საბჭოს წევრი კოტე აფხაზი. საქართველოს ეროვნული საბჭოსა და დამფუძნებელი კრების წევრის, დემოკრატიული რესპუბლიკის იუსტიციის მინისტრის რაჟდენ არსენიძის შეფასებით: იმათგან ვინც ამ აქტის, ან ისტორიულ აქტად ქვეულის, შედგენაში და გამოცხადებაში მონაწილეობა მიიღეს აქტიური იყო კოტე აფხაზიც, გონიერი პატრიოტი, „რომელმაც წამებით დაიდგა უკუდავების გვირგვინი საქართველოს 26 მაისისათვის ბრძოლაში. კოტე აფხაზი იყო ის პიროვნება, რომელმაც თავადაზნაურთა ქონების ქართველი ერისათვის გადაცემით ნიადაგი მოუშაბდანა საქართველოს რესპუბლიკის ნივთიერი საფუძვლების ჩაყრას“ (კ. ინასარიძე, 1984: 77-78). კოტე აფხაზის დიდი დამსახურებაა ის, რომ დღეს ჩვენს ქვეყანას გააჩნია ყველაზე მეტყველო საბუთი მისი დამოუკიდებლობის შესახებ. დამოუკიდებლობის აქტი – ესაა პოლიტიკური მნიშვნელობის უპირველესი დოკუმენტი, სადაც ხალხისაგან არჩეული უმაღლესი სახელისუფლებო ორგანოს მიერ გამოხატულია ქართველი ერის ნება და სურვილი.

დღევანდელი გადასახედიდან უაღრესად მნიშვნელოვანია კოტე აფხაზის სიტყვა წარმოთქმული საქართველოს პარლამენტში 1918 წლის 19 ნოემბერის სხდომაზე. ესაა ისტორიული პროცესების გამეორების ძალზე დამახასიათებელი მაგალითი. კერძოდ, საქმე ეხება რელიგიის სწავლების საკითხს სკოლაში, რომლის მიმართ სოციალისტების განწყობა უკიდურესად უარყოფითია. ეკლესიას კიდევ უფრო დიდი განსაცდელი ელოდება მის მიმართ აშკარად მტრულად განწყობილი სოციალისტებისაგან და ახლა აქ – საპარლამენტო დარბაზში, რელიგიის დაცვა, განსაკუთრებით საზოგადოების იმ ნაწილში, რომელთა უდიდესი უმრავლესობა მტრულად უყურებს ქრისტიანობასაც და მისი სწავლების საკითხს, მეტი რომ არ ვთქვა, დიდ უსიამოვნებასთანაა დაკავშირებული. მაგრამ კოტე აფხაზი, საქართველოს ისტორიაში მართლმადიდებლობის როლის შესხენებით, პარლამენტის წინაშე აყენებს საკითხს, რომ კანონის მიღება რელიგიის სწავლების შესახებ დადებითად უნდა იქნეს გადაწყვეტილი, იგი კითხულობს: თუ მუსულმანებს არ უკრძალავთ სასწავლებლებში თავიანთი რელიგიის სწავლებას, რატომ უკრძალავთ თავიანთი სასწავლებლებში, თავისი რელიგიის სწავლებას მართლმადიდებლებს?

შეუძლებელია, ადამიანი კოტე აფხაზის ამ სიტყვას გაეცნო და პარალელი არ გაავლო დღევანდელი ქართულ კანონმდებლებთან, ჩვენში მოქმედ მესა-

სახალხო გვარდია People's guard

მე ხელისუფლებასთან – არასამთავრობო ორგანიზაციებიდან და ტელემედიების პოლიტიკასთან, რომელნიც სხვა რელიგიებისა და სექტების მიმართ განსაკუთრებული დათმობისა და ლოიალობის ფონზე სატიკი წინააღმდეგობით ებრძვიან მართლმადიდებლობას. მაშინდელი გაზეთ „საქართველოს“ კორესპონდენტის სიტყვა რომ მოვიშველიო, მაშინაც და ახლაც, ესაა საზოგადოება, რომელთაც „სამშობლოს ხსენება გონებას ურევდა და ათეული წლების მანძილზე ქართველი ხალხი ეროვნული გადაგვარებისაკენ მიჰყავდათ, ისინი ვინც მანიაკური გატაცებით იბრძოდნენ საქართველოს დამოუკიდებლობის წინააღმდეგ“ (გაზ: „საქართველო“ N19, 1921 წ.)

ობიექტურობისათვის უნდა ითქვას, რომ თავის სიტყვაში, კოტე აფხაზს, არ ავიწყდება ყურადღება გაამახვილოს ეკლესიაში შექმნილი ზოგიერთი უნესრიგობის შესახებ, რომელიც აუცილებლად მოითხოვს სათანადო ზომების გატარებას და უმატებს, რომ თუ მომავალ საქართველოს სურს ადგილი დაიმკვიდროს თანამედროვე ევროპულ ცივილიზაციაში, მან მომავალი თაობის აღზრდის მთავარ დევიზად უნდა დაისახოს: „ოჯახი, ეკლესია და სკოლა“.

სამწუხაროა იმის აღნიშვნა, რომ 1919 წლის მარტში დამფუძნებელი კრების არჩევნებისას კოტე აფხაზის პოლიტიკურმა ორგანიზაციამ, რომელსაც „უპარტიოთა კავშირი“ ერქვა, სათანადო ხმები ვერ მიიღო (ო. ჯანელიძე, 2018: 62) და ასეთი მოღვაწე და მაშინდელი ქართული პოლიტიკისათვის ასე საჭირო პოლიტიკოსი პარლამენტს გარეთ დარჩა.... ამის შემდეგ მოხდა ისე, რომ არასო-

ციალისტურმა პარტიებმა გადაწყვიტეს გაერთიანებულიყვნენ და 1921 წლის იანვარში მონღოლ კონფერენციაზე ეს აქტი საბოლოოდ გაფორმდა. აღსანიშნავია, რომ კონფერენციის პრეზიდენტის ერთ-ერთ თავმჯდომარედ არჩეულ იქნა კოტე აფხაზი, რომელმაც კონფერენციაზე წარმოსთქვა სიტყვა დამოუკიდებელი საქართველოს რეალური მდგომარეობის შესახებ, სადაც მკვეთრად ჩამოაყალიბა რიგი საკითხებისა, რომელნიც უცხოელად გადაჭრას მოითხოვდნენ. ეს საკითხები ეხებოდა: კანონის უზენაესობის დამკვიდრებას, სოფლის მეურნეობის რეორგანიზაციას, საფინანსო პრობლემების გადაჭრისათვის საჭირო გზების გამონახვას, საბიუჯეტო თანხებზე მკაცრ კონტროლს, ბუნებრივი სიმდიდრეების გამოყენების ტექნოლოგიების დამკვიდრებას, სამინისტროთა რეორგანიზაციას, სახელმწიფო ბანკის მობილურობას, ეროვნული ფულადი ნომინალის შემოღებას, სესხის აღების პრობლემას და სხვა. ფაქტობრივად, კოტე აფხაზმა თავის სიტყვაში კონკრეტულად დასახა ყველა პრობლემა, რომლის მოუგვარებლადაც საქართველო ვერ შედგებოდა დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ. გამომსვლელმა სიტყვა დაასრულა დასკვნით, რომელიც დღევანდელ საქართველოს ახალ პოლიტიკოსებს პრიორიტეტს აკარგვინებს ევროპული თანამეგობრობისა და მის კულტურულ ღირებულებებთან საქართველოს უნისონში ყოფნასთან დაკავშირებით: „ჩვენ გვინდა ვიცხოვროთ იმ ნესნყობილებით, – ამბობდა ის, იმ

ვ. გოგუაძე და ვ. ჯუღელი
V. Goguaдзе and V. Jugheli

A man in a military uniform with a mustache, sitting at a desk and writing with a pen. A military cap is on the desk to his left.

86

კანონებით, იმ მიმართულებით, რომლითაც დღეს თავიანთ სახელმწიფოებში სცხოვრობენ მოწინავე კულტურის ევროპელი ხალხები".

სამწუხაროდ, კოტე აფხაზის ამ სიტყვებს მეხივით დაეცა რუსული ბოლშევიზმის გამანადგურებელი შრაპნელი, რომლის ექმ გადაფარა პატრიოტული სიტყვისა თუ საქმის ყოველი ნიშატი და საქართველოს გაუთენდა ბოლშევიზმის ბოროტი სულით გაჟღენთილი დღე - 25 თებერვალი შემამფოთებელი ცნობით: *Ленину, Сталину, Баку. Над Тифлисом реет Красное Знамя Советской Власти. Да Здравствует Советская Грузия. Орджоникидзе*". ჩვენ ქვეყანას ოფიციალურად დაუდგა ბოროტების ხანა, რომელმაც თან მოიტანა „სისხლითა და ცხედრებით“ სავსე პროცესი: რუხი დღის თბილისში, წითელი დროშის ქვეშ შემოკრებილ და ცხენებზე ამხედრებულ რქიან ეშმაკულთ, ბოლშევიკი კომისარი შემოუძლეა. საქართველო ავის მოლოდინში დადგა და გაქეჟდა - „დუმდა სიონი და დუმდა ხალხი“ (კ. ნადირაძე). ახლადთვალგახეილ საქართველოს დამოუკიდებლობას კვლავ დაედო მძიმე უღელი და დადგა ეპოქა ნადგურცემისა, რომელიც შურისძიებით იყო სავსე, განსაკუთრებით საზოგადოების იმ წრის მიმართ, რომელსაც ეკუთვნოდა ქართული არისტოკრატია და მისი ერთ-ერთი საუკეთესო შვილი კოტე აფხაზი. იგი, თავისი თვალსაჩინო მამულიშვილობის გამო, დიდი ხანია მიზანში ჰყავდათ ამოღებული ბოლშევიკებს.

* * *

ვინც დაკვირვებულია დამოუკიდებელი საქართველოს ხელისუფალთა მოქმედებას და მათ განუვლ სამსახურს მოპოებული წარმატების შენარჩუნებაში, შეუძლებელია არ დაეუფლოს გრძნობა უკმარობისა, გრძნობა გაორებისა და გრძნობა გაუბედაობისა, რომელსაც აღძრავს მათი სამინაო პოლიტიკური გადანაცვლებები. თავად ჟორდანის მთავრობის წასვლა ემიგრაციაში გავს მოგზაურობას ანუ გაცლას, რომელსაც წინასწარ ამზადებს ადამიანი და რომელსაც ახლავს გულისამაჩუყებელი სენტიმენტები კვლავ შეხვედრისა და უკეთესი მომავლის თაობაზე. არადა, უპრიანი იქნებოდა ჟორდანია, თავის მთავრობასთან ერთად, როგორც ჩასაძირად განწირული ხომალდის კაპიტანი, მის ბორტზე დარჩენილიყო და ან გადაერჩინა დასალუჟად განწირული საქართველო ან მასთან ერთად დაუპულიყო. იყო თუ არა ეს გაქცევა ტრაგიკული?

რა თქმა უნდა არა!

როგორც ცნობილია, არჩილ ჯორჯაძის პროგრამას, საქართველოს ავტონომიის იდეასთან დაკავშირებით, მტრულად შეხედნენ მენშევიკები. საყოველთაოდ ცნობილია ირაკლი წერეთლის ისტერიული პოზიცია და მისი სიტყვები ამ პროგრამასთან დაკავშირებით: „მათ სურთ საქართველო ქართველებისათვის..., ქვეყანაში სადაც მოსახლეობის 20 პროცენტი არაქართველია, მათ სურთ დაანე-სონ ქართული ენა, ქართული სამართალი და გაამფოვნ ყველა მცხოვრებთათვის..., ქართველებს ეროვნული თანასწორობა კი არა ეროვნული პირველობა სურთ..., ესაა მისწრაფება ქართველობის გაბატონებისა სხვა ნაციებზე და მათ წინააღმდეგ გალაშქრება“ (ვ. გურული, მ. ვაჩნაძე, 1999: 258). საგულისხმოა,

რომ ირაკლი წერეთლის ეს პოზიცია ქართველ მენშევიკთა ზოგად პოზიციას გამოხატავდა.

კრიტიკას ვერ უძლებს ნოე ჟორდანიას გადანყევტილება გვარდიის შექმნასთან დაკავშირებით. მიუხედავად ამ საბრძოლო შენაერთის და განსაკუთრებით მისი მამაცი მთავარსარდლის ეალიყო ჯუღულის მიერ საქართველოს მტერთა არაერთგზის უკუგდებისა, გვარდია მაინც წინააღმდეგობაში მოსჩანს არმიასთან მიმართებაში, უბრალოდ იქნებოდა შექმნილიყო ერთი სახელმწიფოებრივი, დაუქსაცავი სამხედრო ძალა – არმია, ერთი მთავარსარდლითა და ერთი გენერალისა, შერეული სამშობლოს ხსნის ერთიანი იდგით.

რუსეთის სამხედრო ატაშე გენერალი პავლე სიტინი ერთ საიდუმლო მოხსენებაში გვარდიის მეთაურის ვალიკო ჯუღელის შესახებ წერს: „დიდი მონაცემების მქონე პიროვნება, ძალიან მიზანდასახული, აქვს დიდი პირადი სიმამაცე, გამბედაობა და ჯარისკაცთა გამხნევების უნარი, ღირსებისმოყვარეა, კარგად იცნობს სამხედრო საქმეს საკუთარი სიმამაცის წყალობით. ბრწყინვალე ბელადია!“ მეტი თუ არა ჯუღელზე ნაკლები არ იყვნენ გიორგი მაზნიაშვილი და გიორგი კვინიტაძე. იმის მაგივრად, რომ ამ სარდლების ხელმძღვანელობით

ჟორდანის მთავრობას ერთი ძლიერი არმია შეექმნა, ისინი შუაზე გაყო და ფაქტობრივად ერთმანეთს დაუპირისპირა, ისევ იმის შიშით, რომ სოციალიზმის გამარჯვებას საქართველოში საფრთხე არ შექმნოდა.

თავად ნოე ჟორდანია პატრიოტ ქართველებს უწოდებს „დაცემულ ფეოდალებს“ და საქვეყნოდ აცხადებდა, რომ საქართველოს ავტონომია ქართველი ხალხის სურვილს არ წარმოადგენდა. უნდა ითქვას, რომ მიუხედავად დაპირისპირებისა, მენშევიკებს ბოლშევიკებთან ძველი ერთობისა და საერთო დოგმატიკის მიმართ სიყვარული არასდროს განუღებიათ. ისინი ერთ პოლიტიკურ ფესვზე იყვნენ ამოზრდილნი და ამ ნათესაობას მათ გულში თავისი ადგილი ეჭირა, ის რაც მათ ვერ მოახერხეს ერთად, ამჟამად მის განვითარებას ბოლშევიკების მომავალში ხედავდნენ.

ერთი სიტყვით, ირაკლი წერეთლის შეძახილს, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობა დალუპავა სოციალისტური იდეისა, ყველა კლასიკოსი მენშევიკის გული ეთანხმებოდა, საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებამ მენშევიკთა პოლიტიკურ რწმენას შეურაცხყოფა მიაყენა და სიხარულის ცეცხლის ნაცვლად, მათ გულებში უემარისობის გრძნობა ჩანთხია. ამიტომ მენშევიკური მთავრობის პოლიტიკური უნიათობა, გაუმართლებელი ლიბერალიზმი, ქვეყნის უსაფრთხოების მიმართ გაორებული დამოკიდებულება და ზოგადად ნიჰილიზმი, სრულიად მისახვედრია და გასაგები. მათი ნასვლაში უფრო ფიზიკურად გადარჩენის სურვილი შეიმჩნევა, ვიდრე ტკივილი იმისა, რომ ქვეყანა პირისპირ დატოვეს საშინელი განსაცდელის წინაშე. ამიტომ გაცილდნენ საქართველოს იოლად, ხელის ქნევით და პირმოთნე სევდით.

მათ კარგად იცოდნენ თავიანთი დაუნდობელი ძმების ბუნება და ხასიათი, განა ცოტა ბოროტება ჰქონდათ ჩადენილი ერთმანეთთან თანამშრომლობით? რა არგუმენტია ისეთი, რომელიც ამ აზრს უარყოფდა.

ილია ჭავჭავაძე და ნოე ჟორდანია ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო პოლუსია საქართველოს კეთილდღეობის გაგების საქმეში. ეს ვითარება შესანიშნავადაა გამოხატული ილიას კრიტიკულ წერილებში, რომლებიც მან „უმეტრების ფართიფურთის“ სათაურით მიუძღვნა მენშევიკთა ბელადის მოღვაწეობას. (ი. ჭავჭავაძე, 2007: 341-409), მის მიზნებსა და საბოლოო განზრახვას. აქ სავსებითაა გამოაშკარავებული თუ რისთვის იბრძოდა ჟორდანია და რა უფსკრული მიყო მისსა და ილია ჭავჭავაძის იდეებს შორის.

აქედან გამომდინარე, ყოველი ნაციონალური საქმე თუ შეხედულება, რომელიც ქართველ პატრიოტთა გულებში ღვიოდა, სოციალ-დემოკრატთა როგორც ერთი, ისე მეორე ნაწილისათვის, აზარას წარმოადგენდა.

საპირისპიროდ ამისა, საქართველოში რჩებოდა ძალა, რომელსაც გადაწყვეტილი ჰქონდა დარჩენილიყო სამშობლოში და მთელი თავისი შესაძლებლობით გაენია წინააღმდეგობა ბოლშევიკური შემოტევისათვის. მათი შანსი იყო მიზეზური, მაგრამ განსაცდელში ქვეყნის მიტოვება მათი ღირსების გაცამტყერებას გამოიწვევდა, ყველაზე ღირსეული ადამიანისათვის ხომ მისი შინაგანი ხმაა, რომელიც არ ცნობს მიტოვებას და კომპრომისს.

კოტე აფხაზი
Kote Abkhazi

გენერალი ვარდენ წულუკიძე
General Varden Tsulukidze

დიმიტრი ჩრდილელი
Dimitri Crdileli

იასონ კერესელიძე
Iason Kereselidze

სიმონ ბაგრატიონ-მუხრანელი
Simon Bagrationi of Mukhrani

ელიზბარ გულისაშვილი
Elizbar Gulisashvili

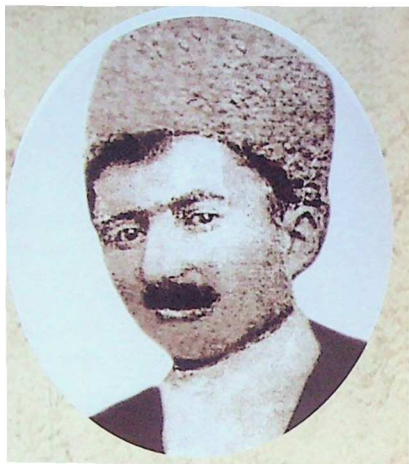
ალექსანდრე მაჭავარიანი
Aleksandre Machavariani

გიორგი ხიმშიაშვილი
Giorgi Khimshiashvili

როსტომ მუსხელიშვილი
Rostom Muskhelishvili

სიმონ ჭიაბრიშვილი
Simon Chiabrishvili

ლევან კლიმაშვილი
Levan Klimiashvili

კოტე აფხაზს, როგორც მაღალი რანგის სამხედრო პირს, როგორც განათლებულსა და გონიერ ადამიანს, შეუძლებელია არ სცოდნოდა ძალთა თანაფარდობის შესახებ, რომელიც არსებობდა ქართველ პატრიოტებსა და ბოლშევიკურ ძალას შორის. მაგრამ მიუხედავად ამისა, მოვალეობად მიაჩნდა ჩაბმულიყო ამ უთანასწორო ბრძოლაში და გაეკეთებინა ყველაფერი ქართული იდეის გადასარჩენად. საგულისხმოა, რომ ამ დროისათვის უკვე დაწყებული იყო ბოლშევიკური ტერორი და მეგობრებმა კოტე აფხაზს მოუწოდეს წასულიყო ემიგრაციაში, სადაც მისი ცოლ-შვილი უკვე იმყოფებოდა. თავის კეთილმოსურნეები მან ასეთი სიტყვებით დაამშვიდა: „ჩემს ქვეყანას და ხალხს ვერ მივატოვებ, მისი ამ ბრძოლის გაჭირვებისას... სად გაგონილა, რომ გენერლები ჯარს ბრძოლის ველზე სტოვებდნენ და გარბოდნენ... მე ვრჩები და დავრჩები ბოლომდე, რათა დავეხმარო საქართველოს მეგრძოლ ბანაკს მისი განთავისუფლებისათვის ბრძოლაში“.

და კოტე აფხაზმა, თავის თანამოაზრეებთან ერთად, გადაწყვიტა დაყრდნობოდა საქართველოს განთავისუფლების „სამხედრო ცენტრს“, რომლის შემადგენლობაში მასთან ერთად იყვნენ გამოჩენილი მხედართმთავრები, გენერლები: ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი და ვარდენ წულუკიძე, პოლკოვნიკები: ნიშნაშვილი, მუსხელიშვილი და სხვ. პარტიზანული მოძრაობის მეთაურობა დაევალით კახეთში პოლკოვნიკ ქაქუცა ჩოლოყაშვილს, ხოლო ქართლში მიხეილ ლაშქარაშვილს. აჯანყების მეთაურებმა უფრო სტრატეგიულად მიიჩნიეს აჯანყების დუშეთიდან დაწყება. საგულისხმოა რომ 1922 წლის აპრილში შეიქმნა საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი „დამკომი“, რომლის რიგებში შევიდა ეროვნული საქმის მომხრე ყველა პარტია დევიზით: „პარტიები ერთიანდებიან, რათა ერთიანი ძალით იბრძოლონ საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის“. დამკომი იყო ცენტრალური ორგანო, რომელსაც „სამხედრო ცენტრის“ მეშვეობით პერიფერიებში უნდა მოეხდინა სამხედრო ძალის მობილიზება, ერთი პირობა საქმე წინ წავიდა, მაგრამ მალე პარტიებს შორის თავი იჩინა დაპირისპირებამ, კოტე აფხაზის წინადადება – ხევსურეთის აჯანყების მართვის სადავეები სამხედრო ცენტრის ხელში გადასულიყო არ იქნა გაზიარებული, ამას დამატა ცალკეულ პარტიათა პირადი ინტერესების პრობლემა.

საბოლოოდ, როგორც ცნობილია, საქართველოში დაწყებული აჯანყებები უსისტემოდ წარიმართა, რასაც მოჰყვა მისი დამარცხება და საქართველოს „გრევის მოედანზე“ გამოგორდა სიკვდილის მანქანა...

პირველები, დიდი ავტორიტეტისა და სახელის მქონენი, რომელსაც ბოლშევიკები დასჯიდნენ სამაგალითოდ და დაანახებდნენ საზოგადოებას თავიანთ ძალას, ეს იყვნენ საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის მეგრძოლი სამხედრო ცენტრის წევრები, რომლებთაც დაუყონებლივ წაყენათ ბრალდება შეთქმულების მონაწილეობაში ხელისუფლების წინააღმდეგ. ამოქმედდა დამსმენთა ჯგუფი... 1923 წლის მარტის ბოლოსათვის „სამხედრო ცენტრის“ მთელი შემადგენლობა უკვე დაპატიმრებული იყო და სასიკვდილო განაჩენის გამოტანამდე ბოლშევიკებს ჩეკას სატუსაღოს ჯურღმულში ყავდათ ჩაყრილი. ესენი იყვნენ: ალექსანდრე

ანდრონიკაშვილი, კოტე აფხაზი, სიმონ ბაგრატიონ-მუხრანელი, ელიზბარ გულისაშვილი, ნიკოლოზ ზანდუკელი, იასონ კერესელიძე, ლევან კლიმაშვილი, ალექსანდრე მაჭავარიანი, როსტომ მუსხელიშვილი, ივანე ქუთათელაძე, ფარნაოზ ყარალაშვილი, დიმიტრი ჩრდილელი, ვარდენ წულუკიძე, სიმონ ჭიბერიშვილი და გიორგი ხიმშიაშვილი.

ოფიციალური სხდომის ოქმში, რომელიც ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის თავმჯდომარის მოგილევსკის ზედამხედველობითაა შესრულებული, აღნიშნულია, რომ თავადს და ყოფილ გენერალს, თავადაზნაურთა წინამძღოლს, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის თავმჯდომარეს, კონსტანტინე აფხაზს, საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ შეთქმულების მონაწილისათვის, საქართველოში ბანდიტური მოძრაობის შექმნის, მასში მონაწილეობისა და ანტანტის სასარგებლოდ შპონაჟისათვის მიესაჯოს დახვრეტა (ნ. კირთაძე, 1996: 279).

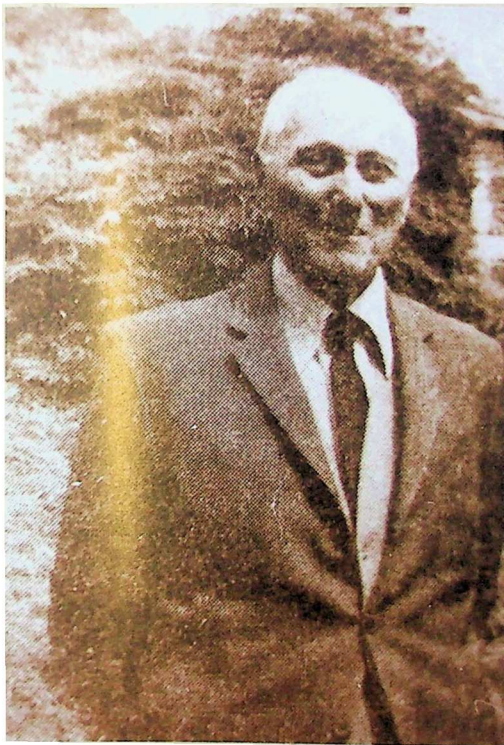
ასეთივე განაჩენი იქნა გამოტანილი დანარჩენი 14 მამულშიშვილის მიმართაც.

„თხუთმეტი ქართველი ვაჟკაცის „დანაშაული“ სამშობლოს სიყვარული და საქართველოს თავისუფლებისთვის ბრძოლა იყო. ის, რასაც საბჭოთა ხელისუფლება „ბანდიტურ მოძრაობას და მუშურ-გლეხური სახელმწიფოსთვის ღალატის“ უწოდებდა, სინამდვილეში, ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა იყო. გიორგი (გოგი) ხიმშიაშვილის ძმა, ალექსანდრე, რომელიც იმავე საპატიმროში იმყოფებოდა, სადაც „სამხედრო ცენტრის“ წევრები იყვნენ, ემიგრაციაში დაწერილ მოგონებებში აღწერს „სამხედრო ცენტრის“ დაპატიმრებულ წევრთა უკანასკნელ დღეებს. „სუვედინად გამიღიმა კოტე აფხაზმა და შემომახევედრა გამამხნევებელი თვალები. მისი ტუჩები ჩურჩულით მოძრაობდნენ ჩამავალი მზის სხივით განათებული და სულის შინაგანი სიმტკიცით გასხივოსნებული სახე აძლევდა მას. მოციქულის შეხედულებას მონაფეთა შორის. ჯალათები შეუდგნენ უკანასკნელ ოპერაციებს. დაუწყეს მსხვერპლთა ხელ-ფეხის შეკერა. მოხუცი წულუკიძე გაძაღდა: ჯალათებო, ნუ გვიკრავთ! ხელს, კარგად იცით, რომ მონები არა ვართ! ჯალათმა ბოლშევიკებმა ყველა შებორკეს, დაჰყარეს ორ საბარგო ავტომობილზე და გააქანეს სასაკლავო კენ. ავტომობილებს ორივე მხრივ მისდევს ხმაღამოვებული კავალერია. წინ მიუძღვის მსუბუქი ავტომობილით პანკრატოვი. გზაში აფხაზმა და ჩრდილელმა მოახერხეს, ხელები გაეხსნათ ხიმშიაშვილისთვის. იგი სწვდა კისერში ერთ-ერთ კომენდანტს და ააგლიჯა რევოლვერი, გადახტა ავტომობილიდან, მაგრამ ბედმა უღალატა. გადახტომის დროს რევოლვერი გაუვარდა, ცხენოსნები დაედევნენ. შეიქნა სროლა. ხიმშიაშვილი ფეხებში დაიჭრა, ორმა ჯალათმა, ამიროვმა და აბაზოვმა ტყვიებით დაცხრილეს, ნათორიეს და პირველი ჩასდეს გამზადებულ ორმოში. შემდეგ დახოცეს დანარჩენებიც. დახვრეტაში პირადი მონაწილეობა მიიღო პანკრატოვმა. „სამხედრო ცენტრის“ საქმეზე დაპატიმრებულები დახვრიტეს 1923 წლის 21 მაისს, გამთენიისას, 4 საათსა და 30 წუთზე. დახვრეტის წინ კოტე აფხაზმა წარმოთქვა ლეგენდად ქცეული სიტყვები: „მე ვკედები სიხარულით, რადგან ღირსი გავხდი საქართველოს სამსხვერპლოზე ზეარაკად მიტანისა. ჩემი სიკვდილი გამარჯვებას მოუტანს საქართველოს!“ (მ. ბახტაძე,

2016: 571-572).

ემიგრაციაში მყოფი ერთ-ერთი ქართველი პუბლიცისტი წერდა: „ქართველ ერს ჰყოლია დიდბუნებოვანი პიროვნებები, რომელთაც ქვეყნის კეთილდღეობისათვის შეუწირავთ თავისი პირადი ცხოვრება, ქონება და თვით სიცოცხლეც. ჩვენი სამშობლოს ახალმა დამოუკიდებელმა ხანამაც გამოავლინა ასეთი პიროვნებები, რომელთა შორის უბრწყინვალესი, შეუდარებელი ადგილი კოტე აფხაზის პიროვნებას უნდა მივანიჭოთ..., ის იყო ადამიანი დიდი ბუნების და მთელი თავისი არსებით ქართველი“. შეუძლებელია ამ სიტყვებს დაემატოს რაიმე კოტე აფხაზის პიროვნების მიმართ. ვიტყვით მხოლოდ ერთს: კოტე აფხაზი, სხვა დიდ ქართველ მამულიშვილებთან ერთად, არის ნიშანსეუტი სამშობლოს სამოღვაწეოდ შემართული ყველა პატრიოტი ქართველისათვის.

კოტე აფხაზის ოჯახი, როგორც აღნიშნული იყო, ემიგრაციაში წავიდა. მას დარჩა ერთი შვილი ნიკოლოზ აფხაზი, რომელიც დაიბადა 1899 წელს თბილის-

ნიკოლოზ აფხაზი
Nikoloz Abkhazi

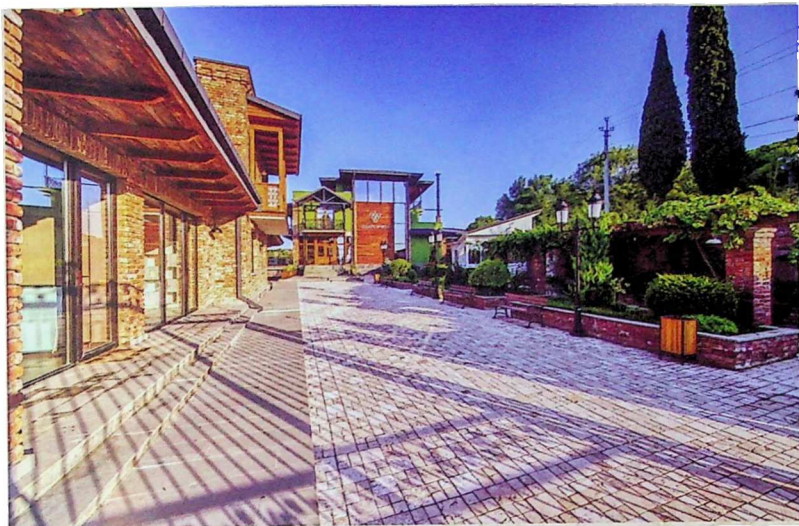
ში. მისი დედა იყო ელენე იასონის ასული იოსელიანი. ნიკოლოზმა 1918 წელს დაამთავრა თბილისის სა-თავადაზნაურო გიმნაზია. ერთხანს მსახურობდა ქართულ ჯარში, 1921 წელს კი დედასთან ერთად გაიხიზნა საფრანგეთში. 1926 წელს დაამთავრა სორობონის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი და ეწეოდა საადვოკატო საქმიანობას. 1930 წელს შევიდა საფრანგეთის უზენაეს ლეგიონში და მეორე მსოფლიო ომის დროს იბრძოდა ფაშისტების წინააღმდეგ, შემდეგ გაემგზავრა ალჟირში და იქ ებრძოდა გერმანულ შენაერთებს. გამოჩენილი მამაცობისათვის მიღებულ ჯილდოებთან ერთად, დაჯილდოვდა საფრანგეთის საპატიო ლეგიონის ორდენით. ერთ-ერთი ოპერაციის დროს ნიკოლოზი გერმანელებმა ტყვედ აიყვანეს

და გადაყვანილი იქნა საკონცენტრაციო ბანაკში, საიდანაც 1944 წელს გაათავისუფლოეს ამერიკელებმა. 1946 წელს ნიკოლოზი კანადაში გადავიდა საცხოვრებლად აქვე შეუღლდა მარჯორი (პეგი) ჰემბერტონ-კარტერთან, რომელსაც პარიზიდან იცნობდა. ცოტა ხნის შემდეგ ცოლ-ქმარი კუნძულ ვანკუვერზე დასახლდა და გააშენეს ბოტანიკური ბაღი, რომელიც დიდი პოპულარობით სარგებლობდა და მსოფლიო პარკის სახელად მოიხვეჭა. ნიკოლოზ აფხაზი გარდაიცვალა 1987 წელს. მისი ცხოვრება აღწერა კატარინა გორდონმა წიგნში „უცნაური ცხოვრება“.

ასეთია მოკლედ ისტორია ცნობილი სოფლის კარდანახისა და მის სახელოვანი შვილებისა, რომელთა მოღვაწეობა და სამშობლოსათვის გაწეული ღვაწლი არასდროს მიეცემა დავიწყებას.

ტრადიციის შენახვა და მისი ქმედითობა, როგორც საზოგადო ისე კერძო საქმეში, გაგრძელებაა ადამიანთა სულიერი აღმავლობისა და ქვეყნის ეკონომიური წინსვლისა. ამ აზრის ყოველ სიტყვას ამართლებს, კარდანახში, ნიკოლოზ და კონსტანტინე აფხაზის ნაფუძარზე დაარესებული სამეწარმეო კომპანია „კარდანახი 1888“ (დამფუძნებლები გურამ, მალხაზ და მამუკა მახოშვილები) და სასტუმრო ამპელო. სანარმო აგრძელებს ქართველთა 8 ათას წლოვან ტრადიციას და მაღალტექნოლოგიურად გამართულ მარანში ანარმოებს პრემიუმ კლასის უნიკალურ ღვინოებს. თანამედროვე ტიპის კეთილმოწყობილი სივრცე ადამიანს ყველა პირობა უქმნის დასვენებისათვის. აქ მას შესაძლებლობა აქვს დაესწროს და თავადაც მიიღოს მონაწილეობა რთველში, ყურძნის დანწურვაში, დააგემოვნოს ძველი და ახალი ღვინოები, გემო გაუსინჯოს კახურ თათარასა და ჩქურჩხელას, მიირთვას ქართული და ევროპული მენიუს საუკეთესო კერძები და მოისვენოს კომფორტულ სასტუმრო „ამპელოში“.

კარდანახი, სასტუმრო ამპელო
Hotel Ampelo, Kardanakhi

Kardanakhi and famous Kardanakhians

"Kardanakhi", you mention this name and the whole of Kakheti will come before your eyes, as if this name is the key to fulfilling the cherished wish that will open the entrance door to this Eden and make you feel the beauty of the whole Kakheti. It is here, on the slopes of the ridges facing the Caucasus, or on the expansive fields, that a history full of its labor and struggle is written. There is not an inch of land here that is not soaked in the sweat of our ancestors; there is not a stone that does not bear a stamp of history; therefore, its bread and wine are "tender and tasty", and the people - hardworking and hospitable.

Historical documents mention Kardanakhi from the XV century and the great princes of that time can be seen on its stage: Amilakhvaris, Vachnadzes, Porakishvilis, Abkhazishvilis. In the late Middle-Ages, from a strategic-economic point of view, Kardanakhi was connected with Signaghi. The name of this village was given to one of the towers of the fortress-wall of Signaghi, where the people of Kardanakhi also took refuge if necessary.

We think that the reader will be interested in the topic of origin of the toponym "Kardanakhi" - "Kardenakhi", about which several opinions have been expressed. According to one version, this name must be derived from the expression - "good vineyard", according to another, its origin is related to the "door vineyard" or the vineyards that were planted close to the settlements. If we judge by the use of these terms, in such historical documents and literary monuments as Vakhushti Bagrationi's "Description of the Kingdom of Georgia", historical documents of XVI-XVII-XIX centuries, "Monuments of Georgian law", "Antiquities of Georgia", documents for the social history of Georgia, Ioane Bagrationi's "Description of Kartli-Kakheti" and Johann Guldenstedt's - "Journey to Georgia" - the term "Kardanakhi" is used most often.

There are several other important circumstances to be considered, in particular: in the period of the development of the wine industry in Georgia, which mainly gathers strength from the second half of the XIX century, all the labels of the wines produced here bear the word "Kardanakhi" on them. This is also the case in the writings of Ilya Chavchavadze, in the travelogues of the Count de Bai, in the oenological works of Count Sheremet'ev's estate manager Nicholas Averkin, and even in the paintings of Niko Pirosmiani. In connection with the visit of the Russian emperor to Kardanakhi, in 1904, quite extensive information was published in St. Petersburg (5 pages), entitled: "Emperor Alexander III in Kardanakhi". In this information the village is mentioned twelve times and in all instances in the form of "Kardanakhi", which is a sign that the official or public consciousness of that time considered this name of the village to be correct.

It is known that Ilia Chavchavadze, the enlightener of Georgia, had an elder sister who was married to a man from Kardanakhi whom he visited frequently. It is noteworthy that feelings and impressions the great poet got by visiting this place were reflected in his own works.

Its historical antiquities are still preserved in the modern-day Kardanakhi: Atanant Castle, the churches of the Transfiguration, John the Baptist, the Virgin, St. George, Eli-

jah, the Onanant Church, St. Barbara Chapel and several towers, the earliest of which is the domed church of Sabatsminda, which dates back to the XIII century, and its bell tower to the XVI century. We have a two-storey house built by Dimitri Abkhazi in the late feudal era, which is now in a very bad condition.

Archaeological artefacts found here testify to the antiquity of Kardanakhi. In 1924 during a construction in the village, a hoard of silver coins was discovered: seven Khan dirhams and one Georgian-Hulaguid dirham minted in the name of Abaga Khan in the 80s of the XIII century. The coins are displayed at the Georgian National Museum. The museum also houses "Kakhetian style" dagger of the Late Bronze Age found in 1932 which is noted for its unique form and is an outstanding example of Georgian military weapons.

Of great importance for the history of Kardanakhi is the history of the arrival of the Abkhazi family here. It is known that the Abkhazi clan living in Kardanakhi originally lived and ruled in Abkhazia, one of the oldest regions of Georgia. They arrived in Kakheti during the reign of King Vakhtang V of Kartli. The king gave them the estate of nobleman Vachnadze whose entire family had perished. After that, Kakhetian Abkhazi's settled in Kardanakhi forever and became actively involved in the political and cultural life of Georgia. Historical documents confirm the name of Nikoloz Abkhazi, who was a well-known figure in the introduction of education. He also painted the Ananuri Church. Nicholas was married to King George XII's god-daughter, Sophio Guramishvili, with whom he had children - Anthony - Lieutenant, and Ivane - General of the Russian Army, who was distinguished by his bravery. In October 1812, he took part in a skirmish during the Russo-Iranian War on the Araks River, and was awarded IV grade St. George medal for outstanding bravery during the capture of Aslanduz. In 1821, during a battle between the Russians and the Iranians at Lenkoran, Kotliarovsky, the commander of the Russian army, was severely wounded, and the fate of the battle shifted in favor of the Kizilbashis. Ivane Abkhazi then called on the battalion to attack. Ivane's detachment attacked the fortress, destroyed the enemy's battery, turned the enemies' cannons back to them, and fired at them, which eventually ended in the capture of the fortress. Ivane Abkhazi was awarded grade III St. George, grade I and IV St. Anna, grade IV St. George and St. Vladimir medals for bravery in action. In 1827 he was appointed governor of Karabakh, Nukhi and Shirvan. In 1831, on the recommendation of Field Marshal Paskevich, he was appointed head of the Warsaw Military District, where he died in 1832.

One of the representatives of the Abkhazi family from Kardanakhi is General David Abkhazi (1866-1918). He graduated from the Tbilisi Cadet Corps School and served in the Tver Dragoon Regiment in 1890-1900. He was the commander of a division. He participated in World War I and was awarded St. Vladimir and St. Stanislav medals of the Russian Empire and a sword for bravery. In 1918 he joined the reserve and started the service of independent Georgia. The biography of another Kardanakhian - Giorgi Abkhazi merits attention. He was born in 1892. His mother was Alexandra Muromtseva, a descendant of the Benckendorf aristocratic family. Giorgi graduated from Tbilissi (Georgia) Real School. At the beginning of World War I he enlisted as a volunteer in the Georgian

“Druzhina”. He participated in the capture of Artvin. After the war he graduated from the Artillery Academy and was promoted to the rank of warrant officer. At the end of 1913 he left for Liege and studied for several months at the Institute of Fine Arts. The outbreak of World War I changed his plans and he returned to his homeland and became actively involved in the life of a democratic Georgia.

From June 1919, Giorgi was sent to Rome on a diplomatic mission as a military attaché of the Democratic Republic of Georgia. In 1920 he became a consul. The Sovietization of Georgia left Giorgi with no choice but to stay abroad. He married in 1923 and received Italian citizenship. Giorgi Abkhazi actively collaborated with numerous art groups in Rome and Milan since 1930. He was the art director and chief artist of many plays. He staged numerous plays in Italian theaters, including La Scala. He had great authority in the world of cinema. He was an artist and a book illustrator. It is noteworthy that in 1956, with the design of Giorgi Abkhazi, a very important work “Theatrical Encyclopedia” was published in Italy. Giorgi Abkhazi died in 1964. There was no heir left. Both the place of his burial and the fate of the artist’s archives are unknown.

Many facts in the life of Kardanakhi are remarkable. Apart from the Abkhazis, Kardanakhians have written many famous pages in the history of Georgia. If we go back to the past, first of all, we should remember the work of the Kardanakhian Vachnadzes, who are one of the noble families in Georgia since the XII century.

One of the prominent representatives of Kardanakhian Vachnadzes of XIX-XX centuries is Abram (Balo) Vachnadze (1853-1941), who enjoyed great authority at the court of the Russian emperor. He was born in Kardanakhi and received his primary education in his native village. After graduating from the Voronezh Cadet Academy, he graduated from the Pavlovsky Military Academy and was enlisted in the Russian Army. He participated in the Russo-Turkish War of 1877-1878. He was distinguished by great bravery, and in one of the battles he saved the life of a young officer who turned out to be related to the royal family. Alexander III became interested in the person of Balo Vachnadze and made him a close friend to his family. After that, Abram Vachnadze had a close relationship with his son Nicholas II, which is evidenced by the fact that the king became the godfather to Balo’s two daughters.

Abram Vachnadze was a full member of the Russian Imperial-Military Hunters Society. As commander of the Infantry Regiment, he participated in the Russo-Japanese War. He was awarded the rank of Lieutenant-General. In 1913 he was appointed military commander of Peterhof. Peterhof is known as a complex of palaces and gardens, built by order of Peter the Great, about six kilometers west of St. Petersburg on the shores of the Gulf of Finland, near the Baltic Sea, and is often referred to as the “Russian Versailles”. Peterhof was the pride of the Russian Imperial House, and its transfer under the care of Balo Vachnadze speaks volumes about the authority of this person. During the revolution, the riches of the Peterhof Palace were in great danger, and Balo Vachnadze turned out to be a person whose principled and selfless devotion saved the precious palace and its treasures from being looted. The representatives of the Provisional Government, know-

ing about the honesty and steadfastness of this person, offered to remain in the post of Peterhof's Commander-in-Chief, but Balo wished to return to his homeland. He arrived in Georgia in 1918 and started wine production which was based in his native Kardanakhi. He had his own wine shops in different parts of the Russian Empire, and he headed the winemaking society "Iveria". Abram (Balo) Vachnadze died in 1941.

After Sarajishvili, the Sesiashvili brothers from Kardanakhi achieved the greatest success in the production of Georgian alcoholic beverages who have appeared on the market of alcoholic beverages since 1890 under the name of the firm "Brothers Sesiashvili" ("СЕСИЕВЛИ"). They mainly sold Kakhetian red and white wines, made cognac alcohol, wheat and chacha vodka. They prepared: liqueurs, rum, balsam, absinth. In order to improve the products, they invited foreign specialists, brought in French-made equipment, and gained a great authority through quality and honest trade.

The Sesiashvilis's products have received numerous important awards at various international competitions, including the success of the Caucasus Natural Cognac presented at the 1909 Paris International Exhibition, which was reflected in the awarding of the Grand Prix and the Gold Medal. The Sesiashvili brothers were patriots of their country and the founders and implementers of many charitable deeds.

One branch of the famous Porakishvili family originates from Kardanakhi. It was an influential family of Georgian princes, involved in all economic or cultural events that were for the benefit of their compatriots. Unfortunately, after the revolution, all members of the Kardanakhian Porakishvili family were captured by the Bolsheviks and completely innocent people were shot in the basement of their own house. By the end of the twentieth century their three large houses in the village of Kardanakhi were still preserved, housing a village club, an outpatient clinic and a hospital.

Irakli (Beburo) Vachnadze, a descendant of the Kardanakheli Vachnadzes, also seems to be a very interesting person. He was born in Kardanakhi and received his primary education in Signaghi. Then, for a career, he also chose military service. He served in the Dragon Regiment of Nizhny Novgorod. However, he did not find a suitable environment for his vocation here and he gave up on military service. The fact is that Irakli had a talent and aspiration for technology and after some pre-arranged research he presented to the English Technical Society in Moscow a self-propelled wheelchair made by him for the disabled, which worked on fuel and traveled 20 versts per hour (approx. 22 km). The wheelchair was so mobile and real that the society received it and approved its serial release. However, due to the vague nature of the revolution, the British no longer risk working in Russia, they left Moscow and took Irakli Vachnadze's invention with them. The construction of a modern wheelchair is probably based on the invention of Irakli Vachnadze.

The descendant of Kardanakhian Vachnadzes is Colonel Ivane Vachnadze (1899-1976). He was a former cadet who graduated from the Voronezh cadet corps. Once he served in the cavalry. In 1918 he joined the newly formed Georgian army and took part in the Kojor-Tabakhmela battle. In 1918 he was awarded the St. George Medal for outstand-

ing bravery in the war declared by the Armenians against Georgia. After the annexation of Georgia by Russia, Ivane Vachnadze emigrated - first to Constantinople and then to Paris, where he graduated from the military schools of Saint-Mixten and Saumur. With the outbreak of World War II he became involved in the war against the Germans. Fighting on the Somme front, his unit broke through the enemy siege and managed to reach Paris. After moving a part of the hostilities to Africa, he was relocated to Tunisia where he joined the resistance led by General de Gaulle and led a foreign legion reconnaissance company. In 1944 Ivane Vachnadze returned to France and actively fought against the Germans on the Alsace front. He has received numerous military awards, including the Combat Cross and two orders of the Legion of Honor. After completing his military service, Ivane Vachnadze started his service at the Saumur Cavalry School, where he enjoyed great authority. He raised a number of famous French military figures who had great respect for their teacher. Ivane Vachnadze died in 1976 and was buried at Leville Georgian Cemetery according to his will. The ceremonial hall of the Saumur School is named after Ivane Vachnadze.

Born in Kardanakhi is the Honored Artist of Georgia Elene (Elo) Andronikashvili (1883-1956), the wife of the famous writer and public figure Shalva Dadiani. She was educated at the Sorbonne University in Paris. She founded a literary-dramatic circle in the village of Kardanakhi and staged mini-plays and vaudevilles. She performed in theatrical performances in Batumi, Kutaisi and Baku, was one of the founders of children's theaters, danced beautifully and helped train the choreographic contingent at a professional level. From 1935 she retired from the theater and began translating. Among famous Kardenakhians are figures such as: female pilot Elizabeth (Lisa) Turiashvili (1916-1985), World War II hero Vladimir Beroshvili (1907-1944), poet Ioseb Noneshvili (1918-1980).

One of the most important pages in the history of Kardanakhi is the visit of the Russian Emperor Alexander III in 1888. Before arriving in Kardanakhi, the emperor, who was traveling in the South Caucasus with his family, visited Akhali Atoni and its coast, then he visited Batumi and from there left for Tbilisi. The Georgian aristocracy of Tbilisi held a magnificent reception for the emperor. The emperor visited the sights of the city, among which he was particularly impressed by the newly opened Museum of Glory of Russian Weapons. The emperor was then invited to the Bagrationi-Mukhraneli Palace, where he was received by representatives of the political and cultural elite of Georgia, and the solemn meeting went well. On October 3, the emperor, together with his wife Maria Fyodorovna and the great princes Nicholas and George visited the famous landlord in Kardanakhi Sergei Dimitri Sheremetyev (1844-1918), who had been accepted at the Royal Court. Count Sergei Sheremetyev, who was a famous Russian personality noted for his dignity as well as great intellect had nine children. Known as a public figure as well as a historian and collector, he was a member of the Russian Archaeological Society, a member of the Imperial Academy of Arts, the founder and patron of various scientific and cultural public institutions, the author of numerous scientific papers, a secret state adviser, a sophisticated aristocrat and the wealthiest person. In eleven Russian provinces

he owned 240,000 acres of land, three houses in St. Petersburg and two in Moscow. He also had three wineries and many more assets. As of March 1, 1917, his fortune was valued \$ 37.9 million in rubles. Sergei Sheremetyev was close to the emperor's family and it was he who should have aroused the interest of the emperor to visit this exotic part of Georgia inhabited by his subjects. In anticipation of the high guest, the whole of Kakheti was anxious, and especially the people of Kardanakhi; Archil Chavchavadze's cavalry regiment of Dagestan was brought to full readiness. The solemn event was accompanied by warm weather, there was a pleasant mood in the air, and a famous group of Ashughs from Tbilisi played their music.

At the gate of Sheremetyev's estate, the emperor was greeted with a platter with ritual bread and fruits. The king received a greeting, honored the public and then headed to the church accompanied with a group of children singing Georgian church chorals. After the church, the guests toured the palace garden. The emperor inquired in detail about the specifics of the wine production and was interested in the export perspective of Georgian wine, about which he received full information from the host Sergei Sheremetyev. During the ceremony, Archil Chavchavadze, the commander of the Dagestan Cavalry Regiment, removed the red kabalakh, traditional Georgian headware, and handed it to the Empress as a sign of allegiance to the empire. Throughout the ceremony, which lasted until the evening, the first lady of Russia wore kabalakh. It should be noted that Archil Chavchavadze (1841-1902) was the son of the famous Georgian tamada (toastmaster) Gulbaat Chavchavadze and had exceptionally attractive manly looks. He served in the Tver Dragoon Regiment, based in present-day Dedoplistskaro then, participated in the Russo-Turkish War of 1877-78. In 1879 he was appointed commander of the first cavalry regiment in Dagestan. In 1883 he was promoted to colonel and during the emperor's trip to Kakheti he was entrusted to accompany his majesty with his cavalrymen.

The emperor toured the palace and garden arranged for him by Sheremetyev, inquired about the specifics of the production of vine and wine, and tasted the best samples of Kardanakhian wines which made a great impression on him. The king could not help express his admiration when he entered the cellar and looked at the improvised table set there. According to the source: "The Emperor was in the best mood, he "greatly approved the quality of white wine and quenched his thirst with visible pleasure" (Emperor Alexander III in Kardanakh in 1888, p. 2).

The next day the guests visited the old city of Signnaghi and paid tribute to the tomb of the great saint of Georgia Nino. The esteemed guests then returned to Kardanakhi, and the emperor was honored to plant walnut seedlings on the former Abkhazi estate, now owned by Sheremetyev. Afterwards, a common public holiday was held, which ended with a solemn party, with the emperor toasting the welfare of the empire and its subjects with a traditional Georgian wine drinking vessel - azarpesha. At two o'clock on October 4, the king and his suite left Kardanakhi amid a rumble of the farewell crowd and a shout of "Hurrah" produced by the Cossack regiment.

It should also be noted that the French archaeologist Baron de Bai arrived in Geor-

gia under the care of Sergei Sheremetyev. Baron de Bay was a highly regarded figure in the French scientific community. He studied prehistoric archeology, both in France and abroad, in particular in Russia. It was after his business trip to Russia that he approached Sergei Sheremetyev and received an invitation to visit Georgia. De Bai notes that Sheremetyev is a great admirer of the Caucasus and is well acquainted with this country. He has an estate in Kardanakh ..., is highly educated, sophisticated, and observant and has sensible mind, he always thinks about the moral side of humanity and the spiritual mood of society.

For the first time in October 1897, Baron de Bay was allowed to attend a vintage in Kardanakhi. It must be said that the Kakhetian vintage described by him is conveyed with ethnographic accuracy and is clearly distinguished professionally. De Bay fell in love with Georgia and revisited our country many more times, touring Abkhazia, Guria, Imereti, taking very interesting photographs, many of which are now displayed in various cultural centers in France.

Count Sheremetyev bought Prince Abkhazi's estates and wine cellars in Kardanakhi, and founded a firm he called "Kardanakhi." He handed over its management to his trusted person Pavel Averkin. In Kardanakhi, on a hill, he built a palace surrounded by a park, and reequipped the wine cellar carved into the rock by the Abkhazi family, where 40-50 tons of grapes could be processed. In all, Count Sheremetyev's vineyards occupied twenty-five acres in Kardanakhi and six acres in Vejini. The vineyards were planted in Tsarapi microzones, cleared forests and at the foot of Tsiv-Gombori Mountain Range, on the slopes of minor inclination down the oak forest. The count's wines were sold with great success, both in Russia and abroad. Sheremetiev's subordinates had a wine cellar near so called Molokan Bazaar in Tbilisi, and were engaged in wine trade. It is known that in 1888, to commemorate the king's visit, Sheremetyev bottled Kardanakhian wine, one bottle of which is now displayed at the famous Kuskovo Museum in Moscow.

Among the famous patriots of Georgia is Konstantine (Kote) Abkhazi from Kardanakhi. Kote's father Nikoloz Shermazan Abkhazi was married to Ilia Chavchavadze's sister Nino. In addition to Kote, they had three other children - Gigo, Simon and Mako. Naturally, Ilia's influence was great on the children of this family, which was well reflected in the personality of Kote Abkhazi. Kote Abkhazi became such a distinguished person as befitted a nephew of such a great man. In 1886, Kote Abkhazi became a cadet at the Tbilisi Cadet Corps, and then he mastered artillery at the St. Petersburg Military Academy. His hard work, diligence, and talent were duly appreciated, and he went from being a non-commissioned officer to being a battalion chief and eventually a general.

On November 27, 1914, during World War I, Emperor Nicholas II arrived in Georgia. Georgian public organized a big reception with the king at the Tbilisi railway station. It is noteworthy that on behalf of the Georgian nobility, Kote Abkhazi addressed the high guest with a welcoming speech. The next day, November 27, at the house of David Sarajshvili, the emperor was honored to receive the Tbilisi aristocracy, on whose behalf he again received congratulations from Kote Abkhazi and was given a gift of an exquisite

wine drinking horn of a mountain goat richly decorated with silver. In response, the emperor made a toast with a glass of Kakhetian wine saying: "Thank you very much for the cordial welcome and I heartily drink to the health of the Tbilisi nobility." Kote Abkhazi had a good relationship with the viceroy of the Caucasus the great prince Nicholas Nicolaevich Romanov.

It was quite natural that a man with such authority as Konstantin Abkhazi was elected Marshal (leader) of the aristocracy of Eastern Georgia, and one of the first important tasks he undertook during his tenure in this position was the construction of the Kakheti Railway. Although this process coincided with World War I, construction of the railway began in April 1912 and was completed by the end of 1914. In fact, a construction convoy equipped with primitive agricultural tools was able to do the impossible, completing this important project in two years. In 1916, Kote Abkhazi was elected a member of the Russian State Council, where his late uncle Prince Ilia Chavchavadze had worked. After the revolution, Kote Abkhazi returned to his homeland and was met by a completely new Georgia, with new ways, new ideas, and new political life to embrace. The most important issue facing the Georgian nobility after the revolution was the issue of disposing of their property, which was in danger of being lost. Kote Abkhazi managed to get the nobility to agree that this property be transferred to the young democratic Georgia. Kote Abkhazi made a great contribution to the establishment of the Georgian University. It was a time of cultural resuscitation of Georgia, the first milestone of which was for his best children to establish a Georgian university. He was the first to put forward his plan on ways and means of raising the funds needed to establish a university, and he was even able to solve this problem. Kote Abkhazi was a man with national ideas and in all cases pursued his own interests for this purpose, which was not to the liking of the Social Democrats. Unfortunately, the ideas of Kote Abkhazi and his associates were shattered by the crushing attacks of Russian Bolshevism.

On February 25, 1921, the Bolshevik army entered Tbilisi and the young Georgia's independence was again under a heavy yoke. An era of annihilation came which was full of revenge, especially against the Georgian aristocracy to which belonged one of its best sons - Kote Abkhazi. He, because of his conspicuous patriotism, had long been targeted by the Bolsheviks.

Kote Abkhazi, as a high-ranking military man, and an educated and intelligent man, obviously knew about the balance of power that existed between the Georgian patriots and the Bolshevik force. Nevertheless, he considered it his duty to get involved in this unequal struggle and do everything possible to save the Georgian idea. It is noteworthy that by this time the Bolshevik terror had already begun and friends called on Kote Abkhazi to emigrate where his wife and children had already gone. He reassured his benefactors: "I will not leave my country and my people in the midst of this difficult battle. ... Where did you hear the general run from the battlefield? I'm staying and I'm staying to the end to help Georgia fight for its independence." Unfortunately, in this battle, which the Bolsheviks labeled as conspiracy, the Georgian patriots were defeated. The first to receive

exemplary punishment to demonstrate to the public the power of the Bolsheviks were most notable Georgian patriots fighting for Georgia's independence who were immediately accused of plotting against the government.

The cavedropping machine was activated ... By the end of March, 1923, all members of the group were arrested and before the death sentence was handed down, the Bolsheviks locked them in a cell in Cheka's prison. They were - Kote Abkhazi, Aleksandre An-dronikashvili, Simon Bagration - Mukhraneli, Elizbar Gulisashvili, Nikoloz Zandukeli, Iason Kereselidze, Levan Klimiashvili, Aleksandre Machavariani, Rostom Muskhelishvili, Ivane Kutateladze, Parnaoz Karalashvili, Dimitri Chrdileli, Varden Tsulukidze, Simon Chiabrishvili and Giorgi Khimshiashvili. The "crime" of the fifteen Georgian men was the love of the homeland and the struggle for its freedom. The patriots were shot on May 21, 1923, at 4:30 p.m. Before the execution, Kote Abkhazi uttered the words that became a legend: "I am dying with joy, because I have become worthy to be sacrificed on the altar of Georgia. My death will bring victory to Georgia!"

Such is the brief history of the famous village of Kardanakhi and famous Kardanakh-ians whose work and devotion to the homeland will never be forgotten.

- ბაბუნაშვილი ზ., ნოზაძე თ., მამულიშვილთა საგანე, თბ., 1994.
- ბასილაშვილი ა., კაკო ყაჩაღის ძიებაში, ხელნაწერი, 2021.
- ბახტაძე მ., პროლოგი წიგნისათვის „მშვიდობითი ძმებო გვხვრეტენ ამაღამ“, თბ., 2016.
- ბედოშვილი გ., ქართულ-ტოპონიმთა განმარტებით-ეტიმ.: ლექსიკონი, III, თბ., 2002.
- გამყრელიძე გ., მინდორაშვილი, ზ. ბრავაძე და სხვ. ქართლის ცხოვრების ტოპოარქეოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 2013.
- გვასალია ჯ., კახეთის ქალაქების ისტორიული გეოგრაფიისათვის, „მაცნე“, ტ. I, 1986.
- გურული ვ., ვარნაძე მ., ქართული სოციალ-დემოკრატიის ისტორია 1892-1918, თბ., 1999.
- ინასარიძე კ., „პატარა ოქროს ხანა“, მიუნხენი, 1984.
- კალანდაძე ბ., საქართველო – ღვინის აკვანი, თბ., 2015.
- კალანდია გ., ჟურნალი „ისტორიანი“ N 116, 2020.
- კახიძე კ., საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა, თბ., 2013.
- კირთაძე ნ., 1924 წლის აჯანყება საქართველოში, ქუთაისი, 1996.
- კვინიტაძე გ., მოგონებები, ტ. ... , თბ., 1998.
- ლუარსაბიშვილი ვ., მეცხოვროშვილი გ., ძულიაშვილი ს., ეხვია ლ., ლალიძე ი., მშვიდობით ძმებო გვხვრეტენ ამაღამ! თბ., 2016.
- მალრაძე ე., გულითა მართლით, თბ., 1979.
- ნაცარაშვილი ო., კახეთის გამოჩენილი ადამიანები, თბ., 2001.
- საითაძე გ., სწამდა სამშობლოს აღორძინება, თბ., 1997.
- საითაძე გ., ჩვენი თანამემამულე – ინვალიდის ეტლის გამომგონებელი, ურნ. „ომეგა“, N-8, 2001.
- საქართველოს სიძველენი, ტ. III, ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით, ტფილისი, 1929.
- საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, საბუთი QD-1653.
- ფრუიძე ლ., მევენახეობა მეღვინეობა საქართველოში (რაჭა), თბ., 1974.
- შარაძე გ., უცხოეთის ცის ქვეშ, წიგნი I, თბ., 1991.
- ჩხეიძე თ., კაპიტალიზმი აღმოსავლეთ საქართველოს სოფლის მეურნეობაში, თბ., 1978 .
- ჭავჭავაძე ი., თხზულებანი 20 ტომად, ტ. XI, თბ., 2007.
- ჭავჭავაძე ი., თხზულებანი 20 ტომად, ტ. XIV, თბ., 2010.
- ჯავახიშვილი ნ., თავად აფხაზთა საგვარეულოს ისტორიისათვის, კრბ: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, ტ. VI, 2009.
- ჯანელიძე ო., ივანე ჯავახიშვილის კვალდაკვალ, თბ., 2018.
- Император Александр III в Карданахе в 1888 году. СПб, 1904.

ქართული საღვინე ჭურჭელი Georgian wine vessels

ღვინის ქართული სასმისები Georgian wine-drinking vessels

ელდარ ნადირაძე

კარდანასი და მისი სახელოვნანი შვილები

გამომცემლობა „მერიდიანი“,
თბილისი, ალ. ყაზბეგის გამზ., №47

☎ 239-15-22

E-mail: meridiani777@gmail.com